

การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้าน
เกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม)
คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2560

การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้าน

เกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

กฤษฎิ์ จารุดำรงศักดิ์

คณะกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ชมพันธ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม)

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สราวุธ เทพานนท์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ชมพันธ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง โพธิ์บุญ)

..... คณบดี
(รองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง โพธิ์บุญ)

____/____/____

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา
ชื่อผู้เขียน	นายภุชงค์ จารุดำรงศักดิ์
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม)
ปีการศึกษา	2560

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา 2) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 3) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงาน และ 4) เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อความยั่งยืน การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสารรายงานทางบัญชีของวิสาหกิจชุมชนย้อนหลัง 1 ปี และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน 2) กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน และ 3) กลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 24 ท่าน ประเมินผลความยั่งยืนด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) โดยกำหนดประเด็นการประเมิน ได้แก่ ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้อง และประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาได้เริ่มก่อตั้งกลุ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 และได้มีกิจกรรมการแปรรูปสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร การดำเนินงานสามารถสร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกในกลุ่ม โดยต่อมาได้รับการยกระดับขึ้นเป็นวิสาหกิจชุมชนและได้เติบโตขึ้นอย่างแข็งแกร่ง ภายใต้การดูแลสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ประธานวิสาหกิจชุมชนยังได้มุ่งเน้นให้วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้สร้างรายได้เสริมแก่สมาชิกที่เป็นแม่บ้านเกษตรกร และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชนด้วย ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ซึ่งเป็นสินค้าหลัก มีการผลิต และจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี โดยได้รวบรวมข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2559 ต้นทุนสุทธิ ได้แก่ ต้นทุนทางตรง ต้นทุนทางอ้อม และผลตอบแทนสุทธิ ได้แก่ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยพบว่า ผล SROI เท่ากับ 1.23 หมายถึง กิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรสร้างมูลค่าผลตอบแทนทางสังคมได้มากกว่าการลงทุนขั้นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่มีผลต่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ผลการประเมินการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน พบว่าวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีแนวทางและเป้าหมายการดำเนินงานอย่างชัดเจน มีการดำเนินงานร่วมกับ

หน่วยงานรัฐ อยู่ร่วมกับคนในชุมชนได้โดยปราศจากความขัดแย้ง มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ภายในชุมชน มีกระบวนการพัฒนาความรู้ด้วยตนเองอยู่ตลอด สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการจัดการของเหลือทิ้งจากการผลิต และสมาชิกได้รับการตอบสนองต่อความคาดหวังจากการทำงาน การประเมินผลความยั่งยืนด้วยวิธีของ GIZ พบว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ได้คะแนน 4.50 จาก 5.00 ซึ่งอยู่ในระดับที่มีความยั่งยืนสูงมากตามเกณฑ์การประเมิน และยังพบประเด็นที่ต้องพัฒนาปรับปรุงอยู่ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ความร่วมมือการดำเนินงานร่วมกับธุรกิจเอกชน และ 2) การใช้ทรัพยากรหมุนเวียนภายในชุมชนเพื่อลดผลกระทบต่อภายนอก

แนวทางการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ประกอบด้วย 1) เชิงนโยบาย ประกอบไปด้วย การพัฒนาคุณภาพสินค้าให้มีความแตกต่างจากวิสาหกิจชุมชนอื่น และการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) 2) เชิงปฏิบัติการ ประกอบไปด้วย การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างเป็นเครือข่าย ช่วยเพิ่มกำลังการต่อการซื้อวัตถุดิบ และการปรับปรุงการใช้ทรัพยากรภายในวิสาหกิจชุมชน ลดการผลิตของเสียสู่สิ่งแวดล้อม และ 3) ส่วนสนับสนุน ประกอบด้วย การสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ของเหลือทิ้งจากกระบวนการ และการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เกิดความโดดเด่นมากขึ้นโดยร่วมมือกับภาคเอกชน

ABSTRACT

Title of Thesis	Evaluation of Sustainability of Community Enterprise : A Case Study of Baan Lang Pattana Agriculturist's Housewives Group
Author	Kris Jarudamrongsak
Degree	Master of Science (Environmental Management)
Year	2017

This study has objectives that to 1) study operations of community enterprise of Baan Lang Pattana Agriculturist's Housewives Group 2) assess operation performance of community enterprise 3) analyze factors that affect to operation performance and 4) propose ways to improve community enterprise to sustainability. This study is qualitative research. Collecting data with studying accounting reports for a year and interviewing 3 groups of key informants as follow 1) community enterprise operators group 2) affected people by operation and 3) community enterprise supporter group, in total 24 persons. Then sustainability evaluation by following Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) way, defining issues: effectiveness, efficiency, impact, sustainability and relevance. And assess social return on investment (SROI) of herbal rice flake production.

The result shows that Baan Lang Pattana Agriculturist's Housewives Group's product processing made increasing in product value which could makes extra income to members of the group. This group has been developed to community enterprise and has been grown stronger under supporting by Rayong Provincial Agricultural Office. Social return on investment (SROI) of herbal rice flake production. The recommended solution is to produce and to sell product throughout the year.

The data is collected in B.E. 2559. Total cost is including: direct cost and indirect cost. Total return is including: economic return, social return and environmental return. SROI result is 1.23. That defines herbal rice flake production activity can make more social returns than initial investment. This is one of the factors that affect the

sustainability of this community enterprise. Operation evaluation result shows that community enterprise has clearly directions and targets. This community enterprise works with government offices, stays with community without conflict, makes good relationship with each other in community, has self-learning process continuously, has autonomous operation, has waste management and expectation of member has been met. Evaluation of sustainability result by following GIZ shows that operation of community enterprise gets 4.50 out of 5.00 score. This is a very high sustainable level based on the evaluation criteria. Then found 2 improvement issues: 1) collaborate with private sectors and 2) renewable resource within community to reduce external impacts.

Community enterprise improvement guidelines of Baan Lang Pattana Agriculturist's Housewives Group are including 1) Product Improvement policy 2) Operation improvement by forming a community network that increase the bargaining power and resources utilization in community And 3) supporting improvement: waste value added from production and product packaging improvement.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุน แนะนำ และให้คำปรึกษาโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา และ รองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง โพธิ์บุญ คณบดีคณะบริหาร การพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทุกท่านที่สละเวลา ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์เพื่อใช้ในการวิจัย และใช้พัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อบ่มงูสู่ ความยั่งยืนในอนาคต

กฤษฎณ์ จารุดำรงศักดิ์

ตุลาคม 2560

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
ABSTRACT	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่ 1	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา	1
1.2 ที่มาและกรอบคำถามงานวิจัย	4
1.3 วัตถุประสงค์.....	5
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	6
บทที่ 2	8
2.1 แนวคิดการรวมกลุ่มวิสาหกิจระดับชุมชน	9
2.2 ยุทธศาสตร์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.....	11
2.3 หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	13
2.4 พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548.....	17
2.5 ความรับผิดชอบต่อสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	18
2.6 โครงการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม CSR-DIW.....	20

2.7 แนวคิดการประเมินผลการดำเนินงานด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ).....	22
2.8 การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment).....	25
2.9 แนวคิดการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix.....	30
2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	34
บทที่ 3	36
3.1 กรอบแนวคิด.....	37
3.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	38
3.3 วิธีการศึกษา	38
3.4 เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล	39
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	40
3.6 การประเมินผลในแต่ละประเด็น	40
3.6.1 ระดับคุณภาพ	41
3.6.2 การประเมินผลในภาพรวม.....	46
3.7 การกำหนดคำถาม	48
บทที่ 4	52
4.1 ผลการสำรวจวิสาหกิจชุมชน	53
4.1.1 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชน	53
4.1.2 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน	54
4.1.3 นโยบายของวิสาหกิจชุมชน	55
4.1.4 โครงสร้างของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา	56
4.1.5 กิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน	56
4.1.6 กระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร	58
4.2 ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI).....	59

4.2.1 การหาต้นทุนการลงทุน.....	60
4.2.2 การหาผลตอบแทนการลงทุน.....	61
4.3 ผลการประเมิน	63
4.3.1 ประสิทธิภาพ.....	63
4.3.2 ประสิทธิภาพ.....	65
4.3.3 ผลกระทบ	67
4.3.3.1 การสร้างความร่วมมือในชุมชน	67
4.3.3.2 การลดปัญหาความขัดแย้ง	68
4.3.3.3 การสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ	69
4.3.3.4 การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ	71
4.3.4 ความยั่งยืน	72
4.3.4.1 ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	72
4.3.4.2 การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	74
4.3.5 ความสอดคล้อง	75
4.4 ผลการประเมินความยั่งยืนในภาพรวม	77
4.5 การวิเคราะห์ SWOT.....	81
4.5.1 จุดแข็ง	81
4.5.2 จุดอ่อน	82
4.5.3 โอกาส.....	83
4.5.4 อุปสรรค	84
4.6 การวิเคราะห์ TOWS.....	85
4.6.1 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงนโยบาย	86
4.6.2 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงปฏิบัติ	86
4.6.3 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาส่วนสนับสนุน	87

บทที่ 5	89
5.1 สรุปผล และอภิปรายผลการศึกษา.....	89
5.1.1 บริบทและการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	89
5.1.2 ผลการประเมินความยั่งยืน.....	90
5.1.2.1 ประสิทธิภาพ.....	90
5.1.2.2 ประสิทธิภาพ.....	91
5.1.2.3 ผลกระทบ	92
5.1.2.4 ความยั่งยืน.....	93
5.1.2.5 ความสอดคล้อง.....	94
5.1.3 แนวทางการปรับปรุงพัฒนา	95
5.2 ข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัย.....	96
5.2.1 การนำไปใช้ประโยชน์	97
5.2.2 การศึกษาวิจัยในอนาคต.....	97
บรรณานุกรม	98
ภาคผนวก.....	102
ประวัติผู้เขียน	114

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบคำถามงานวิจัย	4
ภาพที่ 2.1 การพัฒนาที่ยั่งยืนรูปแบบผสมผสาน	15
ภาพที่ 2.2 กรอบแนวปฏิบัติของ CSR-DIW	21
ภาพที่ 2.3 การประเมินผลกระทบ	26
ภาพที่ 2.4 ส่วนประกอบของ SROI.....	28
ภาพที่ 2.5 SWOT Matrix.....	31
ภาพที่ 2.6 ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก.....	32
ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดงานวิจัย	37
ภาพที่ 3.2 แผนภาพ SWOT แบ่งตามปัจจัย	47
ภาพที่ 4.1 แผนผังที่ตั้งวิสาหกิจชุมชน	54
ภาพที่ 4.2 ผังโครงสร้างวิสาหกิจชุมชน	56
ภาพที่ 4.3 สินค้าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา.....	57
ภาพที่ 4.4 กระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร	58
ภาพที่ 4.5 การตากข้าวเกรียบดิบ	59
ภาพที่ 4.6 SROI การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร	62
ภาพที่ 4.7 ผลวิเคราะห์ SWOT	85
ภาพที่ 5.1 แบบจำลองการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความยั่งยืน	96

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 2.1 หัวข้อการประเมินผล	24
ตารางที่ 2.2 ประเภทการประเมินผลตอบแทน	26
ตารางที่ 2.3 TOWS Matrix	33
ตารางที่ 3.1 เกณฑ์การประเมินผล	42
ตารางที่ 3.2 สัดส่วนคะแนนประเมินผล	46
ตารางที่ 3.3 การกำหนดคำถามการสัมภาษณ์	48
ตารางที่ 4.1 ตารางต้นทุนสุทธิ	60
ตารางที่ 4.2 ตารางผลตอบแทนสุทธิ	61
ตารางที่ 4.3 ผลการประเมินตามตัวชี้วัด	77
ตารางที่ 4.4 ผลคะแนนความยั่งยืน	79
ตารางที่ 4.5 สรุปผลการประเมินความยั่งยืน	80
ตารางที่ 4.6 แสดงผล TOWS Matrix	85

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

ในช่วงที่ผ่านมาประเทศไทยเป็นประเทศเชิงเกษตรกรรม และมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ประชาชนพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นเพื่อประกอบอาชีพและหารายได้เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) พบว่าประชาชนที่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมทั่วประเทศ เช่น การเพาะปลูกพืช และการเลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น มีสัดส่วนถึงร้อยละ 9.1 ของประชากรทั้งหมด หรือราว 5.9 ล้านคน ต่อมาเกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะพัฒนาผลผลิต ประกอบกับการแปรรูป เพื่อการสร้างผลผลิตทางเกษตรกรรมมากขึ้น การรวมกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นหนทางการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพการเกษตร (สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา, 2554) ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการเกษตร ซึ่งต่อมาหน่วยงานภายใต้ภาครัฐได้สนับสนุนการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อผลิตสินค้าจากการเกษตร สินค้าจากทรัพยากรธรรมชาติ หรือสินค้าบริการอื่น ๆ เรียกว่า วิสาหกิจชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ สร้างอาชีพทางเลือกจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน (คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.) และเมื่อปี พ.ศ. 2548 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 โดยได้มุ่งเน้นการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การประกอบกิจการร่วมกัน และพัฒนาเศรษฐกิจระดับฐานรากไปสู่เศรษฐกิจระดับประเทศและสากล โดยอาศัยพื้นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง วิสาหกิจชุมชน (กลุ่มทะเบียนและสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน, 2559) สามารถแบ่งประเภทกิจการผลิตสินค้าได้เป็น 18 ประเภท ได้แก่ การผลิตพืช การผลิตปศุสัตว์ การแปรรูปอาหาร เป็นต้น โดยพบว่ากิจการที่มีสัดส่วนมากที่สุด คือ กิจการที่เกี่ยวกับการผลิตพืชและอาหาร คิดเป็นร้อยละประมาณ 39 ของทุกกิจการ (ข้อมูล ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2559)

จังหวัดระยองนับเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพในด้านการเกษตร การท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมอย่างบูรณาการกัน เศรษฐกิจระดับจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (Gross Provincial Product) ในปี พ.ศ. 2557 ถึงกว่า 874,000 แสนล้านบาท นับว่าสูงที่สุดในประเทศไทยหากไม่นับกรุงเทพมหานคร และมีผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคการเกษตรของจังหวัดในปี พ.ศ. 2557 ถึงกว่า 20,000 ล้านบาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) มีจำนวนวิสาหกิจชุมชนทั้งสิ้น 549 แห่งในจังหวัดระยอง (ข้อมูล ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2559) และมีวิสาหกิจชุมชนประเภทการแปรรูปอาหารคิดเป็นร้อยละ

ราว 21 ของทั้งจังหวัด (กลุ่มทะเบียนและสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน, 2559) ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตของประชาชนเพื่อสร้างความแข็งแกร่งต่อฐานรากในพื้นที่จังหวัดระยอง

แต่อย่างไรก็ดี แม้ว่าภาครัฐและธุรกิจเอกชนจะสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจผ่านรูปแบบงานวิจัยเพื่อพัฒนา มาตรการทางภาษี การยกเว้นภาษีเงินได้ไม่เกิน 1.8 ล้านบาท (กฎกระทรวง, 2557) และการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน เพื่อช่วยเหลือให้วิสาหกิจชุมชนมีรายได้ที่เพียงพอต่อการหล่อเลี้ยงสมาชิกและคนในชุมชน จากรายงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ ก็ยังพบปัจจัยที่เป็นสาเหตุความล้มเหลวของกลุ่มเกษตรกรอย่างกว้าง ๆ ที่ประกอบด้วย 1. ผู้นำไม่เข้มแข็ง 2. ไม่มีระเบียบกติกา และ 3. กระบวนการและคุณภาพไม่คงที่ เป็นต้น (นัฐธ แก้วสมบัติ, 2554)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพชีวิต และสร้างคามยั่งยืนให้แก่วิสาหกิจชุมชน โดยเชื่อมโยงกับนโยบายจังหวัดระยอง พ.ศ. 2557 – 2560 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 – 2564 ตามยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการจัดความทิวโหย บรรลุความมั่นคงด้านอาหาร และส่งเสริมการเกษตรที่ยั่งยืนตามกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (UN Sustainable Development Goals)

แต่การพัฒนาทางด้านภาคสังคมและเกษตรกรรมโดยภาครัฐเพียงอย่างเดียว คงไม่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนสู่สังคมได้ เนื่องด้วยงบประมาณและทรัพยากรของภาครัฐที่จำกัด จึงต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาคเอกชนด้วย ซึ่งจุดแข็งของผู้ประกอบการภาคเอกชน คือ ความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่ง เนื่องด้วยการตั้งสถานประกอบการที่ใกล้ชิดกับชุมชน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทั้งด้านบวกและด้านลบ องค์กรธุรกิจเอกชนที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนจึงเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงต่อชุมชนรอบข้าง ซึ่งในปัจจุบันได้มีโรงงานตั้งอยู่ร่วมกับชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้กับพื้นที่แห่งนี้อีกด้วย

ทั้งนี้ ภาครัฐโดยกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ริเริ่มโครงการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR-DIW) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 โดยได้กำหนดกิจกรรมการส่งเสริมต่าง ๆ ให้กับผู้ประกอบการธุรกิจภาคอุตสาหกรรม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของภาคธุรกิจให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนรอบข้างได้ เนื่องจากปัจจุบันโรงงานอุตสาหกรรมและถิ่นที่อยู่ของประชาชนอยู่ใกล้กัน จึงเป็นเรื่องที่ไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบต่อชุมชนกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสังคม ประกอบกับในพื้นที่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากที่ตั้งอยู่ใกล้กับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา จึงควรศึกษาถึงแนวทางและวิธีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

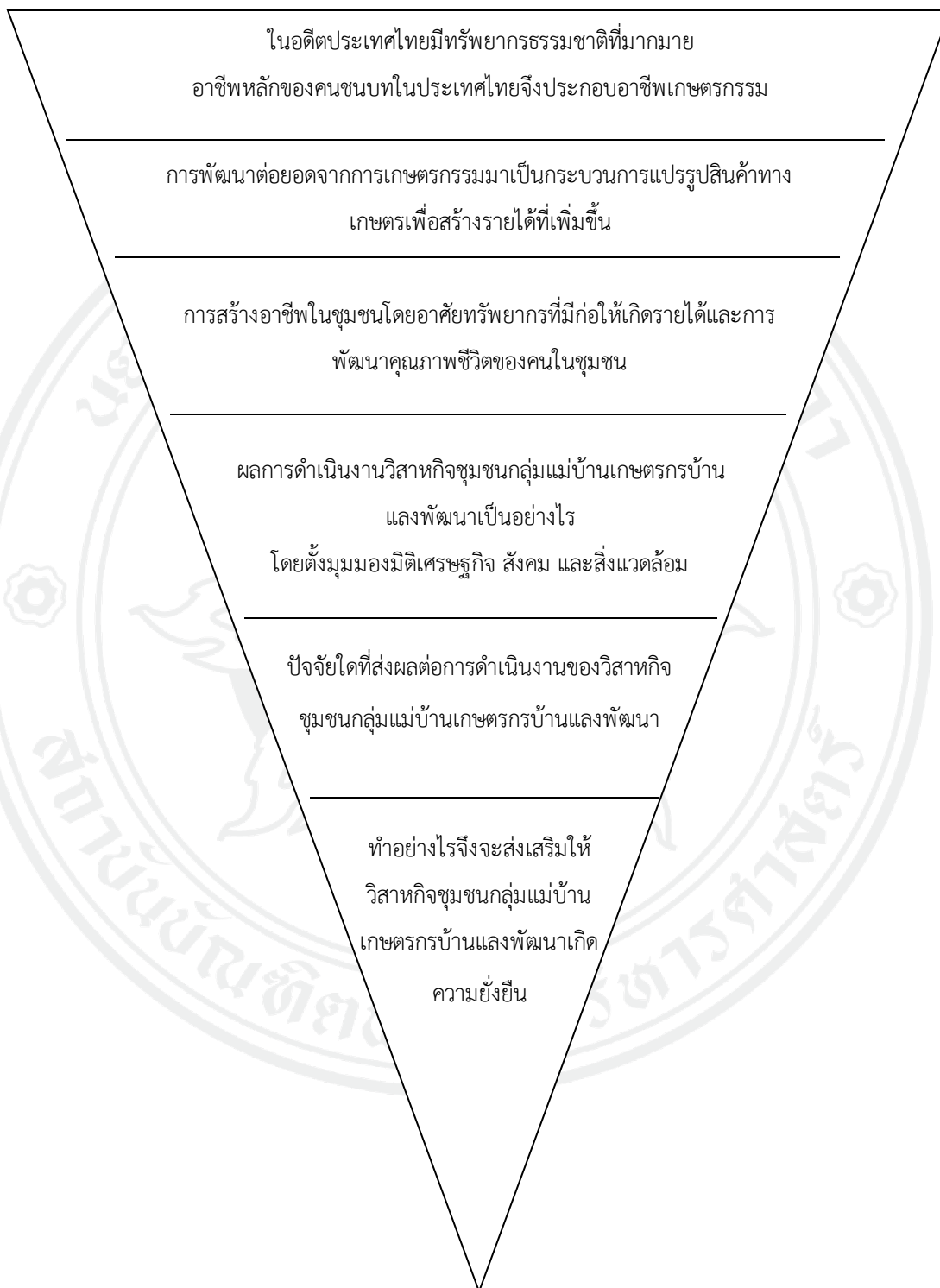
ของธุรกิจร่วมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเด็นการป้องกันมลพิษ และความปลอดภัย และประเด็นการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ตั้งอยู่ที่ ต.บ้านแลง อ.เมือง จ.ระยอง มีสมาชิกทั้งสิ้น 49 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2559) ได้จดทะเบียนเมื่อปี พ.ศ. 2548 ดำเนินกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ กะปิ ทูเรียนกวน ทูเรียนทอดกรอบ และข้าวเกรียบสมุนไพร โดยประธานกลุ่ม คุณสมควร ศิริภักดี ได้มีแนวคิดพัฒนาต่อยอดจากการทำสวนผลไม้เพียงอย่างเดียว จากเหตุการณ์ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำมาอย่างต่อเนื่อง และส่งผลต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกกลุ่มมาโดยตลอด จึงได้ร่วมมือประสานงานกับสำนักงานเกษตรอำเภอ และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาฝึกสอนและให้ความรู้แก่สมาชิกจนมีองค์ความรู้ที่จะพัฒนาสินค้า และการบริหารจัดการตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับการปรับปรุงกระบวนการดูแลพืชพรรณและผลผลิตให้ลดการพึ่งพาสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อคน ทำให้ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีผลประกอบการที่ดีในระดับที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ต้องพึ่งพาผลผลิตทางการเกษตรซึ่งมีราคาที่ไม่คงที่มาโดยตลอด (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2559) และการพึ่งพาหน่วยงานภายนอก ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนเกิดความไม่เข้มแข็ง และมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ลำบาก

การศึกษานี้จะประเมินผลในกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร เนื่องจากเป็นสินค้าดั้งเดิมของกลุ่มที่ซึ่งถูกผลิตกันมาก่อนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา เมื่อปี พ.ศ. 2548 เป็นสินค้าที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาจากผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการเกษตรมาโดยตลอด มีการจำหน่ายตลอดทั้งปี เป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนามาโดยตลอด และยังสามารถประเมินผลได้ตลอดช่วงปี

ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะศึกษาหาแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาในระดับวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนานี้ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นศึกษาไว้ 3 ประเด็นหลัก คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติสิ่งแวดล้อม โดยจะศึกษาหาความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ในแต่ละประเด็น ที่จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งแก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาให้เป็นวิสาหกิจที่มุ่งพึ่งพาตนเอง ลดความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ พร้อมกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยรอบวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา และส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1.2 ที่มาและกรอบคำถามงานวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบคำถามงานวิจัย

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาในปัจจุบัน
2. เพื่อประเมินผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในภาพรวม
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
4. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
ศึกษากระบวนการภายในของวิสาหกิจชุมชน และประเมินผลการดำเนินงานด้วยวิธี GIZ และ SROI เพื่อหาแนวทางส่งเสริมและพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน
2. ขอบเขตด้านพื้นที่
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา เลขที่ 8 หมู่ 5 ต.บ้านแลง อ.เมืองระยอง จ.ระยอง
3. ขอบเขตด้านประชากร
ศึกษาโดยการสัมภาษณ์กับประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ประชาชนและผู้ใช้น้ำ นักวิชาการสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ผู้แทนองค์กรปกครองท้องถิ่น และผู้แทนองค์กรธุรกิจเอกชน
4. ขอบเขตด้านระยะเวลา
ศึกษาวิจัยตั้งแต่ มกราคม 2560 - มิถุนายน 2560 เป็นระยะเวลา 6 เดือน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงสภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาในปัจจุบัน
2. ได้ทราบถึงผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในภาพรวม
3. ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
4. ได้เสนอแนวทางส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา เป็นกิจการหนึ่งในชุมชนบ้านแลงพัฒนา เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านเกษตรกรในพื้นที่ ต.บ้านแลงพัฒนา อ.เมืองระยอง จ.ระยอง มีสินค้าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่ได้เพาะปลูกอยู่ในพื้นที่บ้านแลง เช่น ข้าวเกรียบทุเรียนทอด สบู่มั่งคุด เป็นต้น วิสาหกิจชุมชนนี้ได้ถูกขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง แล้วเมื่อ พ.ศ. 2548

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง แนวการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนโดยที่สามารถสนองความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสมและไม่ลดทอนขีดความสามารถของคนรุ่นหลัง และยังคงมีประสิทธิภาพการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและครอบครัว และความปลอดภัยจากการทำงานในวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

สภาพแวดล้อม หมายถึง สิ่งแวดล้อมลักษณะกายภาพในพื้นที่ของสถานประกอบการของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย ความเครียด อาชีวอนามัย และสิ่งแวดล้อม ของสมาชิกและประชาชนรอบข้างใกล้เคียง

ประสิทธิภาพ หมายถึง ผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา เทียบกับเป้าหมายที่ประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาได้ตั้งไว้

ประสิทธิผล หมายถึง ผลลัพธ์ของกิจกรรมย่อยในวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา โดยวัดผลจากการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment: SROI)

ผลกระทบ หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานและการทำกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ส่งผลต่อชุมชนและประชาชนรอบข้างในตำบลบ้านแลง

ความยั่งยืน หมายถึง ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา รวมถึงความสามารถในการดำเนินงานต่อไปในอนาคตโดยปราศจากการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

ความสอดคล้อง หมายถึง ความสอดคล้องของแนวทางการดำเนินงานกับนโยบายของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา รวมถึงความสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์จากภาครัฐ ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

ผลตอบแทนทางสังคม หมายถึง มูลค่าเพิ่มที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงินทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากผลของกิจกรรมในวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา โดยส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาสภาพปัจจุบันของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา จากการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนนี้ โดยแบ่งประเด็นออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งหาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนสู่วิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้ค้นคว้าและวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดการรวมกลุ่มวิสาหกิจระดับชุมชน
2. ยุทธศาสตร์กongsส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
3. หลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548
5. ความรับผิดชอบต่อสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
6. โครงการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม CSR-DIW
7. แนวคิดการประเมินผลการดำเนินงานด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)
8. การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
9. แนวคิดการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการรวมกลุ่มวิสาหกิจระดับชุมชน

ตั้งแต่อดีตมาเศรษฐกิจพื้นฐานระดับชุมชนเป็นการผลิตเพื่อดำรงชีวิต และใช้สอยกันภายในหมู่บ้านหรือชุมชนเท่านั้น ยังไม่มีแนวคิดที่จะผลิตให้มากเกินไปเพื่อค้าขายหารายได้แต่อย่างใด และการผลิตนั้นต้องอาศัยแรงงาน และความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างครอบครัว เนื่องจากจำเป็นต้องใช้พื้นที่หรือทรัพยากรร่วมกันในชุมชน จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ในระหว่างบุคคล และระหว่างครอบครัว ความสัมพันธ์การผลิตลักษณะนี้จะถูกตกทอดในรูปแบบทายาทและเครือญาติสืบต่อไป เกิดเป็นลักษณะเด่นในแต่ละชุมชน (อภิชัย พันธเสน, 2539)

การที่ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเหมือนความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของสมาชิกชุมชน เป็นเหมือนตัวเชื่อมให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันได้ เพราะจะมีแนวคิดและความเชื่อที่คล้าย ๆ กัน ซึ่งนับว่าเป็นข้อดีของภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ระบบการศึกษาในปัจจุบันมักไม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งไม่สนับสนุนองค์ความรู้ และยังบั่นทอนความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนในชุมชนอีกด้วย จะทำให้ประชาชนไม่เชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน จะไม่เกิดการวิเคราะห์ ไตร่ตรอง และพัฒนาองค์ความรู้ขึ้น ๆ ส่งผลกระทบให้แนวความคิดวัฒนธรรม สังคม การเมือง และเศรษฐกิจท้องถิ่นถูกรอบงำจากระบบส่วนกลาง และท้ายสุดภูมิปัญญาที่เป็นตัวเชื่อมก็จะถูกทำลายลง ความเป็นชุมชนก็จะหายไปจากสังคม ทำให้ไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ (อภิชัย พันธเสน, 2539)

วิสาหกิจชุมชน หรือ Community Enterprise มีความหมายตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 หมายถึง กิจการที่ผลิตสินค้าหรือการให้บริการของชุมชน ซึ่งดำเนินกิจการโดยคณะบุคคลที่มีวิถีชีวิตร่วมกัน สามารถเป็นได้ทั้งนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้จากการพึ่งพาตนเอง ครอบครัว และชุมชน สามารถแบ่งวิสาหกิจชุมชนได้เป็น 2 ประเภทหลัก ๆ คือ

- (1) วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน หมายถึง กิจการประเภทแปรรูป กิจการที่มีขนาดเล็ก เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานภายในครอบครัวและชุมชน
- (2) วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า หมายถึง กิจการที่ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ใช้เทคโนโลยี สนับสนุน เพื่อตอบสนองต่อตลาด ชุมชน และเครือข่าย

วิสาหกิจชุมชน จึงเป็นกิจการที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน หรือระหว่างชุมชนใกล้เคียง เพื่อสร้างกิจกรรมที่ประกอบร่วมกัน โดยอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากวิถีชีวิตดั้งเดิมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรความรู้ นำมาพัฒนาให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าหรือการบริการเพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า

มุ่งประโยชน์ของสังคมและระบบนิเวศมากกว่ากำไรของธุรกิจ และสมาชิกยังนำกำไรจากรายได้นำไป
ต่อยอดพัฒนาสินค้าและบริการเพื่อขยายกิจการ หรือนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

สำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ม.ป.ป.) ได้อธิบายถึงลักษณะ
สำคัญของวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 7 ประการ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ
2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน โดยใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุน แรงงานในชุมชน
เป็นหลัก
3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
4. เป็นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล
5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ
6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ
7. มีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย

แนวคิดของการรวมกลุ่มกันโดยพื้นฐานของความเชื่อ โดย โสภณ ยอดพรหม ได้อธิบายว่า
การรวมกลุ่มย่อมทำให้มีกิจกรรมร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาใด ๆ ร่วมกัน เป็นการทำงานที่มีปฏิสัมพันธ์
ซึ่งกันและกัน เกิดการถ่ายทอดขององค์ความรู้และประสบการณ์ที่จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์
กับสมาชิก และเพื่อพัฒนาต่อยอดต่อไป (โสภณ ยอดพรหม, 2555)

สำนักนายทะเบียนและกฎหมาย ได้ให้ความหมายสำหรับสหกรณ์ (Cooperatives) ว่าจะมี
การดำเนินการที่คล้ายคลึงกันในด้านการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมและแก้ไขปัญหาใด ๆ ร่วมกัน
ของสมาชิก โดยมีเป้าประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและเศรษฐกิจเป็นหลัก มีพระราชบัญญัติสหกรณ์
พ.ศ. 2542 กำกับดูแลโดยภาครัฐเช่นเดียวกัน ซึ่งความแตกต่างของสหกรณ์ (Cooperatives) กับ
วิสาหกิจชุมชน มีดังต่อไปนี้ (สำนักนายทะเบียนและกฎหมาย, 2559)

1. สหกรณ์ เมื่อจดทะเบียนแล้วจะมีสถานภาพเป็น นิติบุคคล ในทางกฎหมาย
2. สมาชิกในสหกรณ์เป็นเจ้าของสหกรณ์ร่วมกัน และยังเป็นผู้รับบริการในขณะเดียวกัน
3. สมาชิกในสหกรณ์มีสิทธิในการออกเสียงเท่าเทียมกัน โดยไม่อ้างอิงจำนวนหุ้นที่มีอยู่

เสรี พงศ์พิศ ได้อธิบายไว้ว่าชุมชนในทุกวันนี้กำลังล่มสลายจากความไม่เป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกัน ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ เอาตัวรอดกัน ซึ่งปัญหาที่เห็นได้ชัดคือปัญหาเศรษฐกิจ การอยู่
ในวงจรของหนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ปัญหาหนี้สินเปรียบได้เป็นยอดภูเขาน้ำแข็งเท่านั้น และยังมีปัญหาที่ฝังลึก
อยู่ข้างใต้อีกมากมายจากผลกระทบของโลกาภิวัตน์ ทั้งเรื่องการขาดแคลนความรู้ การถูกครอบงำจาก
อำนาจ ปัญหาจากการเมืองการปกครอง เป็นต้น (เสรี พงศ์พิศ, 2549)

ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นลักษณะการประกอบอาชีพทำมาหากินของประชาชนไทยจำนวน
มากที่สุด เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองให้รอดในระดับครอบครัว

และชุมชน คือ การผลิตเท่าที่กินและใช้ ในส่วนที่เหลือจึงนำไปแลกเปลี่ยนหรือขาย ไม่ได้มุ่งหวังกำไร หรือความร่ำรวย สำหรับผู้ประกอบการอาชีพก็คือสมาชิกครอบครัว และสมาชิกชุมชนภายในกันเอง การขยายพื้นที่ทำกินและเพิ่มกำลังการผลิตก็เพื่อให้สามารถรองรับกับจำนวนสมาชิกในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งต้องได้รับการกำกับดูแลให้เกิดการพัฒนาอย่างเหมาะสม ยั่งยืน และไม่ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศโดยรวม กล่าวคือ การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนมีการปรับปรุงคุณภาพสินค้าและบริการ การปรับปรุงกระบวนการจัดการภายใน และปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยอาศัยพื้นฐานจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อป้องกันปัญหาความอ่อนแอของระบบเศรษฐกิจฐานราก หรือที่กล่าวกันว่า “หัวโตแต่ขาเล็ก” ซึ่งจะทำให้ชุมชนระดับพื้นฐานไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และจะส่งผลให้เกิดปัญหาในครอบครัว ปัญหาสังคม และปัญหาเศรษฐกิจตามมา ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยเสริมสร้างความเข้มแข็งตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว จนถึงระดับชุมชนให้สามารถยืนได้ด้วยตนเอง

2.2 ยุทธศาสตร์กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

การที่วิสาหกิจชุมชนมีความสามารถพึ่งพาตนเอง นับเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน การดำเนินการทั้งหลายที่เป็นการเสริมความแข็งแกร่งต่อวิสาหกิจ การเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการกิจการของสมาชิก ให้สามารถดำเนินต่อได้อย่างต่อเนื่อง และยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่มีผันแปรอย่างต่อเนื่องได้ ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะประกาศพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้เป็นรูปธรรม และได้จัดตั้งหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้พระราชบัญญัตินี้เพื่อกำกับดูแลในด้านต่าง ๆ แต่ก็ยังต้องการแรงสนับสนุนจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐกิจเอกชน ภาครัฐ และภาคประชาชน จำเป็นต้องบูรณาการทุกภาคส่วนให้เกิดการส่งเสริมอย่างครบวงจรของกิจการตามความเหมาะสมของวิสาหกิจชุมชน

กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้กำหนดวิสัยทัศน์ของหน่วยงานตนไว้ดังนี้ “ชุมชนเข้มแข็งด้วยระบบเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งตนเอง โดยกระบวนการวิสาหกิจชุมชน” ซึ่งจากวิสัยทัศน์แสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องมีเศรษฐกิจในระดับชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ และเมื่อวิสาหกิจชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ก็จะนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนยังได้กำหนดยุทธศาสตร์เป็น 3 กลุ่มที่สำคัญ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเรียนรู้ การวิจัย และการพัฒนา

1. การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
2. การเสริมสร้างปัจจัยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติ

3. การส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม
4. การส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การบริหารจัดการ วิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

1. การบริหารจัดการทุนชุมชน
2. การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน
3. การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้
4. การพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

1. การรับรองสถานภาพวิสาหกิจชุมชน และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน
2. การพัฒนาและสนับสนุนเครือข่าย วิสาหกิจชุมชน
3. การส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้
4. การสนับสนุนการจัดการวิสาหกิจชุมชน
5. ประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนและชุมชน
6. การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูล สารสนเทศวิสาหกิจชุมชน
7. การประชาสัมพันธ์เผยแพร่

สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง (ม.ป.ป.) ได้อธิบายถึงปัญหาที่เกิดกับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์อาหาร ไว้ดังนี้

1. สินค้าได้รับการผลิตแบบไม่มีมาตรฐาน
2. บรรจุภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐาน
3. ต้นทุนการผลิตสูง
4. การขาดแคลนเงินทุน

ดังนั้นแผนงานที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากยุทธศาสตร์ของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นปัจจัยหนึ่งสำหรับผู้วิจัยสนใจที่จะประเมินประสิทธิภาพของยุทธศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทของผู้สนับสนุนด้านองค์ความรู้และสนับสนุนการบริหารจัดการ ที่จะช่วยเหลือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สอดคล้องกับแผนกลยุทธ์ในระดับจังหวัดและในระดับประเทศ

2.3 หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการประชุมสหประชาชาติที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อปี ค.ศ. 1972 ทำให้นานาประเทศเริ่มเข้ามามีบทบาทและให้ความสำคัญกับการแก้ไข ควบคุม และฟื้นฟูปัญหามลพิษจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่มีผลกระทบในวงกว้างที่เป็นปัญหาข้ามพรมแดนประเทศ การแก้ไขปัญหานี้จึงไม่ใช่ภาระหน้าที่ของประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือต้องเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วที่ร่ำรวย แต่เป็นหน้าที่ของทุกประเทศทุกคนที่จะช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ โดยสถาบัน International Institute for Environment and Development (IIED) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ กระบวนการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนยากจนส่วนใหญ่มนุษย์ให้ดีขึ้น โดยหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีชีวิต เพื่อให้การเพิ่มขึ้นของผลผลิตและการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ยั่งยืนในระยะยาว (John McCormick, 1989)

ต่อมาในรายงานของ World Commission on Environment and Development (WCED) รายงาน Our Common Future หรือที่รู้จักในนาม Brundtland Report ได้ถูกเสนอต่อที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1987 โดยในเนื้อหาได้อธิบายว่าการพัฒนากับสิ่งแวดล้อมไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศ และระหว่างประเทศ และความยากจน ความไม่เสมอภาค และความทรุดโทรมของสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันอย่างมาก

ในปัจจุบันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอุปโภคบริโภคหรือแม้แต่เพื่อใช้พัฒนาประเทศย่อมเป็นการใช้ต้นทุนทางธรรมชาติของมนุษย์ยุคอนาคตอย่างสิ้นเปลือง ไม่ระมัดระวัง และผลร้ายย่อมจะตกกับมนุษย์ในยุคอนาคต ใน Brundtland Report ยังได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้ “Sustainable Development is Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” หมายถึงการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของคนยุคปัจจุบันโดยจะต้องไม่ลดทอนความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของคนยุคถัดไป และยังได้อธิบายรายละเอียดของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ 5 ประการ ดังนี้ (สมพร แสงชัย, 2550)

- 1) การพัฒนาที่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของเทคโนโลยี องค์การทางสังคม และชีวนธรณ (Biosphere)
- 2) การพัฒนาต้องตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะต้องเข้าถึงคนจน
- 3) ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยในการตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ
- 4) ความมั่งคั่งที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของนิเวศ ไม่อุปโภคบริโภคฟุ่มเฟือย
- 5) ขนาดของประชากรต้องสอดคล้องกับศักยภาพทางการผลิตของระบบนิเวศ เพื่อไม่ให้อดตาย

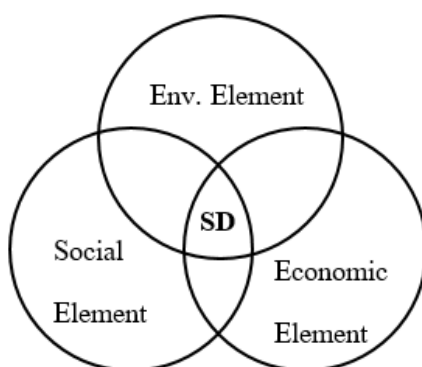
การพัฒนาที่ยั่งยืนอาจเป็นการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย นั้นจึงจำเป็นต้องดึงเอาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการตีความหมายของความยั่งยืนและทิศทางของสังคม โดยพิจารณาความสำคัญของผลประโยชน์ของมนุษย์ยุคถัดไป ประชาชนคือพลเมืองในทางสังคม การเมือง และกฎหมาย ดังนั้นการตัดสินใจของประชาชนย่อมส่งผลต่อกิจกรรมในระดับประเทศและนานาชาติ เมื่อหากประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะทำให้เกิดการควบคุมและสร้างความยุติธรรมต่อประเทศที่มีความยากจน และมาตรฐานทางสิ่งแวดล้อมจะได้รับการยอมรับจากประเทศต่าง ๆ (สมพร แสงชัย, 2550)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2546) ได้อธิบายถึงเรื่องการพัฒนา การพัฒนาที่เริ่มจากพื้นฐานของคน การพัฒนาคนจากศีลและปัญญาก่อให้เกิดจริยธรรม และเมื่อมีการพัฒนาคนแล้ว ถัดมาจึงเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป การปฏิบัติที่ไม่เบียดเบียนและมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ย่อมสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ในปัจจุบันมนุษย์ใช้ความสามารถและศักยภาพที่มีแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตัวเองและกลุ่มตนเองเท่านั้น จึงไปเบียดเบียนเอาเปรียบสัตว์และสิ่งแวดล้อมอื่นเพื่อปรนเปรอความสุขของมนุษย์ด้วยกันเอง จนมนุษย์กลายเป็นผู้ทำลายโลกนี้เสียเอง การพัฒนามนุษย์จึงจะทำให้มนุษย์มีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ร่วมกันในลักษณะเกื้อกูลกันมากขึ้น และต้องตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งในระบบและมีความสัมพันธ์ในธรรมชาติ สุดท้ายมนุษย์จะได้รับประโยชน์ จากธรรมชาติ และธรรมชาติก็จะมีสภาพที่ดีขึ้นอีกด้วย ปัจจัยของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญประกอบไปด้วย ประชากร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการปลดปล่อยมลพิษของเสีย

การพัฒนาคนยังแบ่งเป็นองค์ประกอบย่อยได้อีก 3 ประการ คือ

- 1) พัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง วินัย วิธีปฏิบัติ การอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม
- 2) พัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง คุณธรรม ความรู้สึก แรงจูงใจ ความพอใจ
- 3) พัฒนาด้านปัญญา หมายถึง การรู้แจ้ง การเข้าใจเหตุผล ความน่าเชื่อถือ ทัศนคติ

Welford (1997: 179 อ้างถึงใน สมพร แสงชัย, 2550: 289) ได้อธิบายว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเน้นความยุติธรรมและความเสมอภาค โดยได้เสนอรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบ Social, Environmental and Economic Approach หมายถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบผสมผสานปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแบบรอบด้าน ดังตามภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 การพัฒนาที่ยั่งยืนรูปแบบผสมผสาน

ที่มา: Welford (1997)

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามที่ Welford เสนอนั้นไม่ได้มีความหมายว่าให้กำหนดสัดส่วนทั้ง 3 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเท่า ๆ กันอยู่ตลอดเวลา แต่ต้องมีการปรับสัดส่วนในการให้ความสำคัญในปัจจัยที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาในปัจจุบัน เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังคงต้องพิจารณาให้ครบ 3 ปัจจัย (สมพร แสงชัย, 2550)

De la Court (1990 อ้างถึงใน สมพร แสงชัย, 2550: 306-308) มีแนวคิดว่าการอธิบายแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในรายงาน Brundtland Report เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในประเทศทางเหนือ (ประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งมีประสิทธิภาพในการจัดการสิ่งแวดล้อม) De la Court อธิบายว่าการพัฒนาจำเป็นต้องสอดคล้องกับจริยธรรม วัฒนธรรม และศาสนาท้องถิ่น ประเทศทางใต้ (ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศยากจน) ไม่ควรปฏิบัติตามอย่างประเทศทางเหนือ เนื่องจากข้อจำกัดในประเทศของตนเอง จะทำให้ไม่สามารถบรรลุถึงความยั่งยืน และเกิดเป็นปัญหาสังคมตามมาได้

De la Court ยังได้เสนอหลักการ 6 ประการ สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับประเทศทางใต้โดยได้แนะนำให้ดำเนินการทุกหลักการแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน ที่เหมาะสมกับประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและส่งเสริมความเท่าเทียม (สมพร แสงชัย, 2550)

1. หลักเกียรติคุณของวัฒนธรรมและสังคม (The Cultural and Social Integrity Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องเกิดจากภายใน ไม่ใช่เกิดจากภายนอกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม
2. หลักนิเวศวิทยา (The Ecological Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องสอดคล้องและฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

3. หลักความเป็นปึกแผ่น (The Solidarity Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ความเสมอภาค และความเท่าเทียมในสังคม
4. หลักการปลดแอก (The Emancipation Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องตอบสนองต่อการพึ่งพาตนเอง การควบคุมทรัพยากรโดยท้องถิ่น ส่งเสริมการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของคนชายขอบ
5. หลักไม่นิยมความรุนแรง (The Non-violence Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องเกิดด้วยสันติไม่ใช้กำลังทั้งทางตรงและทางอ้อมผ่านสถาบันทางสังคมและการปกครอง
6. หลักความเป็นมิตรกับความผิดพลาด (The Error Friendliness Principle) หมายถึง การพัฒนาต้องไม่ต่อต้านความผิดพลาด ยอมรับความผิดพลาดและเปิดโอกาสให้แก้ไข

จากข้อมูลข้างต้นกิจการในจังหวัดระยอง ประชาชนมักประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก รองลงมาเป็นด้านอุตสาหกรรม และท่องเที่ยว ดังนั้นเพื่อให้การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องวางกรอบแนวทางให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมโดยนำเอาชุมชนและวิสาหกิจชุมชนไว้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา วางแนวทางให้เสริมสร้างความแข็งแกร่งจากภายในสู่ภายนอก ดังเช่นเดียวกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชตอนหนึ่งว่า "ต้องระเบิดจากข้างใน นั้นหมายความว่า ต้องมุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้คนและครอบครัวในชุมชนที่เข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำเอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งหลายชุมชนยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว จึงไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความล่มสลายได้" (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ม.ป.ป.)

และพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2515 ตอนหนึ่งว่า “ปัจจุบันนี้มีทฤษฎีเกิดขึ้นใหม่ว่าการล้มเลิก และทำลายสิ่งที่มีมาแต่ก่อนเพื่อเริ่มต้นสิ่งใหม่ด้วยวิธีการรุนแรง เป็นการแสดงปัญญา เป็นการสร้างสรรค์ของผู้มีการศึกษาสูงทฤษฎีนี้เกิดในต่างประเทศ และมีอิทธิพลกว้างขวางมีใช้น้อย จึงเป็นที่น่าสนใจและน่าหยิบยกขึ้นพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบให้ทราบถึงส่วนดีและส่วนเสียของทฤษฎีโดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้สติปัญญาเช่นท่านทั้งหลาย ควรจะได้นำมาศึกษาวิจัยเป็นพิเศษให้เห็นจริงว่าการทำลายสิ่งที่มีอยู่แล้วเพื่อสร้างสิ่งใหม่จะได้ผลดีแน่นอนสมบูรณ์หรือเปล่า เพราะในบรรดาของเก่าที่จะต้องทำลายให้หมดสิ้นตามทฤษฎีนั้น ย่อมต้องมีสิ่งที่ควรอยู่ด้วยอย่างแน่นอนอีกประการหนึ่ง สิ่งที่จะสร้างขึ้นใหม่ก็ดูเหมือนยังไม่มีหลักประกันอันใดที่จะทำให้มันใจว่าจะดีจริง” (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2554)

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนย่อมไม่สามารถเริ่มต้นจากจุดใดจุดหนึ่งได้ แต่ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมเพื่อให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นได้อย่างครบถ้วน อีกทั้งยังต้องสร้างกระบวนการที่มีความยั่งยืนซึ่งหมายถึง การพัฒนาที่เพิ่มความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของมนุษย์และชุมชนในรุ่นปัจจุบัน แต่ยังคงอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนทุนทางสังคมและธรรมชาติในรุ่นอนาคต และอยู่ภายใต้ขอบเขตของระบบนิเวศ คือไม่พัฒนาจนเกินความสามารถการรองรับของระบบนิเวศได้ เพราะจะเกิดความเสียหายทั้งระบบ และมนุษย์มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาสิ่งอื่นได้ จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาจิตใจมนุษย์ให้เกิดความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมก่อน เมื่อมนุษย์มีความตระหนัก มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมแล้ว การพัฒนาจะไม่ก่อให้เกิดการทำลายสังคม วัฒนธรรม และทุนทางธรรมชาติ การพัฒนาไม่จำเป็นต้องหมายถึงการสร้างสิ่งใหม่ ๆ เพียงอย่างเดียว อาจหมายถึงการแก้ปัญหา การปรับปรุง หรือการทบทวนจากความผิดพลาดทั้งหลายในอดีต เพื่อสร้างเป็นบทเรียนผ่านความรู้และภูมิปัญญา

2.4 พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548

ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกระบวนการจัดตั้งและช่วยส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนนั้น คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ได้ถูกประกาศเมื่อ พ.ศ. 2548 โดยมีมุ่งหวังที่จะจัดตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในพื้นที่ สามารถนำทรัพยากรนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยประกอบกับการพัฒนาองค์ความรู้ผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการที่ได้รับการกำกับดูแลและช่วยเหลือสนับสนุนในปัจจัยต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหน่วยงานที่มีบทบาทหลักตามพระราชบัญญัตินี้ คือ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน อยู่ภายใต้ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548)

โดยความตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้ถูกแบ่งออกเป็น 4 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 วิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่อง การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน

หมวดที่ 2 เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่อง การสนับสนุนความช่วยเหลือด้านการศึกษา วัตถุดิบและทรัพยากร การให้ความรู้อบรม และการให้คำแนะนำ และประสานงานในเครือข่าย

หมวดที่ 3 คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่อง การจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเพื่อเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีก่อนนโยบายและแผนการพัฒนา และประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

หมวดที่ 4 การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่อง คณะกรรมการมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจร การให้ความรู้ความร่วมมือเกี่ยวกับการนำความรู้ไปใช้ ให้คณะกรรมการออกแนวทางการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็ง และการพึ่งพาตนเอง ส่งเสริมคุณภาพผลิตภัณฑ์ เงินทุน กระบวนการผลิต การตลาด และการจัดการอื่น ๆ

เสรี พงศ์พิศ (2549) ได้อธิบายไว้ว่าชุมชนจะอยู่รอดได้ด้วยทุน 3 ประเภท ดังนี้

1. ทุนทรัพยากร หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ ดิน น้ำ และสัตว์ป่า
 2. ทุนทางปัญญา หมายถึง การใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากอดีต นำไปต่อยอดพัฒนา
 3. ทุนทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและชุมชนที่อบอุ่น การช่วยเหลือกัน
- โดยหาก 3 ทุน เกิดความไม่สมดุลหรือมุ่งเน้นทุนใดทุนหนึ่ง ย่อมจะเกิดความล้มเหลวในชุมชนนั้น

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 นับเป็นเครื่องมือการสร้างวิสาหกิจชุมชน การสนับสนุนช่วยเหลือด้านการบริหารจัดการ ทรัพยากร และองค์ความรู้ให้กับชุมชน เพื่อพัฒนาความสามารถของวิสาหกิจชุมชนให้มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนทรัพยากรและองค์ความรู้

2.5 ความรับผิดชอบต่อสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

เดิมทีบทบาทการพัฒนาสังคมเป็นหน้าที่ของรัฐ เพื่อควบคุมให้สังคมดำเนินไปในแนวทางที่วางไว้ผ่านกรอบของกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ ต่อมากระแสของโลกทุนนิยมได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น และประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลจากกระแสทุนนิยม จึงเกิดการส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจเอกชนขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด 4 ทศวรรษ ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และตัวชี้วัดอย่างผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross Domestic Product: GDP) ในระยะหนึ่งการเติบโตของภาคธุรกิจก็ได้สร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การจับจ่ายอุปโภคก็เพิ่มมากขึ้น และย่อมทำให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมตามมา การใช้ทรัพยากรธรรมชาติไปอย่างสิ้นเปลือง ปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความขัดแย้งกันในหมู่ประชาชน เกิดเป็นชนชั้นในด้านเศรษฐกิจ (จำลอง โพธิ์บุญ, 2545)

การสนับสนุนส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนจะช่วยสร้างชุมชนให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ในขณะที่ภาคธุรกิจเอกชนนั้นมีศักยภาพ มีเงินทุน และมีอิทธิพลต่อ

การพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ประชาชนยังมองเห็นว่าภาคธุรกิจเอกชนเข้าถึงสังคมชุมชนได้ครอบคลุม และมีประสิทธิภาพมากกว่าภาครัฐอีกด้วย (สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป.)

ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การให้ความสนใจต่อการใช้ทรัพยากรจากภายในและภายนอก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสังคม ชุมชน และประชาชน รวมไปถึงองค์กรธุรกิจอื่นอีกด้วย ความรับผิดชอบต่อธุรกิจที่เกิดจากการดำเนินงานไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางบวกหรือลบก็ตาม สิ่งที่สำคัญคือการหาแนวทางปรับปรุงแก้ไข ป้องกัน และรักษาสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ความรับผิดชอบต่อสังคมได้ถูกพัฒนาขึ้นมาตลอดระยะเวลาพร้อมกับแนวทางการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ควบคู่กันไป จนเกิดเป็นแนวปฏิบัติมาตรฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ ISO 26000 Social Responsibility ในปี ค.ศ. 2010 หนึ่งในวัตถุประสงค์ของมาตรฐาน ISO 26000 คือ การบรรลุผลของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน International Organization for Standardization หรือ ISO ได้อธิบายถึงความรับผิดชอบต่อธุรกิจจากการตัดสินใจใด ๆ และกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการและความคิดที่ต้องประกอบไปด้วย ดังนี้

1. มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมถึงด้านสุขภาพและสวัสดิภาพของสังคม
2. การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
3. สอดคล้องกับหลักกฎหมาย ข้อตกลงระหว่างประเทศ และธรรมเนียมปฏิบัติที่ดี
4. การบูรณาการแนวทางให้เป็นไปในทางเดียวกัน

(International Organization for Standardization, 2016)

จากแนวคิดในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมได้แสดงให้เห็นว่า องค์กรธุรกิจจะต้องผนวกการประกอบกิจการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม พร้อมกับแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม ผ่านกิจกรรมส่งเสริมชุมชนและสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ตามศักยภาพของธุรกิจและยังต้องตอบสนองต่อความต้องการความคาดหวังของสังคมนั้น ๆ อีกด้วย ขณะที่ยังมีความสามารถในการทำกำไรต่อธุรกิจเองด้วย ความรับผิดชอบต่อสังคมจึงไม่ใช่ภาระของธุรกิจ แต่จะเป็นหนทางของการพัฒนาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมให้เจริญเติบโตไปพร้อมกับธุรกิจได้อย่างยั่งยืน

2.6 โครงการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม CSR-DIW

สำหรับภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทที่สำคัญต่อการรักษาระบบนิเวศ และยังมีศักยภาพที่จะรักษาการบริการสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนผ่านการกำกับดูแลในกรอบกฎหมาย ซึ่งจะส่งผลต่อวิสาหกิจชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เนื่องด้วยในพื้นที่จังหวัดระยองเป็นแหล่งที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานจำนวนมาก ภาคธุรกิจเอกชนจึงอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนและประชาชนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อธุรกิจอีกด้วย การมีความรับผิดชอบต่อสังคมผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์ การสนับสนุนคุณภาพชีวิตของประชาชน การช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน จึงเป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจต้องให้ความสำคัญ

โครงการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility, Department of Industrial Works : CSR-DIW) ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม โครงการดังกล่าวจะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมดำเนินกิจการอย่างมีมาตรฐาน ให้ได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นพื้นฐานการพัฒนาไปสู่มาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคม (ISO 26000 : Social Responsibility) และช่วยส่งเสริมพัฒนาชุมชน และกิจการของชุมชนอีกด้วย โดยที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้ออกมาตรฐานความรับผิดชอบต่อของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมต่อสังคมที่แบ่งขนาดของผู้ประกอบการเป็นขนาดเล็กถึงกลาง และผู้ประกอบการขนาดใหญ่ เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับศักยภาพของธุรกิจ

แนวปฏิบัติที่โครงการแนะนำให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมดำเนินกิจการด้วยความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน รวมถึงพนักงาน คุณภาพชีวิต และทรัพยากร ที่จะต้องมีความยั่งยืนควบคู่ไปกับการเติบโตของธุรกิจ มีหัวข้อหลัก 7 ประการ ดังนี้

1. สิทธิมนุษยชน (Human Rights)
2. การปฏิบัติด้านแรงงาน (Labor Practices)
3. สิ่งแวดล้อม (The Environment)
4. การดำเนินงานอย่างเป็นธรรม (Fair Operating Practices)
5. ประเด็นด้านผู้บริโภค (Consumer Issues)
6. การมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน (Community Involvement and Development)
7. การกำกับดูแลองค์กร (Organizational Governance)

แนวปฏิบัติในกรอบ CSR-DIW (กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2557) ที่มีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนมีดังนี้

1. ประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การใช้ศักยภาพของธุรกิจส่งเสริมกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน
2. ประเด็นการป้องกันมลพิษ การป้องกันอันตราย ความเสี่ยง และผลกระทบ การตรวจวัดคุณภาพน้ำ คุณภาพอากาศ ป้องกันดินที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติรวมถึงพื้นที่เกษตรกรรม
3. ประเด็นการมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชน การเก็บข้อมูลความต้องการของชุมชน การดำเนินกิจกรรมพัฒนาร่วมกันกับชุมชน การสนับสนุนเทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมองค์ความรู้และภูมิปัญญา กระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน และร่วมมือกับภาครัฐ-ภาคธุรกิจเอกชน เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในชุมชน

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวปฏิบัติของ CSR-DIW

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม (2557)

สำหรับงานวิจัยนี้จะมุ่งประเด็นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม การสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน การตอบสนองต่อความคาดหวังของวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการส่งเสริมสร้างรายได้วิสาหกิจชุมชน ผ่านโครงการหรือกิจกรรมของธุรกิจอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาแห่งนี้

2.7 แนวคิดการประเมินผลการดำเนินงานด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)

จากหนึ่งในวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ คือ การประเมินผลวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ในด้านประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้องของวิสาหกิจชุมชน จึงได้นำแนวคิดการประเมินผลด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit หรือ GIZ มาประยุกต์ใช้ในการศึกษานี้

GIZ: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit คือองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศสัญชาติเยอรมัน โดยที่ GIZ ได้ให้คำแนะนำในประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น ในการออกแบบวางกรอบกลยุทธ์ GIZ (Silvia Schweitzer, 2013) ได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของแนวทางการติดตามผลและการประเมินผลไว้ดังนี้

1. เพื่อการปรับปรุงคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
2. เพื่อพัฒนากิจการ การสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสร้างความแข็งแกร่งต่อกิจการ
3. เพื่อมุ่งสู่การเรียนรู้ในกระบวนการภายใน
4. เพื่อปรับทิศทางการตัดสินใจของกิจการ
5. เพื่อรายงานต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการตรวจสอบกลับได้

โดยที่ GIZ ได้สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ นำหลักการประเมินผลไปใช้กับงานวิจัยเชิงสังคม เพื่อใช้แสดงระดับประสิทธิผล ประสิทธิภาพ และความยั่งยืน ซึ่งเป็นประเด็นที่ท้าทายในยุคปัจจุบัน อีกทั้งผลลัพธ์จากการประเมินตามแนวทางนี้ ยังช่วยแสดงให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าประสงค์อีกด้วย GIZ ยังมุ่งหวังให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้ใช้แนวคิดนี้ ได้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจให้มีความแข็งแกร่งและยั่งยืน การดำเนินงานจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคม ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการเพื่อส่งเสริมความยั่งยืนสู่สังคม

เครื่องมือการประเมินผลโครงการ GIZ ได้แบ่งการประเมินเป็น 3 ส่วนหลัก ๆ คือ

1. ส่วนการติดตามผลลัพธ์ คือ การแสดงข้อมูลผลการดำเนินกิจการและโครงการ ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เห็นถึงผลลัพธ์ของกิจกรรมและกระบวนการทั้งหลาย และใช้เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนปรับกลยุทธ์ให้เหมาะสมต่อไป
2. ส่วนการประเมินโครงการ คือ การแสดงผลลัพธ์ของโครงการเพื่อวัดประสิทธิภาพทั้งโครงการ รวมถึงการวิเคราะห์และทบทวนเพื่อปรับปรุงกระบวนการอีกด้วย

3. ส่วนการประเมินกลยุทธ์ คือ การประเมินเพื่อสร้างการตัดสินใจในแนวทางของกิจการนำไปปรับปรุงพัฒนากิจการในอนาคต

GIZ ยังได้อธิบายถึงประโยชน์และการนำไปใช้ของกระบวนการวัดผลนี้

ระดับบริหารจัดการ

ผู้นำหรือผู้บริหารสามารถประยุกต์ใช้ส่วนของการประเมินกลยุทธ์ เพื่อวางทิศทางขององค์กร และการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ ซึ่งผลการประเมินสามารถนำไปเปรียบเทียบกับแหล่งอ้างอิง และใช้สำหรับประเมินตนเองได้อีกด้วย

ระดับปฏิบัติการ

บทบาทสำคัญของระดับปฏิบัติการคือการทำการกิจให้บรรลุเป้าหมายที่องค์กรหรือผู้นำตั้งเป้าหมายไว้ ระดับปฏิบัติการสามารถใช้แนวทางนี้ในการวิเคราะห์กระบวนการภายในหน่วยงานตนเอง และวิเคราะห์ออกไปยังส่วนที่ต้องติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่นด้วย การประเมินผลระดับนี้จะสามารถเทียบเคียงประสิทธิภาพของแต่ละส่วนภายในองค์กร และยังสามารถนำเอาผลประเมินไปปรับปรุงพัฒนาให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร

S. Schweitzer (2015) ได้อธิบายถึงหลักการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งจะนำมาใช้ในการศึกษา และประเมินผลโครงการว่า การวิเคราะห์ผลลัพธ์นั้นได้มาจากการประเมินผลโดยใช้ทฤษฎีเป็นฐาน ซึ่งท้ายสุดจะสามารถคาดการณ์ผลลัพธ์ได้แม่นยำ และผู้ศึกษาจะต้องตระหนักถึงความสัมพันธ์ในแต่ละประเด็นหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการบรรลุผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งรวมถึงการวิเคราะห์เหตุการณ์หรือผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของโครงการ S. Schweitzer ยังได้อธิบายถึงกระบวนการออกแบบการประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพไว้ ดังนี้

1. ระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อเป้าหมาย หรือส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการที่ต้องการศึกษา
2. มุ่งเน้นประเด็นของความเปลี่ยนแปลง เพื่อค้นหาสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้และส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ
3. เก็บรวบรวมข้อมูลตามรูปแบบที่วางไว้
4. เรียบเรียงเรื่องราว โดยหลักเหตุและผล ระบุเนื้อหาถึงผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลง
5. ตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลหลายแหล่ง หรือหลายวิธี
6. จำเพาะประเด็นหรือปัจจัยที่สำคัญ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ

โดยเกณฑ์การประเมินผลได้ถูกจัดกลุ่มออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. การวัดประสิทธิผล (Effectiveness) คือ การวัดผลการดำเนินงานเทียบกับเป้าหมายที่กำหนดไว้
2. การวัดประสิทธิภาพ (Efficiency) คือ การวัดผลการดำเนินงานในกิจกรรมย่อย วัดผลระดับประสิทธิภาพในแต่ละกิจกรรม และวัดผลลัพธ์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้น
3. การวัดผลกระทบ (Impact) คือ การวัดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรม ที่ส่งผลต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอก
4. การวัดความยั่งยืน (Sustainability) คือ การวัดความสามารถในการดำเนินงานโดยพึ่งพาตนเอง และความอยู่รอดในอนาคต
5. การวัดความสอดคล้อง (Relevance) คือ การวัดผลเทียบแนวทางการดำเนินกิจการกับความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน (Sylvia Schweitzer, 2015)

จากการศึกษาของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (2015) เรื่อง การพัฒนาชุมชนชนบท (Rural Development) โดยได้วัดผลปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ประกอบไปด้วย การเพิ่มขึ้นของรายได้ การตลาดที่เข้าถึงได้มากขึ้น การประหยัดต้นทุน การเข้าถึงทรัพยากร องค์ความรู้ และเงินทุน ได้แบ่งการประเมินผลทั้ง 5 ด้านดังนี้

ตารางที่ 2.1 หัวข้อการประเมินผล

การประเมิน	หัวข้อประเมิน
ประสิทธิผล	ผลสำเร็จของการดำเนินงาน
ประสิทธิภาพ	ผลลัพธ์ของกิจกรรมย่อย รายได้ที่เพิ่มขึ้น
ผลกระทบ	ความร่วมมือของชุมชน ความร่วมมือจากภาครัฐ การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ ความขัดแย้งในชุมชน การสร้างงานในชุมชน
ความยั่งยืน	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
ความสอดคล้อง	ความสอดคล้องในการดำเนินงานกับความต้องการ

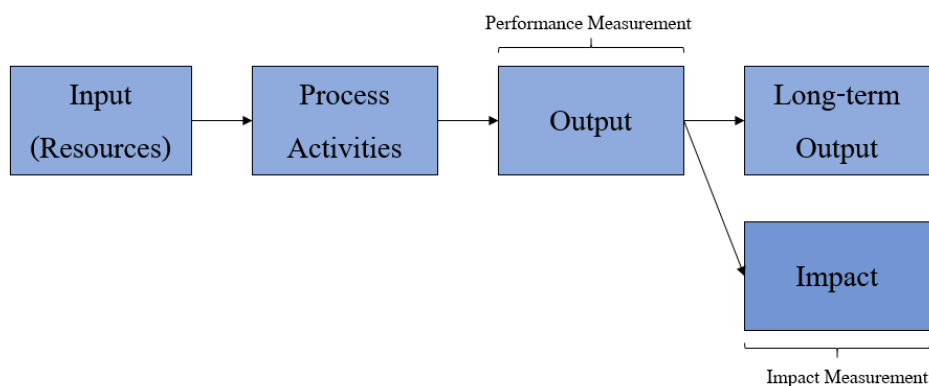
การศึกษานี้จึงนำหลักการประเมินจากแนวทางของ GIZ มาประยุกต์ใช้ทั้ง 5 ด้าน ประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้อง เพื่อประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน โดยจะนำไปใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา โดยจะอธิบายรายละเอียดการประเมินผลไว้ในบทถัดไป

2.8 การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment)

จากกระแสและการเติบโตของวิสาหกิจชุมชนที่เพิ่มขึ้นในประเทศไทย การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สามารถอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ นอกจากการทำการกำไรจากการจำหน่ายสินค้าแล้ว ผลจากการประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชนยังต้องสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สังคมอีกด้วย ซึ่งการวัดผลลัพธ์ทางสังคมนั้นได้ถูกพัฒนาตัวแบบมาจากกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ ในปัจจุบันตัวแบบการประเมินผลตอบแทนทางสังคม ถูกเรียกว่า การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment) หรือ SROI ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถวัดและเทียบเคียงผลสำเร็จทางสังคมของโครงการ กิจกรรม หรือธุรกิจใด ๆ

ผลประโยชน์จากการลงทุนใด ๆ นอกจากจะมีการประเมินผลจากมูลค่าทางตรงแล้ว การใช้ SROI เข้ามาประเมินร่วมกัน จะทำให้เห็นถึงมูลค่าทางอ้อมด้วย ซึ่งมูลค่าทางตรงจะประกอบไปด้วย ต้นทุนทางตรง และผลตอบแทนทางตรง ที่กำหนดเป็นมูลค่าตัวเงินได้ชัดเจน เช่น ค่าใช้จ่าย ยอดขาย เป็นต้น ส่วนมูลค่าทางอ้อม จะไม่แสดงถึงตัวเงินที่ชัดเจน จำเป็นต้องได้รับการแปลงหรือตีมูลค่าเทียบเคียงเป็นตัวเงินก่อน เช่น ต้นทุนเวลา ต้นทุนการเรียนรู้อบรม ผลลัพธ์จากการลดใช้สารเคมี เป็นต้น โดยที่มูลค่าทางอ้อมนี้จะมีมูลค่าไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับขอบเขตพื้นที่ ประชากร สภาพสังคม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

O. Rauscher (2012) ได้อธิบายถึงรูปแบบของการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม โดยใช้หลักผลลัพธ์เป็นสำคัญ (Result-Oriented) กระบวนการทั้งระบบจะประกอบไปด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Activity) ผลลัพธ์ (Output) และผลกระทบ (Outcome, Impact) โดย SROI จะมุ่งเน้นไปที่การแทนผลกระทบให้เป็นมูลค่าที่สามารถวัดผลได้ ผลกระทบทางสังคม เป็นองค์ประกอบในลักษณะผสมผสานระหว่าง ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ทักษะคน ความรู้ และองค์ประกอบอื่นเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจึงทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มองเห็นถึงมูลค่าทางสังคมโดยรวม และนำผลดังกล่าวไปใช้เพื่อปรับปรุงพัฒนาในอนาคต (Olivia Rauscher, 2012)

ภาพที่ 2.3 การประเมินผลกระทบ

O. Rauscher (2012) ยังได้อธิบายการประเมินผลตอบแทนแต่ละประเภทว่ามีอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ 1. การประเมินประสิทธิภาพ (Cost Effectiveness) 2. การประเมินเชิงประโยชน์ (Cost Utility) และ 3. การประเมินผลประโยชน์ (Cost Benefit) ซึ่งการประเมิน SROI จะใช้หลักการเดียวกันกับการประเมินผลประโยชน์ หรือ Cost Benefit เป็นการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ และหน่วยวัดผล จะใช้ในรูปแบบมูลค่าทางการเงิน

ตารางที่ 2.2 ประเภทการประเมินผลตอบแทน

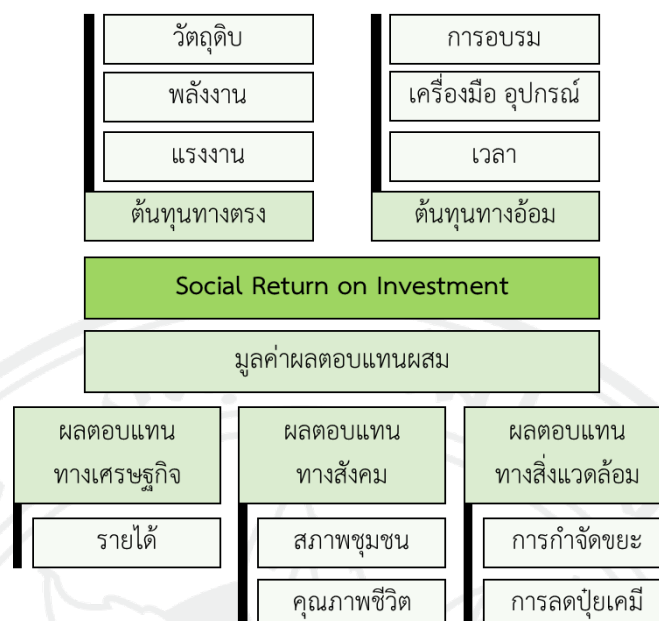
การประเมินผล	หน่วยวัดผลตอบแทน	การแปลงผลกระทบ
Cost Effectiveness	ไม่เป็นตัวเงิน จะใช้หน่วยเดียวกันกับสิ่งที่วัดผล เช่น จำนวนบัณฑิต จำนวนผู้ป่วย เป็นต้น	การวัดผลกระทบที่ไม่ได้อยู่ในรูปของเงิน
Cost Utility	ไม่เป็นตัวเงิน จะแสดงผลเป็นระดับคะแนน หรือระดับคุณภาพ	การวัดผลกระทบในรูปแบบของระดับคะแนน หรือระดับคุณภาพ
Cost Benefit	เป็นตัวเงิน	การวัดผลกระทบในรูปของเงิน

ประโยชน์และคุณค่าจากการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ยังก่อให้เกิดกระบวนการวิเคราะห์ว่าโครงการหรือกิจกรรมที่หน่วยงานได้ดำเนินงานไปนั้น สร้างประโยชน์หรือมูลค่าเพิ่มแก่สังคมมากน้อยเพียงใด และเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมอื่น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้น มากกว่า หรือน้อยกว่าเท่าใด การแปลงผลของ SROI นั้น จะทำให้ออกมาในรูปของตัวเลข มีความเป็นรูปธรรม วัดผล เปรียบเทียบผลได้ง่าย ช่วยให้การนำผลลัพธ์ดังกล่าวไปประกอบการตัดสินใจได้รวดเร็ว เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคม และช่วยให้สังคมได้เข้าใจถึงผลตอบแทนที่ตนเองได้ลงมือทำไปอีกด้วย SROI จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการนำมาใช้วางแผนและวางแนวทางในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเพื่อสังคมต่าง ๆ ได้ (สฤณี อาชวานันทกุล และ ภัทราพร แยมละออ, ม.ป.ป.)

ผู้ประกอบการ หรือ เจ้าของโครงการ สามารถนำผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนไปใช้ประกอบการตัดสินใจและกำหนดทิศทางของกิจกรรมหรือโครงการที่ได้รับการประเมิน เพื่อให้กิจกรรมได้รับการพัฒนาหรือปรับปรุงได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้แม่นยำมากขึ้น ผลลัพธ์ทาง SROI ยังแสดงให้เห็นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เห็นถึงปัจจัยที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดแนวคิดและข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปในแนวทางที่ดีขึ้น

วีระสิทธิ์ คงประเสริฐอมร (2556) ได้อธิบายถึงประโยชน์ของ SROI ไว้ว่า การวิเคราะห์ SROI จะช่วยให้เกิดความกระจ่างชัดด้านผลกระทบและทำให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการวิเคราะห์ SROI ยังเป็นวิธีการประเมินที่มีประสิทธิภาพในการกำหนดกลยุทธ์และกำหนดทิศทางในอนาคตได้

องค์ประกอบหรือข้อมูลที่ต้องใช้เพื่อประเมิน SROI ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ ปัจจัยนำเข้า และผลกระทบหรือผลตอบแทน โดยปัจจัยนำเข้า ก็จะประกอบไปด้วย เงิน ค่าใช้จ่าย เวลา แรงคน สิ่งของที่ใช้ รวมถึงสิ่งที่ได้มาฟรี โดยต้องแปลงสิ่งที่ได้ฟรีนั้นเป็นมูลค่าเทียบเคียงเป็นต้นทุนเสียก่อนจะนำมาคำนวณ SROI ต่อมาในส่วนของผลกระทบหรือผลตอบแทน คือ ส่วนที่เกิดจากผลผลิตที่ได้จากกระบวนการ รวมไปถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากผลผลิตอีกด้วย ผลตอบแทนที่ชัดเจนที่สุดคือจำนวนผลผลิต จำนวนสินค้าที่ผลิตได้ และรายได้ที่เกิดจากการจำหน่าย ซึ่งสามารถแปลงเป็นมูลค่าทางการเงินได้รวดเร็ว และส่วนที่เป็นผลตอบแทนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อธิบายโดยสรุปคือผลที่เกิดขึ้นในภายหลังจากกระบวนการผลิตและจำหน่ายสินค้าของวิสาหกิจชุมชน โดยต้องแปลงเป็นมูลค่าทางการเงินเสียก่อน (วีระสิทธิ์ คงประเสริฐอมร, 2556)

ภาพที่ 2.4 ส่วนประกอบของ SROI

อธิบายโดยสรุป ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ประกอบไปด้วย ต้นทุนสุทธิ และ ผลตอบแทนสุทธิ โดยจะต้องวิเคราะห์ให้ครอบคลุมไปถึงมูลค่าทางตรงและทางอ้อมให้ครบถ้วน ซึ่งการวิเคราะห์คำนวณ SROI มีสูตรคำนวณดังนี้

$$\text{ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน} = \frac{\text{ผลตอบแทนสุทธิ}}{\text{ต้นทุนสุทธิ}}$$

ผลตอบแทนสุทธิ คำนวณจากผลรวมของปัจจัยดังต่อไปนี้

1. รายได้ โดยแปลงมูลค่าจากผลผลิตที่จำหน่ายได้ (ยอดจำหน่าย)
2. กองทุน สวัสดิการ หรือปันผลจากกำไรส่วนอื่น
3. มูลค่าทางความรู้ โดยเปรียบเทียบกับรายได้จากการใช้ความรู้
4. มูลค่าทางสังคม โดยเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในการแก้ไขปัญหา
5. มูลค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในการแก้ไขปัญหา
6. ผลตอบแทนที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

ต้นทุนสุทธิ คำนวณจากผลรวมของปัจจัยดังต่อไปนี้

1. วัตถุดิบ อุปกรณ์ พลังงาน และค่าใช้จ่าย
2. ต้นทุนแรงงาน โดยคิดจากค่าจ้างแรงงาน
3. เงินกู้ยืม ดอกเบี้ย หรือสิ่งของที่ได้มาฟรี โดยเปรียบเทียบกับมูลค่า
4. ต้นทุนทางเวลา และค่าเสียโอกาส
5. ต้นทุนจากการฝึกอบรม และการฝึกสอน โดยเปรียบเทียบเป็นค่าใช้จ่ายเรียนรู้
6. ต้นทุนที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

กระบวนการประเมิน SROI ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การกำหนดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมหรือโครงการให้ชัดเจน เพราะจะทำให้ผู้ศึกษาสามารถเก็บข้อมูลได้ถูกต้องแม่นยำ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาและการประเมิน รวมทั้งทำให้การประเมิน SROI นำไปขยายผลให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ โดยที่กระบวนการประเมิน SROI มีขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การวางแผน โดยต้องระบุจุดมุ่งหมายที่จะนำผล SROI ไปใช้
2. อธิบายบริบทขององค์กร และการดำเนินงานขององค์กร
3. ระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการ
4. กำหนดขอบเขตในส่วนที่จะประเมิน
5. จัดทำห่วงโซ่ผลลัพธ์ (Impact Value Chain) เพื่อประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้น
6. กำหนดตัวชี้วัดที่เป็นเชิงปริมาณสามารถวัดผลได้
7. วางแผนการเก็บข้อมูล รวมถึงออกแบบเอกสาร
8. รวบรวมข้อมูล พร้อมกับระบุแหล่งที่มา
9. แปลงข้อมูลเป็นมูลค่าทางการเงิน
10. แยกแยะระหว่างค่าใช้จ่ายกับเงินลงทุน และวิเคราะห์รายรับและรายจ่าย
11. วิเคราะห์รายรับและรายจ่ายที่สัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
12. ประเมินมูลค่าตลอดระยะเวลาการประเมิน
13. คำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI

SROI สามารถนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจดำเนินโครงการต่อ หาแนวทางปรับปรุงพัฒนา หรือล้มเลิกโครงการ ซึ่งจะต้องมีการวางแผนเพื่อวางแผนทางต่อไปในอนาคต

ผลลัพธ์ของ SROI จะมี 3 ลักษณะดังนี้

1. SROI น้อยกว่า 1.00 หมายถึง ผลลัพธ์ของกิจกรรมก่อให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมที่น้อยกว่ามูลค่าลงทุนตั้งต้น ผลประกอบการได้ผลขาดทุน หรือไม่ทำให้เกิดมูลค่าทางสังคมเพิ่มขึ้น ควรได้รับการพัฒนาและปรับปรุงในจุดบกพร่อง
2. SROI เท่ากับ 1.00 หมายถึง ผลลัพธ์ของกิจกรรมไม่ก่อให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมจากมูลค่าลงทุนตั้งต้น ผลประกอบการไม่ขาดทุนและไม่กำไร หรือไม่ทำให้เกิดมูลค่าทางสังคม ควรได้รับการพัฒนาและปรับปรุง เพื่อให้ส่งผลกระทบต่อสังคมชุมชนมากขึ้น
3. SROI มากกว่า 1.00 หมายถึง ผลลัพธ์ของกิจกรรมก่อให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมที่มากกว่ามูลค่าลงทุนตั้งต้น ผลประกอบการได้ผลกำไร หรือมีมูลค่าทางสังคมที่เพิ่มขึ้น ควรรักษาจุดแข็งไว้ และหาแนวทางพัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

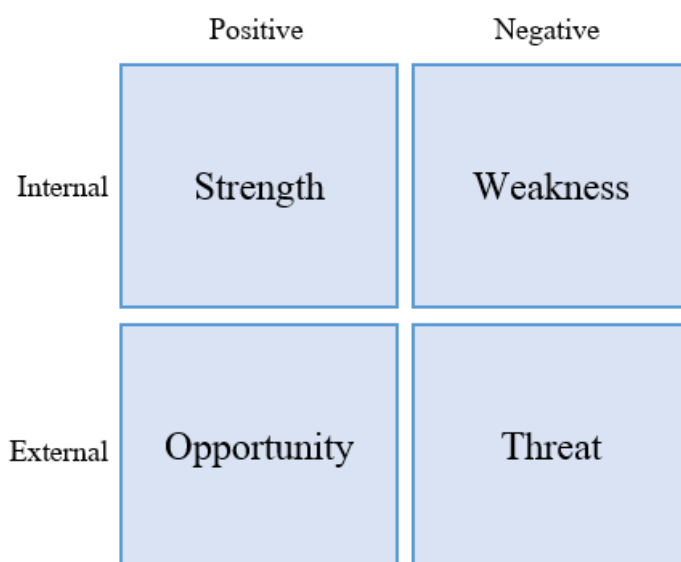
ในการศึกษาวิจัยนี้ จะใช้การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนมาประกอบการประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา และใช้เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาต่อไปในอนาคต โดยในรายละเอียดการประเมินผลจะอธิบายไว้ในบทถัดไป

2.9 แนวคิดการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix

เครื่องมือวิเคราะห์ SWOT (Strength, Weakness, Opportunity, Threat) คือ การวิเคราะห์ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกสภาพแวดล้อมของกิจการ (จำลอง โพธิ์บุญ, 2554) โดย SWOT Analysis จะแบ่งออกเป็น 4 ส่วนหลัก ๆ ดังนี้

1. S: Strength คือ จุดแข็ง หรือ ความสามารถ ความแข็งแกร่งของวิสาหกิจชุมชนที่มีเหนือกว่าคู่แข่งหรือวิสาหกิจชุมชนอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการทำงานภายใน บุคลากร ทรัพยากร องค์ความรู้ ซึ่งปัจจัยในจุดแข็งควรได้รับการส่งเสริมและนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
2. W: Weakness คือ จุดอ่อน หรือ ความอ่อนแอของวิสาหกิจชุมชน ที่ด้อยกว่าคู่แข่งหรือวิสาหกิจชุมชนอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการภายในที่ไม่เป็นระบบ บุคลากรที่ไม่เชี่ยวชาญ การขาดแคลนทรัพยากร ไม่มีองค์ความรู้ ซึ่งในจุดอ่อนนี้ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข และหาแนวทางใหม่ๆ เพื่อปิดจุดอ่อนดังกล่าว
3. O: Opportunity คือ โอกาส เป็นปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ แต่เป็นโอกาสที่เกื้อหนุนกิจการวิสาหกิจชุมชน ควรใช้โอกาสดังกล่าวให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4. T: Threat คือ อุปสรรค เป็นปัจจัยภายนอกด้านลบที่จะทำให้กิจการดำเนินไปอย่างยากลำบาก หรือทำให้กิจการตกอยู่ในสภาพที่แย่ง

ภาพที่ 2.5 SWOT Matrix

การวิเคราะห์ SWOT จำเป็นต้องแบ่งวิเคราะห์ห้ออกเป็นปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย จุดแข็งและจุดอ่อน (Strength and Weakness) และปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ประกอบด้วย โอกาสและอุปสรรค (Opportunity and Threat) ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรสำหรับปัจจัยภายในและภายนอกที่จะใช้วิเคราะห์ SWOT เพื่อนำไปเป็นข้อมูลป้อนเข้าสำหรับการวางแผนการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนให้มีความสามารถในการปรับปรุงพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปได้

ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก
1 แหล่งเงินทุน	1 กฎหมายรองรับวิสาหกิจชุมชน
2 ต้นทุนดำเนินการ	2 นโยบายภาครัฐ
3 ความสัมพันธ์ภายในวิสาหกิจ	3 นโยบายความรับผิดชอบต่อสังคม
4 การมีส่วนร่วมของสมาชิก	4 การสนับสนุนจากภาคเอกชน
5 การบริหารจัดการ	5 ผลกระทบภายนอก
5.1 บุคลากร	6 คู่แข่ง และ เครือข่าย
5.2 ความเชี่ยวชาญ	7 ข้อร้องเรียน ข้อพิพาท
5.3 องค์ความรู้	

ภาพที่ 2.6 ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

การวิเคราะห์ SWOT Analysis จะแสดงให้เห็นถึงสภาพปัจจุบันของวิสาหกิจโดยมีปัจจัยจากภายในและปัจจัยภายนอกประกอบเข้าด้วยกัน จะทราบถึงปัจจัยที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ หรือปัจจัยที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ซึ่งจะทำให้สามารถพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการวิเคราะห์ SWOT Analysis แล้วควรดำเนินการวิเคราะห์จัดกลุ่มเป็น TOWS Matrix เพื่อสร้างเป็นแนวทาง กลยุทธ์ที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

โดยสร้างแนวทางที่มีความเหมาะสม สามารถนำไปปฏิบัติได้ และสามารถทำให้เกิดการพัฒนาได้ ควรเป็นแนวทางหรือกลยุทธ์ที่เป็นไปได้สำหรับกิจการโดยจะแบ่งได้เป็น 4 แนวทาง ดังนี้

1. S/O หรือ แนวทางส่งเสริมการพัฒนาด้วยจุดแข็งและโอกาสที่มี เป็นการใช้องค์ประกอบที่เป็นผลดีต่อวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับจุดแข็งที่มี พัฒนาในแนวทางดังกล่าว
2. W/O หรือ แนวทางแก้ไขจุดอ่อนด้วยโอกาส เป็นการนำโอกาสที่เป็นผลดีมาปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อนของวิสาหกิจชุมชน เพื่อลดความเสี่ยงต่อความเสียหาย
3. S/T หรือ แนวทางลดความเสียหายและความเสี่ยงจากจุดแข็งที่มี เป็นการนำจุดแข็งของวิสาหกิจชุมชนด้านอุปสรรคที่เกิดจากภายนอก
4. W/T หรือ แนวทางแก้ไขจุดอ่อนเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบ เป็นแนวทางเชิงตั้งรับป้องกันผลกระทบจากภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อวิสาหกิจชุมชน และนำเอาจุดอ่อนมาพัฒนาปรับปรุงแก้ไข ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียควรนำแนวทาง W/T นี้ไปปรับเปลี่ยนบริบทรวมถึงการกำหนดกลยุทธ์ใหม่

ตารางที่ 2.3 TOWS Matrix

ปัจจัยภายใน	S จุดแข็ง	W จุดอ่อน
ปัจจัยภายนอก		
O โอกาส	S/O ใช้จุดแข็งและโอกาสเพื่อสร้างความได้เปรียบในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	W/O นำโอกาสที่ดีต่อกิจการมาแก้ไขจุดอ่อน
T อุปสรรค	S/T ใช้จุดแข็งลดความเสียหายหรือความเสี่ยงจากอุปสรรคภายนอก	W/T การแก้ไขจุดอ่อนเพื่อลดความเสียหายและการหลีกเลี่ยงผลกระทบ เป็นแนวทางเชิงป้องกันหรือปรับเปลี่ยนบริบทใหม่

ที่มา: ชูเพ็ญ วิบูลสันติ, 2541: 205 อ้างถึงใน จำลอง โพธิ์บุญ (2554)

ทั้งนี้การเลือกแนวทางกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของวิสาหกิจนั้น จำเป็นต้องเกิดจากความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอบด้าน เพื่อให้เกิดการกลั่นกรองแนวทางที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทของวิสาหกิจชุมชน อีกทั้งยังทำให้แนวทางการพัฒนาดังกล่าวได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีกด้วย

งานวิจัยนี้จึงได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน และการจัดการงานภายในวิสาหกิจชุมชน รวมถึงแนวคิดการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจากหน่วยงานภายนอกโดยภาครัฐ ผ่านพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 และแผนยุทธศาสตร์ของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และโดยภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ผ่านกิจกรรมส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม พร้อมทั้งประเมินวัดผลวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาจากข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ด้วยผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) และวัดผลตามหัวข้อประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้อง ด้วยวิธีของ GIZ และสุดท้ายวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกโดยใช้ SWOT Analysis และ TOWS Matrix เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาเพื่อความยั่งยืน ทั้งนี้ในรายละเอียดของตัวชี้วัดการประเมินผลจะอธิบายในบทที่ 3 ของงานวิจัยนี้ต่อไป

2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อัชชา เขตบำรุง (2549) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ในด้านการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนที่จังหวัดมหาสารคาม โดยความต้องการของประชาชนที่ต้องการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นและเกิดการอนุรักษ์ป่าแบบมีส่วนร่วมพบว่า การมีส่วนร่วมของภาครัฐและเอกชน จะทำให้เกิดการวางแผนแบบบูรณาการทุกภาคส่วน โดยแบ่งหน้าที่ตามศักยภาพของหน่วยงาน เช่น ภาครัฐและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้กำหนดกรอบและแผนการพัฒนาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาของจังหวัดและกฎหมายอื่น ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาสนับสนุนชุมชนและกิจกรรมการอนุรักษ์

สุกัญญา อธิปอนันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง โดยวิจัยในวิสาหกิจชุมชนทั้ง 7 จังหวัด ได้แก่ ลพบุรี สุพรรณบุรี นครนายก บุรีรัมย์ สงขลา พัทลุง และแพร่ ซึ่งชุมชนที่ศึกษาเป็นลักษณะชุมชนเกษตรกร และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้แบ่งออกได้ ดังนี้

1. การบริหารจัดการองค์กร คือ การมีโครงสร้างที่ชัดเจน มีกฎระเบียบ มีระบบบัญชี สร้างการมีส่วนร่วม
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ คือ การพัฒนาคุณภาพสินค้า การลดต้นทุน และการรักษาสิ่งแวดล้อม
3. การพัฒนาการตลาด คือ การวิเคราะห์ข้อมูลตลาด ความต้องการของตลาด การส่งเสริมการขาย และการประชาสัมพันธ์ และ
4. การสร้างเครือข่าย คือ การกำหนดบทบาทและทำแผนร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความรู้ และทั้งหมดนี้ควรเสริมสร้างการมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับ ภายในกลุ่มครอบครัวและวิสาหกิจชุมชน ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน

รัชณี รูปหล่อ ดุษฎี พรหมทัต และ วลภา ว่องวิวิธกุล (2558) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความยั่งยืนและเจริญเติบโต ควรมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับจากสมาชิก ประกอบกับการบริหารจัดการในเรื่องการกำหนดแผนงานที่ดี การจัดการทรัพยากรให้มีความเท่าเทียมกัน ส่งเสริมให้เป็นกิจการของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และการสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อสร้างตลาดในการจำหน่าย

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์ (2556) ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่งผลต่อการเอื้ออำนวยต่อผู้ประกอบการวิสาหกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ส่วนปัจจัยทางเทคโนโลยีและนิเวศวิทยา ส่งผลต่อการดำเนินงาน ต้องส่งเสริมและพัฒนาในด้านการตลาด การผลิต ระบบบัญชี ต้นทุนการผลิต การมีส่วนร่วมของหน่วยงาน ภาครัฐเพื่อส่งเสริมด้านความรู้และพัฒนาทักษะบุคลากรเป็นสิ่งสำคัญ

วีระสิทธิ์ คงประเสริฐอมร (2556) ได้ศึกษาผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ SROI และนำกระบวนการวิเคราะห์ดังกล่าวไปเป็นแบบตัวอย่าง ใช้กับการศึกษาในพื้นที่อื่น ซึ่งวิเคราะห์จากมูลค่าผลตอบแทนทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบด้วย รายได้ ภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม สุขภาพ เวลา และความปลอดภัย โดยผลการศึกษาพบว่าวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งจากภายในจะมีค่า SROI ที่สูง และวิสาหกิจชุมชนที่มีค่า SROI น้อยเกิดจากปัจจัยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกที่มาก

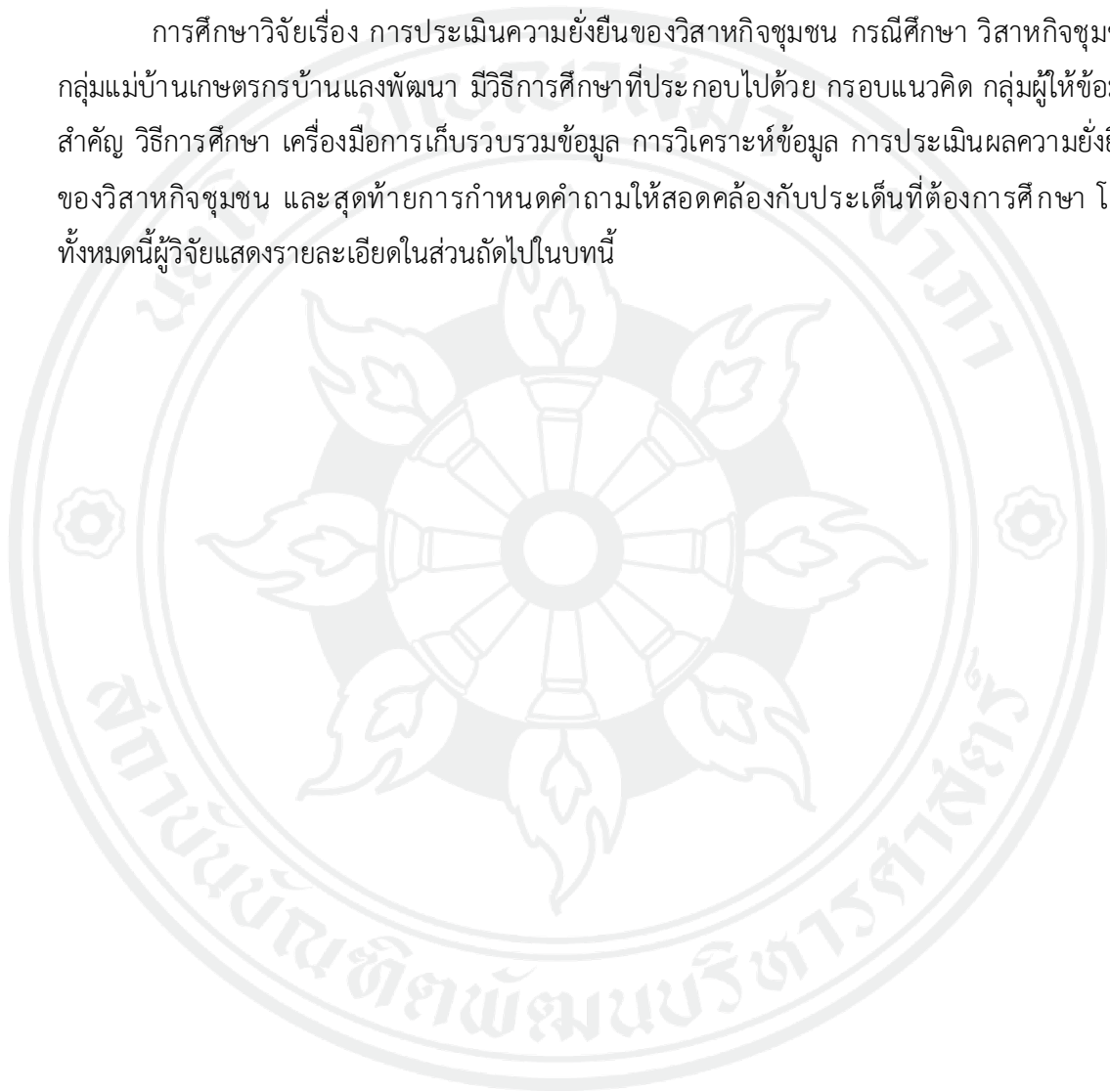
ชัยยุทธ์ ชำนาญเลิศกิจ (2557) ได้ศึกษาผลตอบแทนทางสังคมกับการลงทุนที่ยั่งยืนในกิจการเพื่อสังคม โดยผลการศึกษาพบว่า การวัดผลความสำเร็จของกิจการเพื่อสังคม สามารถวัดผลโดยใช้ มูลค่าทางสังคม ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างมูลค่าทางเศรษฐกิจและทางสังคมควบคู่กัน และมูลค่าทางสังคมดังกล่าวยังช่วยให้กิจการมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ทำให้สามารถสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษานี้ จึงได้นำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นทั้งหมดนั้น เพื่อสร้างกรอบแนวคิดไว้ใช้ประเมินผลความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน และนำไปวิเคราะห์หาแนวทางการปรับปรุงพัฒนา ซึ่งจะถูกรวบรวมไว้ในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีวิธีการศึกษาที่ประกอบไปด้วย กรอบแนวคิด กลุ่มผู้ให้ข้อมูล สำคัญ วิธีการศึกษา เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลความยั่งยืน ของวิสาหกิจชุมชน และสุดท้ายการกำหนดคำถามให้สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา โดย ทั้งหมดนี้ผู้วิจัยแสดงรายละเอียดในส่วนถัดไปในบทนี้

3.1 กรอบแนวคิด

ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดงานวิจัย

จากกรอบแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยจะเริ่มจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) ทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) ผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน (2) ผู้ได้รับผลกระทบภายนอก และ (3) ผู้สนับสนุนในงานวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ยังได้คำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและรายงานทางบัญชีของวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำผลการศึกษามาประเมินผลสอดคล้องกับแนวทางการประเมินของ GIZ แล้วจึงวิเคราะห์เนื้อหาและสรุปผลการศึกษารวมถึงปัญหาอุปสรรค และนำเสนอแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ในรูปแบบของ SWOT Analysis และ TOWS Matrix ซึ่งจะอธิบายรายละเอียดไว้ในส่วนถัดไป

3.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษานี้จะศึกษากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 24 ท่าน และได้จัดแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

3.2.1 กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ประกอบด้วย

1. ประธานวิสาหกิจชุมชน 1 ท่าน
2. รองประธานวิสาหกิจชุมชนและเลขานุการ 2 ท่าน
3. สมาชิกผู้ผลิตสินค้า 4 ท่าน ซึ่งทำหน้าที่ผลิตสินค้าในวิสาหกิจชุมชน และยังเป็นสมาชิกที่มีบทบาทการนำความคิดในวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย

3.2.2 กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้รับผลกระทบ ประกอบด้วย

1. ประชาชนรอบข้างวิสาหกิจชุมชน 5 ท่าน เลือกจากที่ตั้งซึ่งอยู่ติดกับวิสาหกิจชุมชน
2. ลูกค้าผู้ซื้อสินค้า 5 ท่าน

3.2.3 กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย

1. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง 1 ท่าน ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานวิสาหกิจชุมชนกับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น
2. นักวิชาการเกษตรจากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง 3 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านกำกับดูแลวิสาหกิจชุมชน ประจำพื้นที่ตำบลบ้านแลง 2 ท่าน และเป็นหัวหน้าสำนักงานเกษตรอีก 1 ท่าน
3. ผู้ปฏิบัติงานจากหน่วยงานด้านมวลชนสัมพันธ์ บมจ.ไออาร์พีซี 3 ท่าน ซึ่งทำหน้าที่ประสานงาน ดูแล และรับฟังข้อคิดเห็น รวมทั้งการสนับสนุนงานวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ตำบลบ้านแลง

3.3 วิธีการศึกษา

การศึกษาด้านสภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชนในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI มาประกอบเพื่อหาแนวทางการดำเนินการช่วยพัฒนาให้วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาเกิดความยั่งยืนมีรายละเอียดวิธีการศึกษาดังนี้

- 3.3.1 รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความทางวิชาการ ในด้านการจัดการวิสาหกิจชุมชน การจัดการด้านทรัพยากร และการจัดการสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน
- 3.3.2 รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) ผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ประชาชนชุมชนบ้านแลง ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ผู้แทนนักวิชาการเกษตร และผู้บริหารจากหน่วยงานด้านมวลชน สัมพันธ์จากองค์กรเอกชน รวมทั้งการลงพื้นที่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านแลงพัฒนา
- 3.3.3 นำข้อมูลจากวิสาหกิจชุมชน มาคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI พร้อมประเมินผลด้วยวิธีของ GIZ และวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกของวิสาหกิจชุมชนด้วยเครื่องมือ SWOT Analysis
- 3.3.4 นำผลที่ได้จาก SWOT Analysis ไปสร้างกลยุทธ์โดยใช้ TOWS Matrix
- 3.3.5 นำเสนอแนวทางการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.4 เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาแนวทางส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืนมีรายละเอียดดังนี้

- 3.4.1 แนวคำถามสำหรับสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
1. แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน
 2. แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ
 3. แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน
- 3.4.2 แบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน จะประกอบไปด้วย มูลค่าการลงทุน และมูลค่าผลประโยชน์ที่เกิดต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยรายละเอียดจะอธิบายในส่วนต่อไป

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

- 3.5.1 การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในวิสาหกิจชุมชน ผู้วิจัยศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่ม ตามหัวข้อ 3.2 จำนวนทั้งสิ้น 24 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (Content Analysis)
- 3.5.2 ประเมินผลความยั่งยืนด้วยวิธีของ GIZ และประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI)
- 3.5.3 วิเคราะห์ข้อมูลจุดแข็งจุดอ่อนโดยใช้เครื่องมือ SWOT และ TOWS Matrix
- 3.5.4 การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (Triangulation) เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยผู้วิจัยจะตรวจสอบแหล่งข้อมูล (Resource) ที่แตกต่างกัน

3.6 การประเมินผลในแต่ละประเด็น

การวิเคราะห์เนื้อหาสาระจำเป็นต้องมีการประเมินผลตาม GIZ Evaluation ในแต่ละประเด็นที่สำคัญที่แสดงตามภาพที่ 3.1 เสียก่อน จึงจะสามารถนำการวิเคราะห์ไปเป็นข้อมูลป้อนเข้าสำหรับ SWOT Analysis ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการประเมินผลไว้ 5 หัวข้อ ดังนี้

1. ประสิทธิภาพ (Effectiveness) เป็นการประเมินภาพรวมของการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน การตั้งเป้าหมายของวิสาหกิจชุมชน และการบรรลุผลเป้าหมาย โดยจะศึกษาข้อมูลย้อนหลังไป 1 ปี คือในช่วงปี พ.ศ. 2559 อีกด้วย
2. ประสิทธิภาพ (Efficiency) เป็นการคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน หรือค่า SROI โดยใช้ข้อมูลทางการเงินและบัญชีของวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถึงผลตอบแทนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลกระทบจากการดำเนิน กิจการของวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงผลตอบแทนทางสังคมที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้รับอีกด้วย
3. ผลกระทบ (Impact) เป็นการประเมินถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนได้แก่ การสร้างความร่วมมือในชุมชน ความขัดแย้งในชุมชน ความร่วมมือจากภาครัฐ และการสนับสนุนจากภาคเอกชน

4. ความยั่งยืน (Sustainability) เป็นการประเมินการดำเนินงานอย่างยั่งยืนในอนาคต โดยมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง ความสามารถในการดำเนินงานในอนาคต และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
5. ความสอดคล้อง (Relevance) เป็นการประเมินถึงความสอดคล้องระหว่างการดำเนินกิจการกับเป้าหมายของวิสาหกิจชุมชน และความคาดหวังหรือความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อีกทั้งจะ ประเมิน ความสอดคล้องกับแผนงานของหน่วยงานภาครัฐ (สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองระยอง) อีกด้วย

3.6.1 ระดับคุณภาพ

จากหัวข้อในการประเมินทั้ง 5 หัวข้อในข้างต้น จะถูกวัดผลตามตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกัน โดยที่ผู้วิจัยได้แบ่งระดับการวัดคุณภาพในแต่ละตัวชี้วัดไว้ 3 ระดับ ดังนี้

ระดับ A 5 คะแนน หมายถึง ผลการประเมิน ‘ดี’ ผลการดำเนินงานสามารถบรรลุเป้าหมายมากที่สุด และมีความสอดคล้องกับประเด็นชี้วัดมากที่สุด

ระดับ B 3 คะแนน หมายถึง ผลการประเมิน ‘ปานกลาง’ ผลการดำเนินงานสามารถบรรลุเป้าหมายเพียงบางประเด็น และมีความสอดคล้องกับประเด็นชี้วัดเล็กน้อย

ระดับ C 1 คะแนน หมายถึง ผลการประเมิน ‘พัฒนา’ ผลการดำเนินงานไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ และไม่พบความสอดคล้องกับประเด็นชี้วัด

โดยเกณฑ์การประเมินผลในแต่ละตัวชี้วัดได้ถูกอธิบายไว้ในตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 เกณฑ์การประเมินผล

หัวข้อ	ตัวชี้วัด	การวัดคุณภาพ		
		A (5 คะแนน)	B (3 คะแนน)	C (1 คะแนน)
ประสิทธิผล	การดำเนินงานของวิสาหกิจ	ผลการดำเนินงานกิจการบรรลุ	ผลการดำเนินงานกิจการไม่บรรลุ	ผลการดำเนินงานกิจการไม่เป็นไป
	ชุมชนเทียบกับเป้าหมาย	เป้าหมายทุกหัวข้อที่ตั้งไว้ ในปี พ.ศ. 2559	เป้าหมายบางหัวข้อที่ตั้งไว้ในปี พ.ศ. 2559 แต่ได้มีความพยายามปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง	ตามเป้าหมาย ในปี พ.ศ. 2559
ประสิทธิภาพ	ผลตอบแทนทางสังคมจาก	ค่า SROI มากกว่า 1.21 ขึ้นไป	ค่า SROI มากกว่า 1.00 แต่ไม่เกิน 1.20	ค่า SROI น้อยกว่าหรือเท่ากับ 1.00
	การลงทุน SROI			
ผลกระทบ	การสร้างความร่วมมือในชุมชน	วิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนได้ และสามารถเป็นคนในชุมชน มากกว่าร้อยละ 70	วิสาหกิจชุมชนมุ่งเน้นสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แต่สามารถชักชวนให้มาร่วมเป็นสมาชิกได้ไม่ถึงร้อยละ 70	วิสาหกิจชุมชนไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้เลย คนในชุมชนเป็นสมาชิกไม่ถึงร้อยละ 50
	การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน	ไม่เกิดความขัดแย้ง การร้องเรียนจากการดำเนินกิจการ ทั้งด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม	ไม่เกิดข้อร้องเรียน หรือความขัดแย้ง แต่พบความไม่พึงพอใจต่อชุมชนและประชาชนรอบ	มีข้อร้องเรียนจากชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินกิจการ ทั้งด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม
		วิสาหกิจชุมชน		

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

หัวข้อ	ตัวชี้วัด	การวัดคุณภาพ		
		A (5 คะแนน)	B (3 คะแนน)	C (1 คะแนน)
ผลกระทบ	ความร่วมมือจากภาครัฐ	หน่วยงานรัฐได้เข้ามามีส่วน	หน่วยงานรัฐได้เข้ามา	หน่วยงานรัฐได้ช่วยเหลือ
		ร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจ	ช่วยเหลือด้านทรัพยากร	วิสาหกิจชุมชนโดยการสั่งซื้อ
		ชุมชนเพื่อส่งเสริมให้พึ่งพา	เงินทุน และอุปกรณ์เครื่องมือ	สินค้าเพียงอย่างเดียว
		ตนเองได้ ึ่งด้านพัฒนา	สำหรับใช้ในวิสาหกิจชุมชน	
		กระบวนการองค์ความรู้ และเทคโนโลยี		
	การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ	บริษัทเอกชนได้เข้ามามีส่วน	บริษัทเอกชนได้เข้ามา	บริษัทเอกชนได้ช่วยเหลือ
		ร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจ	ช่วยเหลือด้านทรัพยากร	วิสาหกิจชุมชนโดยการสั่งซื้อ
		ชุมชนเพื่อส่งเสริมให้พึ่งพา	เงินทุน และอุปกรณ์เครื่องมือ	สินค้าเพียงอย่างเดียว
		ตนเองได้ ึ่งด้านพัฒนา	สำหรับใช้ในวิสาหกิจชุมชน	
		กระบวนการองค์ความรู้ และเทคโนโลยี		

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

หัวข้อ	ตัวชี้วัด	การวัดคุณภาพ		
		A (5 คะแนน)	B (3 คะแนน)	C (1 คะแนน)
ความยั่งยืน	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	วิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินกิจการต่อไปในอนาคตได้ แม้ปราศจากการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก	-	วิสาหกิจชุมชนไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปในอนาคตได้ หากปราศจากการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งส่งผลต่อยอดจำหน่ายที่ลดลงหรือต้นทุนที่สูงขึ้น
	การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	วิสาหกิจชุมชนใช้วัตถุดิบหลักในกระบวนการจากการผลิตขึ้นได้เองภายในชุมชน หรือใช้ทรัพยากรหมุนเวียน	วิสาหกิจชุมชนใช้วัตถุดิบหลักในกระบวนการจากการผลิตขึ้นบางส่วน หรือใช้ทรัพยากรหมุนเวียนบางส่วน	วิสาหกิจชุมชนยังคงใช้วัตถุดิบหลักในกระบวนการจากการซื้อจากภายนอก ไม่มีทรัพยากรหมุนเวียน

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

หัวข้อ	ตัวชี้วัด	การวัดคุณภาพ		
		A (5 คะแนน)	B (3 คะแนน)	C (1 คะแนน)
ความสอดคล้อง	ความคาดหวังความต้องการ	การดำเนินการของวิสาหกิจ	การดำเนินการของวิสาหกิจ	การดำเนินการของวิสาหกิจ
	ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน	ชุมชนสามารถตอบสนองต่อ ความคาดหวังและความ ต้องการของสมาชิก รวมถึงคน ในชุมชนได้ วิสาหกิจชุมชนเป็น ตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนได้ และสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนได้ ครั้งคราว	ชุมชนสามารถตอบสนองต่อ ความคาดหวังและความ ต้องการของสมาชิกได้บางส่วน สามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้เป็น ครั้งคราว	ชุมชนตอบสนองต่อความ คาดหวังและความต้องการของ สมาชิกบางส่วนเท่านั้น ไม่ สามารถพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้

3.6.2 การประเมินผลในภาพรวม

ผู้วิจัยได้กำหนดให้ตัวชี้วัดแต่ละตัวมีระดับคุณภาพ 3 ระดับ คือ ดี ปานกลาง และพัฒนา และประเมินคะแนน 5, 3 และ 1 ตามลำดับ โดยจะนำไปเฉลี่ยรวมทั้ง 5 หัวข้อ ผลการประเมินความยั่งยืนวิสาหกิจชุมชนจะมีคะแนนเต็ม 5.00 และจะแบ่งสัดส่วนคะแนนโดยให้หัวข้อประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีสัดส่วนมากที่สุด คือ ร้อยละ 40 เนื่องจากการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนที่บรรลุเป้าหมายและมีผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ที่เป็นค่าบวก เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการดำเนินกิจการให้อยู่รอดได้ รองลงมา คือ หัวข้อความยั่งยืน มีสัดส่วนร้อยละ 30 เนื่องจากผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความสามารถในการดำเนินกิจการในอนาคต และการพึ่งพาตนเอง หากปราศจากการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ถัดมา คือ ผลกระทบ มีมุมมองในด้านความร่วมมือในชุมชน การประสานงานกับภาครัฐและเอกชน มีสัดส่วนร้อยละ 20 และสุดท้าย คือ ความสอดคล้อง มีสัดส่วนร้อยละ 10 ผู้วิจัยให้เป็นส่วนเพิ่มเติมสำหรับความสอดคล้องการดำเนินงานกับความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน

การประเมินคะแนนทั้งหมด ได้ถูกกำหนดไว้ตามตารางที่ 3.2

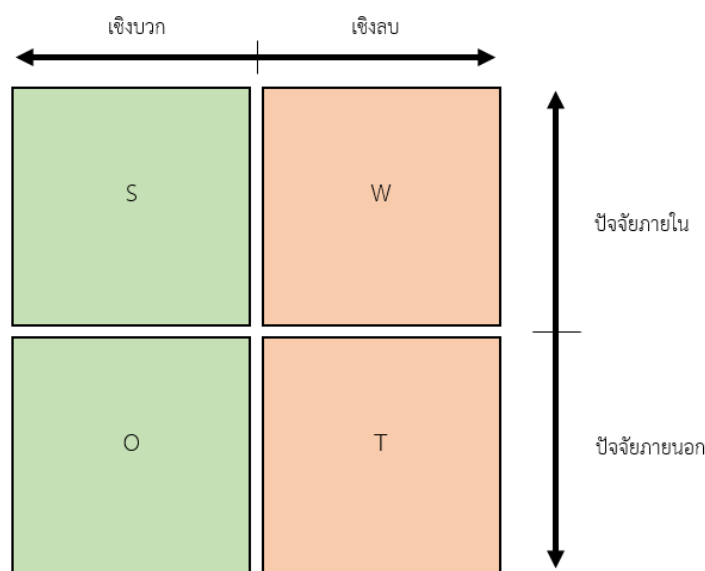
ตารางที่ 3.2 สัดส่วนคะแนนประเมินผล

หัวข้อ	ร้อยละ	ตัวชี้วัด	ร้อยละ
ประสิทธิผล	20	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเทียบกับเป้าหมาย	20
ประสิทธิภาพ	20	ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI	20
ผลกระทบ	20	การสร้างความร่วมมือในชุมชน	5
		การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน	5
		ความร่วมมือจากภาครัฐ	5
		การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ	5
ความยั่งยืน	30	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	15
		การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	15
ความสอดคล้อง	10	ความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน	10
รวม	100	รวม	100

ผลการประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน จะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งประยุกต์มาจากหลักการประเมินผลของ GIZ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (2016) ในการศึกษาวิจัยนี้ จะนำมาประยุกต์ใช้แบ่งระดับของผลประเมินความยั่งยืนดังนี้

ช่วงคะแนน	ระดับความยั่งยืน
4.01 – 5.00	มีความยั่งยืนระดับสูงมาก
3.01 – 4.00	มีความยั่งยืนระดับดี ควรพัฒนาในจุดอ่อน
2.01 – 3.00	มีความยั่งยืนเล็กน้อย ควรปรับปรุงกระบวนการให้มีประสิทธิภาพ
ต่ำกว่า 2.00	ไม่มีความยั่งยืน ต้องแก้ไขทั้งกระบวนการ

ต่อมา นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ตามแผนภาพ SWOT โดยจะแบ่งออกเป็น 4 แขน ดังภาพที่ 3.2 ซึ่งจะถูกจัดกลุ่มในแกนด้านบน คือ ปัจจัยภายใน วิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย S: Strength และ W: Weakness และแกนด้านล่าง คือ ปัจจัยภายนอกที่ วิสาหกิจชุมชนไม่สามารถควบคุมได้ ประกอบด้วย O: Opportunity และ T: Threat

ภาพที่ 3.2 แผนภาพ SWOT แบ่งตามปัจจัย

สุดท้ายนำเสนอ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้าน แลงพัฒนาด้วยหลัก TOWS Matrix ซึ่งจะนำเสนอกลยุทธ์เชิงรุกและเชิงรับ ด้วยการนำจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค มาประกอบกัน

3.7 การกำหนดคำถาม

เพื่อการตรวจสอบความเที่ยงตรงและความสอดคล้องของแบบคำถามกับประเด็นที่ต้องการจะศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดคำถามการสัมภาษณ์โดยใช้ตารางที่ 3.3 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.3 การกำหนดคำถามการสัมภาษณ์

ประเด็น	นิยาม	วิธีการเก็บข้อมูล	คำถาม	ผู้ให้ข้อมูล
การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเทียบกับเป้าหมาย	ผลการดำเนินงานเทียบกับเป้าหมาย วิสาหกิจชุมชน ที่ถูกกำหนดโดยประธานวิสาหกิจชุมชน	-ศึกษาเอกสาร -สัมภาษณ์	-โปรดอธิบายถึงความ เป็นมาของวิสาหกิจชุมชน การบริหาร และการดำเนินงาน -จุดประสงค์ของการจัดตั้ง เป้าหมาย และผลลัพธ์ ของวิสาหกิจชุมชนเป็น อย่างไร	กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 3
ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI	ผลตอบแทนทางสังคมจากกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร	-ศึกษาเอกสาร -สัมภาษณ์	-โปรดอธิบายกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร -ท่านคิดว่าการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร เกิด ผลตอบแทนทางสังคมใน รูปแบบใดบ้าง	กลุ่มที่ 1
การสร้างความร่วมมือในชุมชน	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนสร้างความร่วมมือในชุมชน	-สัมภาษณ์	-วิสาหกิจชุมชน กับ ความร่วมมือในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร โปรดอธิบาย -เป้าหมายจากการทำงาน ในวิสาหกิจชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง	กลุ่มที่ 1

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

ประเด็น	นิยาม	วิธีการเก็บข้อมูล	คำถาม	ผู้ให้ข้อมูล
การสร้างความร่วมมือในชุมชน	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนสร้างความร่วมมือในชุมชน	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าปัจจัยที่สำคัญของการสร้างความร่วมมือในชุมชนจากการทำงานในวิสาหกิจชุมชนควรประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง	กลุ่มที่ 2
การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน	ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนที่เกิดจากวิสาหกิจชุมชน	-สัมภาษณ์	-การดำเนินงานส่งผลต่อปัญหาความขัดแย้งในชุมชนอย่างไร โปรดอธิบาย	กลุ่มที่ 1
การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน	ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนที่เกิดจากวิสาหกิจชุมชน	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนกับความขัดแย้งในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร	กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ 3
ความร่วมมือจากภาครัฐ	การดำเนินงานร่วมกัน และประสานงานระหว่างกัน	-สัมภาษณ์	-โปรดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ -วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐในด้านใดบ้าง	กลุ่มที่ 1
ความร่วมมือจากภาครัฐ	การดำเนินงานร่วมกัน และประสานงานระหว่างกัน	-สัมภาษณ์	-หน่วยงานท่านได้ประสานงานและได้ทำงานร่วมกันกับวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบใดบ้าง	กลุ่มที่ 3

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

ประเด็น	นิยาม	วิธีการเก็บ ข้อมูล	คำถาม	ผู้ให้ข้อมูล
การช่วยเหลือ จากภาคธุรกิจ	การดำเนินงาน ร่วมกัน และ ประสานงาน ระหว่างกัน	-สัมภาษณ์	-โปรดอธิบายความสัมพันธ์ ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับ ธุรกิจเอกชน -วิสาหกิจชุมชนได้รับการ สนับสนุนช่วยเหลือจาก ภาคเอกชนในด้านใดบ้าง	กลุ่มที่ 1
การช่วยเหลือ จากภาคธุรกิจ	การดำเนินงาน ร่วมกัน และ ประสานงาน ระหว่างกัน	-สัมภาษณ์	-หน่วยงานท่านได้ ประสานงานและได้ทำงาน ร่วมกันกับวิสาหกิจชุมชน ในรูปแบบใดบ้าง	กลุ่มที่ 3
ความสามารถ ในการพึ่งพา ตนเอง	การพึ่งพายอด จำหน่ายจาก หน่วยงาน ภายนอก	-สัมภาษณ์	-กลุ่มลูกค้าหลักของท่าน เป็นกลุ่มใดบ้าง โปรด อธิบาย	กลุ่มที่ 1
ความสามารถ ในการพึ่งพา ตนเอง	การพัฒนาตนเอง	-สัมภาษณ์	-วิสาหกิจชุมชนท่านมี กระบวนการอบรมหรือ พัฒนาความรู้แก่สมาชิก อย่างไร	กลุ่มที่ 1
จุดแข็ง	จุดแข็งของ วิสาหกิจชุมชน	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมี จุดแข็งในด้านใดบ้าง	กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 3
จุดอ่อน	จุดอ่อนของ วิสาหกิจชุมชนที่ ต้องนำไปพัฒนา ปรับปรุง	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมี จุดอ่อนในด้านใดบ้าง	กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 3

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

ประเด็น	นิยาม	วิธีการเก็บ ข้อมูล	คำถาม	ผู้ให้ข้อมูล
โอกาส	โอกาสของ วิสาหกิจชุมชน จากปัจจัย ภายนอก	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมี โอกาสการพัฒนาจากปัจจัย ใดบ้าง	กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 3
อุปสรรค	อุปสรรคของ วิสาหกิจชุมชน จากปัจจัย ภายนอก	-สัมภาษณ์	-ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมี อุปสรรคจากปัจจัยใดบ้าง	กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 3

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการลงพื้นที่ที่วิสาหกิจชุมชน การสัมภาษณ์จากตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ทั้ง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน กลุ่มผู้รับผลกระทบ และกลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับการศึกษาข้อมูลทางบัญชีจากรายงานผลประกอบการของวิสาหกิจชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment)

ผลการศึกษานี้จะประกอบไปด้วย ผลการสำรวจวิสาหกิจชุมชน โดยเป็นข้อมูลบริบทวิสาหกิจชุมชน ประวัติความเป็นมา นโยบายวิสาหกิจชุมชน และข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ต่อมาเป็นผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร และผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามการประเมินผลด้วยวิธีของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) และต่อมาเป็นผลการประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ซึ่งจะประเมินเป็นระดับคะแนนใน 1, 3 และ 5 และสุดท้ายวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อความยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย

4.1 ผลการสำรวจวิสาหกิจชุมชน

ผู้วิจัยได้ลงสำรวจวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา โดยข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของวิสาหกิจชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารรายงานของวิสาหกิจชุมชน และได้สัมภาษณ์สอบถามกับประธานวิสาหกิจชุมชนและรองประธานวิสาหกิจชุมชน ในข้อมูลเบื้องต้นถึงความเป็นมาของการตั้งวิสาหกิจชุมชน กิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน สินค้าที่จำหน่าย กระบวนการแปรรูป และกระบวนการบริหารจัดการทั่วไปในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้

4.1.1 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชน

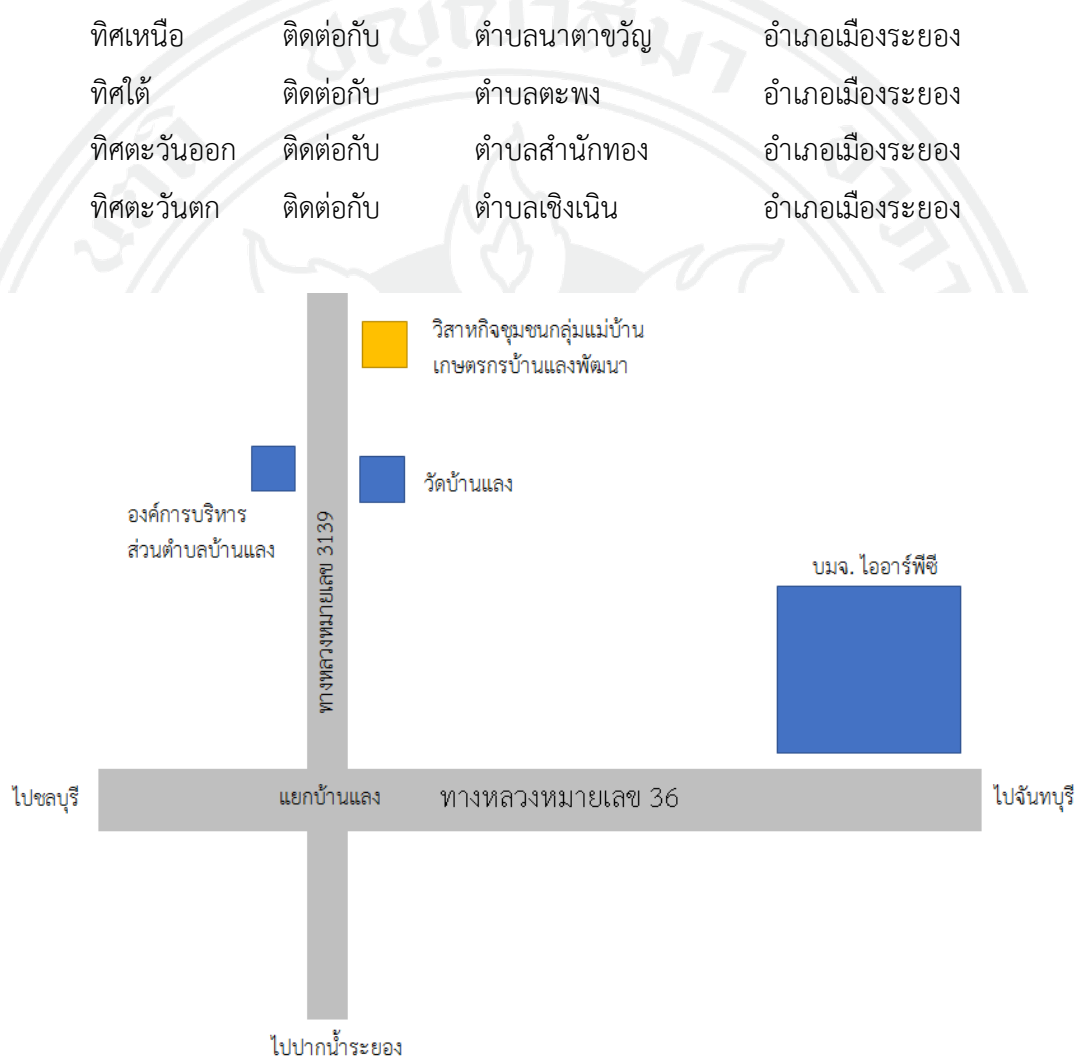
ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและรายงาน ที่ได้บันทึกประวัติที่มา และผลงานต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา และผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กับประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่ม โดยประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวไว้ว่า “วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ได้ถูกก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2527 ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และสำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งในขณะนั้นเป็นเพียงกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยในเวลาก่อนหน้านั้นระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ตำบลบ้านแลง ยังเป็นการเกษตรกรรม การค้าขายสินค้าทางเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่น เงาะ ทุเรียน ลำไย โดยผู้ประกอบการในฐานะชาวไร่ชาวนา ยังไม่มีความรู้ด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางเกษตรและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า” และยังได้กล่าวต่อถึงการพัฒนาการในระยะต่อมาว่า “ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดระยองได้เห็นถึงศักยภาพของแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรในละแวกนี้ จึงได้ริเริ่มแนวคิดให้ประชาชนที่ใกล้เคียงรวมตัวกันเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตสินค้า รวมทั้งการอบรมให้ความรู้การแปรรูปสินค้าทางเกษตรให้มีมูลค่าที่สูงขึ้น และยังลดความเสี่ยงจากราคาพืชผลที่ไม่คงที่อีกด้วย”

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายถึงสภาพปัจจุบันไว้ว่า “ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ได้รับการขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการ (ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548) สามารถรวมกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้ 49 คน (ปี พ.ศ. 2559) มีสินค้าแปรรูป ได้แก่ ข้าวเกรียบสมุนไพร กะปิ ทุเรียนทอด และทุเรียนกวน ซึ่งสามารถสร้างรายได้และพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง”

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง เพื่อเพิ่มมูลค่าแก่ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ในพื้นที่ตำบลบ้านแลง สร้างแนวทางในการพึ่งพาตนเองให้แก่ชุมชน

4.1.2 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ตั้งอยู่ที่ 8 หมู่ 5 ถนนบ้านแลง-เขาพระบาท ตำบลบ้านแลง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง โดยตำบลบ้านแลงตั้งอยู่บริเวณทางทิศตะวันออกจากอำเภอเมืองระยองประมาณ 6 กิโลเมตร ประชาชนส่วนใหญ่เป็นประชาชนท้องถิ่นจังหวัดระยอง โดยมีภาษาพูดสำเนียงภาษาระยอง

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งวิสาหกิจชุมชน

4.1.3 นโยบายของวิสาหกิจชุมชน

ผู้วิจัยได้สอบถาม ประธานวิสาหกิจชุมชนถึงนโยบายและแนวทางการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน โดยประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายไว้ว่า “การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนก็เพื่อรวมกลุ่มสตรีภาคการเกษตรในพื้นที่ เพื่อให้มีอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำการเกษตรในแต่ละครัวเรือน การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ที่มากขึ้น ย่อมเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนแข็งแรง พึ่งพาตนเองได้ และไม่ต้องขวนขวายหางานทำในเมือง” และยังกล่าวเสริมถึงแนวปฏิบัติในการทำเกษตรอีกด้วยว่า “การทำเกษตร ปลูกพืช ปลูกผัก เพียงอย่างเดียว มันไม่มั่นคง เราจะมีรายได้ก็ต่อเมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยวเท่านั้น ซึ่งในระหว่างนี้ก็มีแต่ภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา” จากแนวคิดดังกล่าว จึงตรงกับจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ขึ้น คือ การสร้างอาชีพเสริม สร้างรายได้เพิ่มเติม และช่วยส่งเสริมความแข็งแรงภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร ที่ได้กำหนดไว้ว่า “ชุมชนเข้มแข็งด้วยระบบเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งตนเอง โดยกระบวนการวิสาหกิจชุมชน” ดังแสดงให้เห็นถึงวิสาหกิจชุมชน มีความสำคัญต่อชุมชน และยังเป็นแนวทางส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความแข็งแรงบนเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองได้

แต่อย่างไรก็ตามรองประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวถึงแง่มุมของสิ่งแวดล้อมว่า “วิสาหกิจชุมชนไม่ได้มีการดำเนินงานที่ตอบโจทย์ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน เนื่องจากในหลาย ๆ ภาคส่วนที่ได้เข้ามาประสานงานติดต่อ ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยมากจะมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจในชุมชน และด้านสังคม เสียเป็นหลัก” ทางด้านประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวเสริมว่า “สำนักงานเกษตรเคยมาอบรมให้ความรู้ในเรื่องการกำจัดขยะ โดยเน้นขยะที่เป็นเศษพืช เศษอาหาร เนื่องจากชุมชนโดยรอบมีอาชีพเกษตรกรรม มีสวน ไร่ จำนวนมาก โดยที่วิสาหกิจชุมชนก็ได้มีกิจกรรมที่ช่วยลดปริมาณเศษขยะเหล่านี้ คือ การนำไปทำปุ๋ยหมัก ก็จะช่วยลดการทิ้งเศษอาหาร เศษพืช และของเหลือจากการผลิตสินค้าอีกด้วย”

แสดงให้เห็นถึงว่าการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจระดับชุมชน และด้านสังคมเป็นหลัก แต่ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสิ่งแวดล้อม และการรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณวิสาหกิจชุมชนอยู่

4.1.4 โครงสร้างของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนมีลักษณะแบบองค์กรทั่วไป คือ มีประธานวิสาหกิจชุมชน เป็นผู้นำ และมีรองประธานวิสาหกิจชุมชน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ และเหรัญญิก เป็นตำแหน่งหลักในการดำเนินงาน และมีสมาชิกวิสาหกิจชุมชน รวมทั้งสิ้น 49 ท่าน โดยสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในแต่ละกลุ่มจะดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมายจากประธานวิสาหกิจชุมชน พิจารณาไปตามความถนัดของแต่ละคนให้เหมาะสมกับกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน การศึกษานี้มุ่งเน้นในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

ภาพที่ 4.2 ผังโครงสร้างวิสาหกิจชุมชน

4.1.5 กิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ประกอบกิจการประเภทแปรรูปสินค้าทางการเกษตร โดยผลิตได้จากพืชผลในสวนผลไม้ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน และประกอบกับการปลูกพืชผักสวนครัวที่ใช้เป็นส่วนประกอบในการผลิต สินค้าที่วิสาหกิจชุมชนได้ผลิตนั้นมีดังนี้

- (1) ข้าวเกรียบสมุนไพร
- (2) กะปิ
- (3) พุริณทอด
- (4) พุริณกวน

ภาพที่ 4.3 สินค้าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

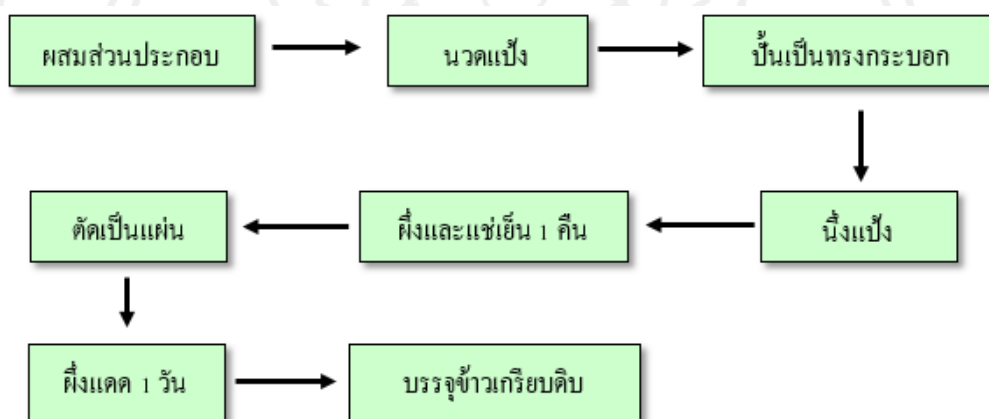
ซึ่งการศึกษานี้จะประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีการผลิตตลอดปี และเป็นสินค้าที่กลุ่มได้ผลิตมาตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่ม ซึ่งเป็นสินค้าดั้งเดิมในวิสาหกิจชุมชน ทั้งยังเป็นสินค้าที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกด้วย

4.1.6 กระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

จากการสอบถามและสังเกตกระบวนการผลิต ได้สรุปกระบวนการไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. ผสมแป้ง ผัก สมุนไพร และวัตถุดิบอื่น ๆ ให้ตรงตามสูตร ด้วยเครื่องผสมแป้ง
2. นวดแป้งให้เนื้อเข้ากันและปั้นเป็นทรงกระบอกหนาประมาณ 5 เซนติเมตร
3. นำแป้งจัดวางในหม้อนึ่ง โดยใช้ใบตองกั้นไว้ ป้องกันแป้งติดกัน
4. นึ่งให้สุก 1 ชั่วโมง หลังจากนั้นผึ่งให้เย็น นำเข้าตู้แช่เย็นทิ้งไว้ 1 คืน เพื่อให้คงตัว
5. นำแป้งสุกที่แข็งตัว เข้าเครื่องตัดเป็นแผ่นบาง
6. นำแผ่นข้าวเกรียบผึ่งแดดให้แห้ง ใช้ตาข่ายคลุมกันฝุ่นและแมลง ใช้เวลาอีก 1 วัน
7. นำข้าวเกรียบบรรจุใส่ถุง ซีลร้อนปิดปากถุง และบรรจุใส่กล่องพร้อมจำหน่าย

ดังภาพที่ 4.4 และ 4.5

ภาพที่ 4.4 กระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

ภาพที่ 4.5 การตากข้าวเกรียบดิบ

4.2 ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI)

การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment: SROI) โดยประเมินให้ครอบคลุมผลตอบแทนทางตรงและทางอ้อม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยได้ประเมินในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร เนื่องจากเป็นสินค้าหลักของทางวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน พบว่ามีต้นทุนและผลตอบแทนทางอ้อม ประกอบด้วย ต้นทุนเวลา ต้นทุนการอบรม มูลค่าที่ช่วยลดรายจ่าย มูลค่าเพิ่มการสร้างวิทยากรประจำกลุ่ม และมูลค่าที่ช่วยลดปริมาณขยะ พร้อมทั้งศึกษารายงานทางบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ. 2559 ที่จะแสดงต้นทุนและผลตอบแทนทางตรง ซึ่งสามารถแสดงเป็นรายการทางบัญชีได้ การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) จึงคำนวณได้จากสัดส่วนระหว่างผลตอบแทนสุทธิกับต้นทุนสุทธิ ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร มีค่าเท่ากับ $69,550 / 56,374$ ดังนั้น SROI การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรมีค่าเท่ากับ 1.23 ซึ่งจะแสดงรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

4.2.1 การหาต้นทุนการลงทุน

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร จำนวน 4 ท่าน และศึกษาจากรายงานบันทึกบัญชีรายรับรายจ่ายในปี พ.ศ. 2559 พบว่ากระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรมีต้นทุนทางตรงที่ประกอบด้วย ต้นทุนวัตถุดิบ เชื้อเพลิง และแรงงาน และได้สัมภาษณ์กับผู้ปฏิบัติงานพบว่าต้นทุนทางอ้อมประกอบไปด้วย ต้นทุนเวลา ซึ่งเป็นเวลาที่ต้องมีการเรียกประชุมใหญ่ทั่วไป 1 ครั้ง/ปี จะคิดเป็นต้นทุนแรงงาน 4 คน และ ต้นทุนการอบรม โดยนักวิชาการเกษตร จากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง มาอบรมให้ความรู้การผลิตแก่ผู้ปฏิบัติ 1 ครั้ง/ปี แสดงรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.1 ตารางต้นทุนสุทธิ

ประเภท	ต้นทุน	จำนวนเงิน (บาท/ปี)	รายละเอียด
ทางตรง	ต้นทุนวัตถุดิบ	384	แป้งมัน กก. ละ 16 บาท จำนวน 24 กก.
		972	แป้งข้าวเจ้า กก. ละ 27 จำนวน 36 กก.
		1,160	พริกไทยป่น กก. ละ 580 จำนวน 2 กก.
		234	ฟักทอง กก. ละ 13 จำนวน 18 กก.
		384	ไข่ไก่
		1,440	กล่องบรรจุภัณฑ์
	ต้นทุนเชื้อเพลิง	3,000	น้ำมันเชื้อเพลิงรถยนต์
		1,200	ก๊าซ LPG 3 ถัง
		1,200	ค่าน้ำประปา-ค่าไฟฟ้า
	ต้นทุนแรงงาน	43,200	ค่าแรงงาน 300 บาท/วัน ใช้จำนวน 3 คน ใช้เวลาดำเนินการผลิต 48 วัน/ปี
ทางอ้อม	ต้นทุนเวลา	1,200	การประชุมใหญ่ทั่วไป 1 ครั้ง/ปี เปรียบเทียบเป็นค่าแรง 300 บาท/คน ประชุมงานผู้ปฏิบัติงาน 4 คน
	ต้นทุนการอบรม	2,000	นักวิชาการเกษตรมาอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปฏิบัติงาน เปรียบเทียบเป็นค่าวิทยากร 2,000 บาท/ครั้ง/ปี
รวม		56,374	

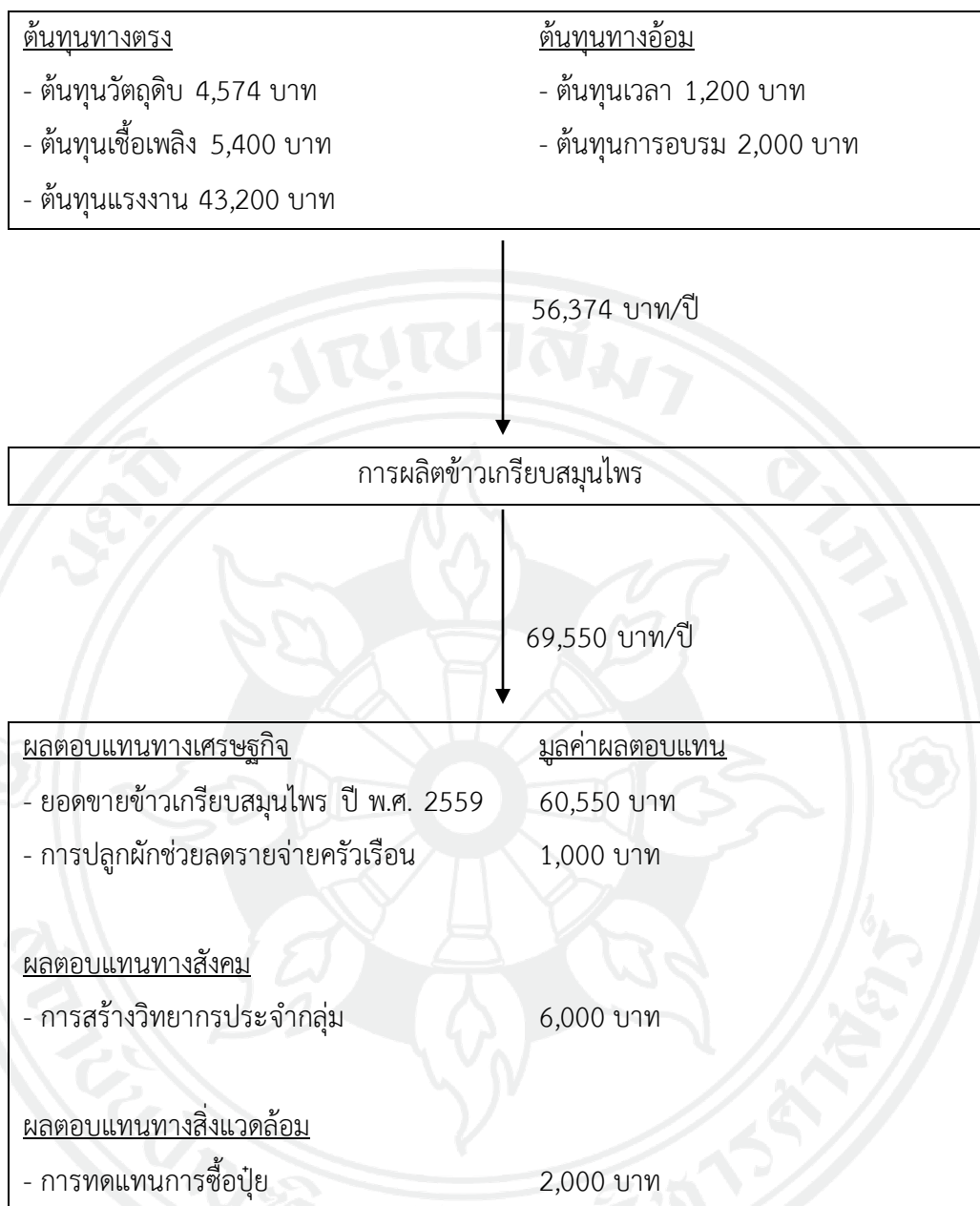
4.2.2 การหาผลตอบแทนการลงทุน

จากการศึกษาพบว่า ผลลัพธ์จากระบบการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรมีผลตอบแทนทางตรงที่ประกอบด้วย จำนวนสินค้าที่จำหน่ายได้ และผลตอบแทนทางตรง และผลตอบแทนทางอ้อมประกอบไปด้วย การจัดการขยะ และการลดปริมาณขยะทิ้ง ซึ่งแสดงรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.2 ตารางผลตอบแทนสุทธิ

ประเภท	ผลตอบแทน	จำนวนเงิน (บาท/ปี)	รายละเอียด
เศรษฐกิจ	ยอดขาย	60,550	ยอดจำหน่ายข้าวเกรียบปี พ.ศ. 2559 กล่องละ 70 บาท จำหน่ายได้ 865 กล่อง
	ลดรายจ่าย	1,000	การส่งเสริมให้สมาชิกปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบของข้าวเกรียบ และยังสามารถนำไปใช้ประกอบอาหารแต่ละครัวเรือนได้ เป็นการลดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้
สังคม	สร้าง	6,000	การส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้และทักษะ จนถึงระดับที่สามารถเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนอื่นได้ เทียบเป็นมูลค่าเพิ่มจากการเป็นวิทยากร 3 ครั้ง/ปี ครั้งละ 2,000 บาท
	วิทยากร		
สิ่งแวดล้อม	ทดแทนค่า ปุ๋ยหมัก	2,000	การส่งเสริมให้นำเศษพืชผักเหลือทิ้งนำไปหมักเป็นปุ๋ย ทดแทนการซื้อปุ๋ยหมักได้ 20 บาท/5 กก. ใช้ปุ๋ยเฉลี่ย 500 กก./ปี เป็นเงิน 2,000 บาท/ปี
รวม		69,550	

เมื่อนำข้อมูลในตารางที่ 4.1 และ 4.2 มาประกอบเข้าด้วยกัน สามารถประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนโดยจะแสดงตามภาพที่ 4.6

ภาพที่ 4.6 SROI การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

4.3 ผลการประเมิน

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 24 คน ซึ่งประเด็นการสัมภาษณ์ได้ถูกแบ่งออกเป็น 5 หัวข้อตามการประเมินผลด้วยวิธีของ GIZ คือ ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 ประสิทธิภาพ

จากการสัมภาษณ์ประธานวิสาหกิจชุมชนและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากรายงานของวิสาหกิจชุมชนย้อนหลังถึงปี พ.ศ. 2559 โดยในเอกสารรายงานประจำวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มกันไว้ดังนี้

1. เพื่อหาความรู้ด้านวิชาการเกษตร, เคหกิจเกษตร และวิชาการด้านอื่น ๆ จากภาครัฐและเอกชน
2. เพื่อพัฒนาสตรีภาคการเกษตรให้มีคุณภาพ
3. เพื่อส่งเสริมให้สตรีภาคการเกษตรใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวและชุมชน
4. เพื่อส่งเสริมให้สตรีภาคการเกษตรใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด
5. เพื่อสร้างอาชีพเสริมแก่สตรีในชุมชน
6. เพื่อพัฒนาศักยภาพองค์กรสตรีในท้องถิ่น
7. เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคี และความเจริญให้กับชุมชน
8. เพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดแก่ชุมชนได้

สำหรับเป้าหมายด้านเศรษฐกิจในวิสาหกิจชุมชน ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายไว้ว่า “การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ไม่ได้มุ่งหวังกำไรเพียงอย่างเดียว สิ่งสำคัญคือการพัฒนาคนในชุมชนแห่งนี้ให้ดีขึ้น ให้มีความสามารถ ให้มีความรู้ด้านการเกษตรโดยสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตได้ หากแนวทางในการลดต้นทุนที่ไม่จำเป็นได้ สร้างชุมชนให้น่าอยู่ขึ้น โดยยึดหลักคล้ายกับสหกรณ์ แต่อย่างไรก็ตามผลการดำเนินงานกิจการจะต้องไม่ขาดทุน หมายความว่า แม้ผลประกอบการมีกำไรเพียงเล็กน้อยต่อเดือนก็ยังดี หากสร้างประโยชน์ในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และด้านอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย”

ประธานวิสาหกิจชุมชนยังกล่าวต่ออีกว่า “ที่มาของการตั้งชื่อว่าการรวมกลุ่มแม่บ้านนั้น ก็เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีในชุมชน เป็นภารกิจหนึ่งของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ โดยมุ่งหวังให้ครอบครัวที่ประกอบอาชีพภาคการเกษตรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ผ่านทางรายได้ อาชีพ ความรู้ และความสัมพันธ์ที่

ดีในครอบครัว วิสาหกิจชุมชนจึงได้มุ่งหวัง ให้สตรีภาคการเกษตรใช้เวลาว่างจากงานเกษตรมาทำอาชีพเสริมในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้” “ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการจ้างแรงงานเท่านั้น ยังคงมีกิจกรรมอื่นที่ช่วยสร้างเสริมความรู้แก่ตนเองอีกด้วย เช่น การอบรมการแปรรูปผลผลิต การเรียนรู้กระบวนการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การใช้สิ่งทดแทนสารเคมี การทำบัญชีในครัวเรือนด้วย”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “โลกในปัจจุบันให้ความสำคัญกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม และพื้นที่บ้านแลงแห่งนี้ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก ทั้งโรงงานเอกชน รัฐบาล และชุมชน ทุกคนควรให้ความสำคัญกับการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งทางดิน น้ำ อากาศ และขยะ เพื่อรักษาสภาพพื้นที่ของการเกษตรไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินแห่งนี้”

รองประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวเสริมต่อว่า “เพราะในปัจจุบันราคาของการเกษตรที่ไม่มั่นคงในแต่ละฤดูกาล ทำให้ที่ดินถูกเปลี่ยนสภาพจากที่ไร่ ที่สวน เป็นหมู่บ้านจัดสรร คนเช่าคนแก่ที่เคยมีที่ดินอยู่มากมาย ก็กลายเป็นนิคมโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ”

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวต่อว่า “มุ่งหวังให้การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนประกอบกับความรู้ทางการเกษตรสมัยใหม่ ที่จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิต สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ สามารถจำหน่ายผลผลิตแปรรูปได้ตลอดทั้งปี ลดต้นทุนทางการเกษตรโดยใช้สารจากธรรมชาติแทนสารเคมีได้” และประธานวิสาหกิจชุมชนได้สรุปผลการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนว่า “จะแบ่งเป็น 2 ด้าน ด้านแรกคือ ด้านรายได้ แต่การจำหน่ายสินค้าแปรรูปนั้นมียกเลิกน้อย และด้านสอง ด้านสังคมและชุมชน การดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชน ทำให้สตรีภาคการเกษตรที่เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่คนในชุมชน”

ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายไว้ว่า “ในด้านสิ่งแวดล้อมยังไม่สามารถสรุปผล ประเมินได้ เนื่องจากยังไม่มีระบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมชัดเจนเป็นรูปร่าง” แต่ได้อธิบายต่อว่า “การปลูกผักสวนครัว ไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ที่ใช้ปุ๋ยหมักที่ได้จากเศษผลผลิตทางการเกษตรของแต่ละครัวเรือน นำไปหมักเป็นน้ำปุ๋ยธรรมชาติ ส่วนวัตถุดิบที่ต้องซื้อเข้ามาประกอบนั้นไม่สามารถควบคุมเรื่องสิ่งแวดล้อม หรือการใช้ยาฆ่าแมลงได้ ในประเด็นนี้น่าจะเข้ากับหัวข้อสิ่งแวดล้อมได้บ้าง”

สำหรับด้านการกำกับดูแลจากภาครัฐ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ ประจำสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้อธิบายถึงผลลัพธ์ของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ไว้ว่า “ปกติทางวิสาหกิจชุมชนจะมีการประชุมร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดทุกเดือน ไม่เฉพาะเพียงวิสาหกิจชุมชนที่เดียว แต่รวมทั้งพื้นที่บ้านแลง (ตำบลบ้านแลง)” และได้อธิบายการวัดผลไว้ว่า “ส่วนมากวิสาหกิจชุมชนจะบันทึกบัญชีรายรับรายจ่าย และสรุปยอดสุทธิให้กับทางสำนักงานเกษตรทุก ๆ เดือนอยู่แล้ว เรา (สำนักงานเกษตร) ก็จะเก็บค่าเหล่านี้รวบรวมเป็นภาพรวมในพื้นที่อีกที ก็จะเห็นว่าในวิสาหกิจชุมชนนี้มีผลกำไรอยู่ต่อเนื่องทั้งปี ยังไปได้รอดอยู่”

ยังได้กล่าวต่อในเรื่องการวัดผลด้านสังคมชุมชนอีกว่า “ในส่วนด้านสังคม ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เราไม่สามารถวัดค่าออกมาเป็นตัวเลขได้ แต่พีก็จะลงพื้นที่ไปหาอยู่ตลอด โดยจะวนไปเรื่อยจนครบทุกวิสาหกิจในพื้นที่ โดยถ้าเกิดปัญหาอะไรขึ้น ที่เขาแก้ไม่ได้ หรือต้องการความช่วยเหลือ เขาก็จะบอกเราเอง แต่ที่ผ่านมาก็ไม่ได้พบปัญหาอะไร” และยังคงเสริมต่ออีกว่า “วิสาหกิจชุมชน เขาก็แข็งแรงดี เพราะส่วนมากเป็นคนในพื้นที่ เป็นคนในครอบครัว เลยไม่ค่อยมีปัญหาอะไรมาก”

ในส่วนของการปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง (อบต. บ้านแลง) โดยปลัด อบต. บ้านแลงได้อธิบายถึงการประเมินผลวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า “ในส่วนของ อบต. เองไม่ได้กำกับดูแลโดยตรงกับวิสาหกิจชุมชน แต่ก็มีหน้าที่คอยช่วยเหลือประสานงานกับภาคราชการต่าง ๆ หรือการรับภารกิจจากกระทรวงอื่น ซึ่งโดยมากจะเป็นการร้องขอวิทยากรจากชุมชนเพื่อไปบรรยายให้ความรู้ในชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกบ้านแลง” และทาง ปลัด อบต. ยังคงเสริมต่ออีกว่า “วิสาหกิจชุมชนนี้มีการดำเนินงานอยู่ตลอด ทั้งการไปเปิดหน้าร้านจำหน่ายสินค้าตามเทศกาลต่าง ๆ ของจังหวัด ซึ่งต่างจากหลายวิสาหกิจที่มักจัดตั้งได้ไม่นานก็ล้มหายไป อีกทั้งทางประธานวิสาหกิจชุมชนเอง ยังได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรอยู่ตลอด เนื่องจากมีหน้าที่หลายตำแหน่ง ทั้งด้านวิสาหกิจชุมชน การแปรรูปพืชผล การทำบัญชีครัวเรือน ภาครัฐในชุมชน”

จากข้อมูลที่ได้กล่าวข้างต้นทั้งจากวิสาหกิจชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล ได้สรุปได้ว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ มีเป้าหมายด้านเศรษฐกิจ คือ การมีกำไรจากการจำหน่ายสินค้า และเป้าหมายด้านสังคม คือ การยกระดับศักยภาพของสตรีในชุมชนให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชน พร้อมกับสร้างความแข็งแกร่งในชุมชน ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมไม่ได้มีการตั้งเป้าหมาย โดยสรุปผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนได้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ด้าน ดังนั้น การประเมินผลด้านประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชน จึงได้ผลลัพธ์ในระดับดี (5 คะแนน)

4.3.2 ประสิทธิภาพ

จากการสัมภาษณ์และสอบถามถึงกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร จึงได้ทราบถึงขั้นตอนและวัตถุดิบโดยสังเขป ในกระบวนการมี 7 ขั้นตอน โดยผู้วิจัยได้อธิบายไว้ในหัวข้อ 4.1.6 ซึ่งในแต่ละขั้นตอนทางสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและประธานวิสาหกิจชุมชนได้จดบันทึกรายการและต้นทุนวัตถุดิบที่เข้ามา ผู้วิจัยได้ศึกษารายการทางบัญชีของวิสาหกิจชุมชนย้อนหลังตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2559 จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559 โดยมีต้นทุนพลังงานที่ใช้ในการผลิต ค่าแรงงาน และต้นทุนประกอบอื่น ๆ เช่น ค่าน้ำประปา ค่าน้ำบริโภค ค่าไฟฟ้า รวมไปถึงยอดจำหน่ายรายเดือนด้วย

การประเมินประสิทธิภาพวิสาหกิจชุมชนจะวัดผลจากการคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน หรือ SROI ของกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร โดยผู้วิจัยได้อธิบายรายละเอียดไว้ใน

หัวข้อ 4.2 ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรมีค่าเท่ากับ 1.23 หมายถึง ผลลัพธ์ของกิจกรรมสร้างผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนที่มากกว่ามูลค่าลงทุนตั้งต้น นอกจากผลกำไรจากการจำหน่ายข้าวเกรียบสมุนไพร ยังเกิดมูลค่าเพิ่มแก่สังคมและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

จากข้อมูลในภาพที่ 4.6 พบว่ารายการต้นทุนของกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร รวมทั้งสิ้น 56,374 บาท/ปี โดยมีต้นทุนจากค่าแรงมากถึง 43,200 บาท หรือคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 77 ของทั้งหมด เนื่องมาจากทางวิสาหกิจชุมชนได้ใช้เกณฑ์ค่าแรงจากค่าแรงขั้นต่ำปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) คือ วันละ 300 บาท ถัดมาคือต้นทุนวัตถุดิบ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และค่าสาธารณูปโภค เนื่องจากมีความจำเป็นที่ต้องใช้พาหนะในการซื้อวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต มีสัดส่วนร้อยละ 18 สุดท้ายคือค่าต้นทุนทางอ้อมอีกร้อยละ 5

สำหรับผลตอบแทนทางตรงที่ได้ศึกษาจากรายงานทางบัญชี พบว่ามียอดจำหน่ายข้าวเกรียบสมุนไพร 865 กล่องในปี พ.ศ. 2559 เป็นเงินจำนวน 60,550 บาท ในจำนวนนี้ได้รวมไปถึงยอดจำหน่ายตามงานเทศกาลต่าง ๆ ด้วย เช่น เทศกาลสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เทศกาลตลาดนัดชุมชน และจากคณะที่เข้ามาศึกษาดูงานวิสาหกิจชุมชน

สำหรับผลตอบแทนทางอ้อม จากการสอบถามประธานวิสาหกิจชุมชนและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยทางประธานวิสาหกิจชุมชนได้มีมุมมองของผลตอบแทนเชิงสังคมไว้ว่า “ในวัตถุดิบของข้าวเกรียบสมุนไพร มีบางส่วนได้ส่งเสริมให้ครัวเรือนปลูกและขยายพันธุ์กันเอง โดยคัดเลือกผักสวนครัวที่ปลูกง่าย ดูแลง่าย และโตไว เช่น พริก ตะไคร้ กระเทียม” ด้านสมาชิกวิสาหกิจชุมชนยังกล่าวต่ออีกว่า “ผักสวนครัวส่วนเกินจากการใช้ในกระบวนการผลิต ยังสามารถนำไปใช้ประกอบอาหารภายในครัวเรือนอีกด้วย ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนได้อีก” โดยผลตอบแทนนี้คิดคำนวณเปรียบเทียบเป็นการลดค่าใช้จ่ายจากการซื้อผักสวนครัวมาประกอบอาหารได้ 1,000 บาท

ถัดมาในส่วนของการส่งเสริมความรู้แก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างเป็นวิทยากรประจำกลุ่ม จากการสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ที่เป็นวิทยากร ได้พบว่า การเป็นวิทยากรประจำกลุ่มนั้นสามารถสร้างมูลค่าแก่ตนเองและวิสาหกิจชุมชนได้ โดยการได้รับเชิญไปบรรยายให้ความรู้ในด้านกระบวนการแปรรูป และองค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ผู้วิจัยได้คำนวณเป็นมูลค่าเทียบกับค่าตอบแทนการเป็นวิทยากรรับเชิญ ครั้งละ 2,000 บาท ซึ่งในปี พ.ศ. 2559 พบว่าสมาชิกวิสาหกิจชุมชนท่านนี้ได้รับเชิญไปบรรยายถึง 3 ครั้ง รวมมูลค่าผลตอบแทนจากการเป็นวิทยากรเท่ากับ 6,000 บาท

และสุดท้ายประธานวิสาหกิจชุมชน ได้อธิบายถึงกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ว่า “สำหรับในแง่สิ่งแวดล้อม พวกเราคงไม่ได้ทำอะไรได้มาก เพราะไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจมาก แต่ในชุมชนเองก็มีการจัดการขยะ เพราะขยะของชุมชนนี้ รวมทั้งวิสาหกิจชุมชนเอง ก็เป็นขยะสดทั้งนั้น (เศษซากพืชจากเกษตรกรรม)” และประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวถึงการจัดการ

เศษพืชและขยะสดในวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า “วิสาหกิจชุมชนได้มีการจัดการเศษพืชเหลือทิ้งเหล่านี้ โดยนำไปหมักเป็นปุ๋ยหมัก ก็นำไปรวมกับใบไม้ กิ่งไม้ จากในสวน ไปกองรวมไว้และใช้จุลินทรีย์หมัก ปัจจุบันก็แทบไม่มีขยะสดเหลือทิ้งให้เทศบาลกำจัดแล้ว และยังสามารถทดแทนการซื้อปุ๋ยหมักได้อีกด้วย โดยปกติจะใช้ประมาณ 500 กก./ปี คำนวณแล้วก็ตก 2,000 บาท/ปี” จากข้อมูลดังกล่าว วิสาหกิจชุมชนได้มีการนำขยะที่เหลือจากกระบวนการผลิต ไปทำเป็นปุ๋ยหมัก ที่สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายจากปุ๋ยหมักลงได้ ทั้งยังได้ใช้ประโยชน์จากปุ๋ยหมัก ซึ่งเป็นวงจรการดูแลพืชผลในวิสาหกิจชุมชนได้ ผู้วิจัยได้คิดมูลค่าผลตอบแทนนี้เทียบเป็นค่าปุ๋ยหมัก 20 บาท/5 กก. และใช้ปริมาณ 500 กก./ปี และคิดเป็นเงิน 2,000 บาท/ปี

ต้นทุนสุทธิมีผลรวมเท่ากับ 56,374 บาท/ปี และผลตอบแทนสุทธิมีผลรวมเท่ากับ 69,550 บาท/ปี ดังนั้นผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบ มีค่าเท่ากับ $69,550 / 56,374$ เท่ากับ 1.23 ซึ่ง SROI มีค่ามากกว่า 1.00 หมายถึง กิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบ สมุนไพรก่อให้เกิดผลตอบแทนทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มากกว่าการลงทุนตั้งต้น 1.23 เท่า เกิดผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การประเมินผลด้านประสิทธิภาพของวิสาหกิจชุมชน จึงได้ผลลัพธ์ในระดับดี (5 คะแนน)

4.3.3 ผลกระทบ

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงผลกระทบจากการดำเนินการวิสาหกิจชุมชน จะประเมินผลในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย การสร้างความร่วมมือในชุมชน การลดปัญหาความขัดแย้ง การสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชน โดยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่ม คือ ผู้ปฏิบัติงาน ผู้รับผลกระทบ และผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน โดยมีผลการสัมภาษณ์ดังนี้

4.3.3.1 การสร้างความร่วมมือในชุมชน

จากการสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้อธิบายถึงการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนว่า “การร่วมทำกิจกรรมในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ มีประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว ค่าแรงที่ได้รับ หรือ เงินได้ในส่วนอื่น ๆ และยังรวมไปถึงการได้รับความรู้ การฝึกอาชีพ และการพัฒนาตนเองอีกด้วย เพราะในวิสาหกิจชุมชน ได้มีการจัดประชุม พูดคุย รวมไปถึงการจัดอบรมจากผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร เป็นระยะ ๆ ตลอดปี ทำให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนทุกคนได้เรียนรู้การทำเกษตร การแปรรูปผลผลิต การพัฒนาสินค้า และความรู้ที่มี ทำให้ตนเองมีคุณค่ามากขึ้น สามารถสร้างคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นได้ ซึ่งจะส่งผลที่ดีต่อสังคมโดยรวมในที่สุด” สมาชิกวิสาหกิจชุมชนอีกท่าน

กล่าวสนับสนุนว่า “เราทุกคนเห็นถึงประโยชน์ของการรวมกลุ่มกัน การสร้างคุณค่าแก่ชุมชน ที่มีสินค้าของวิสาหกิจชุมชนร่วมกัน เป็นส่วนที่สำคัญอย่างหนึ่งของการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนได้”

ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์กับประชาชนในชุมชนที่อยู่ติดกับวิสาหกิจชุมชนนี้ พบว่า “การสร้างการมีส่วนร่วมที่ได้ผล คือ การดึงพวกเขาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิสาหกิจชุมชน การเข้าร่วมเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชน และการจ้างแรงงาน สิ่งเหล่านี้จะสร้างความรู้สึกรับรู้การเป็นเจ้าของ เกิดความต้องการที่จะพัฒนาสินค้าและพัฒนาตนเอง ให้เกิดราคาที่สูงขึ้น เพราะเมื่อสินค้ามียอดขายที่สูงขึ้นเท่าใด ย่อมหมายถึงผลประโยชน์ที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนจะได้รับมากขึ้นเท่านั้น” “ความร่วมมือของชุมชน ย่อมเกิดจากการทำอะไรร่วมกัน การร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานร่วมกัน วิสาหกิจชุมชนตั้งมา มีจุดประสงค์หลักคือการรวมกลุ่มกันผลิตสินค้า สิ่งที่ยั่งยืนก็ย่อมเป็นผลประโยชน์ของทุกคนที่ร่วมกันทำขึ้นมา ก็เห็นว่าหากวิสาหกิจชุมชนมีรายได้ที่มั่นคง ก็จะช่วยดึงคนให้ร่วมกันผลิตต่อไป เพื่อความเจริญเติบโตขึ้นไป”

จากผลการสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชน และประชาชนผู้อาศัยอยู่ติดกับวิสาหกิจชุมชน พบแนวความคิดว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจะช่วยสร้างความร่วมมือในชุมชนได้ โดยต้องสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งด้านรายได้ ความรู้ และคุณค่าในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ จะเป็นตัวช่วยสร้างความแข็งแรง และก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนได้ การประเมินผลการสร้างความร่วมมือในชุมชน จึงได้ผลลัพธ์ในระดับดี (5 คะแนน)

4.3.3.2 การลดปัญหาความขัดแย้ง

จากการสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวถึงปัญหาขัดแย้งว่า “การทำวิสาหกิจชุมชน ควรให้ความสำคัญกับขยะที่ทิ้ง เศษผลผลิต หรือของเหลือทิ้งจากการผลิต ต้องระมัดระวังทิ้งให้ถูกประเภท ไม่ทิ้งตามข้างทาง เพราะจำนวนขยะจากวิสาหกิจชุมชนโดยมากจะเป็นขยะที่เน่าได้ พวกผัก ผลไม้ ที่อาจส่งกลิ่นเหม็นและเป็นแหล่งแพร่กระจายของแมลง แมลงสาบ หนู” “ในแต่ก่อน เราต้องเตรียมถังขยะให้พอถึง 3 วัน เทศบาลก็จะเอารถมาขนไป บางครั้งก็มีกลิ่น แต่ในปัจจุบันก็ไม่เคยกองไว้จนเหม็นเน่าเพราะนำเอาไปหมักทำปุ๋ยได้ใช้ประโยชน์ต่อได้จากซากทั้งหลาย”

ประธานวิสาหกิจชุมชนยังได้อธิบายต่อว่า “ที่ผ่านมายังไม่พบการร้องเรียน หรือความไม่พอใจของคนในชุมชนรอบข้าง เนื่องจากมีความสนิทสนมกันกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและประธานวิสาหกิจชุมชนแต่เดิมแล้ว และทางด้านตัวประธานวิสาหกิจชุมชนเองก็สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับรอบข้างเสมอมา และมักจะช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันเหมือนครอบครัว เพราะก็ทำการเกษตรคล้าย ๆ กัน จึงไม่เป็นผลดี หากเกิดการทะเลาะกัน” “การทำงานในวิสาหกิจนี้ ยังไม่เคยเกิดการทะเลาะทั้งจากในตัวเองและจากคนรอบข้างชุมชน ทั้งยังช่วยสร้างความสนิทสนมกันอีกด้วย เพราะได้มาพูดคุยพบปะกัน เมื่อมาทำ (ผลิตสินค้า) กัน ที่มาทำงานกัน ก็รู้จักกันหมด รอบ ๆ วิสาหกิจนี้ก็รู้จักกันหมด”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวเสริมว่า “แรกเดิมทีวิสาหกิจชุมชนที่มีกันอยู่เพียงไม่ถึง 10 คน จนต่อมาได้เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ มา ปัจจุบันมีสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเกือบ 50 คน โดยการเพิ่มขึ้นก็เกิดจากความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคนในชุมชน เพื่อต้องการที่จะให้คนในชุมชนรอบข้างเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพราะจะเป็นฐานรากเครือข่ายสังคมที่แข็งแรง”

นักวิชาการเกษตรได้ให้ความเห็นในด้านปัญหาความขัดแย้งไว้ว่า “วิสาหกิจชุมชนก็เหมือนธุรกิจชุมชน ธุรกิจย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนรอบข้างอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็น เสี่ยงกลืน ขยะ ซึ่งการให้ความสำคัญกับผลกระทบเหล่านี้ นอกจากที่จะต้องดำเนินธุรกิจให้อยู่รอดแล้ว ยังต้องดูแลชุมชน และทำให้ธุรกิจตนเองอยู่ร่วมกับสังคมให้อีกด้วย การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยลดหรือป้องกันปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนได้ และการมุ่งหวังในผลประโยชน์ส่วนรวมจะช่วยพัฒนาสภาพสังคมให้ดีขึ้นได้”

พนักงานด้านมวลชนสัมพันธ์ได้อธิบายเรื่องปัญหาความขัดแย้งไว้ว่า “การทำวิสาหกิจชุมชนมักไม่ค่อยก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน เพราะคนในกลุ่มก็เป็นคนในชุมชน ซึ่งเป็นคนกลุ่มเดียวกัน มาทำงานร่วมกัน หากไม่ได้ส่งผลกระทบร้ายแรง หรือขัดกันในด้านของผลประโยชน์ ก็มักไม่พบปัญหานี้ สิ่ง que คิดว่าจำเป็นที่วิสาหกิจชุมชนควรปฏิบัติคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีผ่านการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ให้เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน ช่วยกันพัฒนาสังคมและระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้นทั้งระบบ สิ่งนี้จะช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

จากผลการสัมภาษณ์ทั้ง 3 กลุ่ม พบแนวความคิดว่า การที่มีวิสาหกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในชุมชน ทำให้ต้องคำนึงถึงผลกระทบซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียน และต้องคอยช่วยเหลือร่วมกันแก้ปัญหา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ช่วยขจัดความขัดแย้งต่าง ๆ จากการพบปะพูดคุย และรู้จักสนิทสนมกัน จึงก่อให้เกิดความร่วมมือมากกว่าสร้างความขัดแย้งกันภายในชุมชน การประเมินผลการลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน จึงได้ผลลัพธ์ในระดับดี (5 คะแนน)

4.3.3.3 การสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากหน่วยงานรัฐ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการทำงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ คือ นักวิชาการเกษตร ประจำสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง 3 ท่าน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง 1 ท่าน และประธานวิสาหกิจชุมชน โดยมีผลสัมภาษณ์ดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้ให้ข้อมูลการประสานงานติดต่อกับหน่วยงานรัฐไว้ว่า “เราได้มีการติดต่อกันอยู่ตลอด ในทุก ๆ เดือนจะมีเจ้าหน้าที่ (นักวิชาการเกษตร) ลงพื้นที่เพื่อติดตามงาน และเข้ามาเก็บข้อมูลผลงานของวิสาหกิจชุมชน หากเกิดอุปสรรคปัญหาอะไร ก็สามารถแก้ไขได้รวดเร็ว อีกทั้งทางสำนักงานเกษตรก็ได้มีการอบรมให้ความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ ช่วยให้เราพัฒนาสินค้าในวิสาหกิจชุมชนนี้หลายตัวแล้ว แม้ว่าจะไม่ได้ช่วยซื้อสินค้าของวิสาหกิจชุมชน แต่ก็ได้ทำให้เราเข้มแข็งขึ้น”

นักวิชาการเกษตรประจำพื้นที่ได้ให้ข้อมูลเรื่องของบทบาทหน้าที่ของสำนักงานเกษตรจังหวัดและวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า “สำนักงานเกษตรจังหวัด มีแผนงานทั้งระยะสั้น กลาง และระยะ 1 ปี โดยได้รับนโยบายมาจากกระทรวง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ที่ต้องการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ทั้งเรื่อง ความรู้ นักวิชาการ วิทยากร การส่งเสริมเศรษฐกิจระดับครัวเรือน แต่โดยส่วนมากในวิสาหกิจชุมชนนี้ มีความเข้มแข็งอยู่เดิมแล้ว สำนักงานเกษตรจะเชิญกลุ่มไปร่วมประชุมของจังหวัด หรือไม่ก็เชิญไปเป็นวิทยากรให้กับกลุ่มอื่น ๆ ที่เขาต้องการความสนับสนุน เราก็จะผลิตหมุนเวียนลงพื้นที่ให้ครบตามที่ได้รับมอบหมายทั่วทั้งจังหวัด ซึ่งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มนี้ก็ได้รับการติดต่อประสานงานกันอยู่อย่างต่อเนื่อง ถ้าในมุมการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตร โดยมากเป็นการอบรมให้ความรู้ โดยเนื้อหาการอบรมนั้น จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ กับตามเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เช่น เทคนิคการทำเกษตรแบบใหม่ ๆ การสร้างแบรนด์สินค้า ประมาณนี้” นักวิชาการอีกท่านได้อธิบายเสริมเรื่องการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนว่า “สำนักงานเราได้มีการเชิญชวนวิสาหกิจชุมชนไปร่วมเปิดร้านขายสินค้าตามเทศกาลต่าง ๆ อยู่ตลอดทั้งปี โดยจะได้รับการติดต่อมาจากทางผู้ว่า (ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง) จากกระทรวง ไม่ก็จากห้างร้านต่าง ๆ ก็เพื่อส่งเสริมการขายตลาดและสร้างลูกค้าให้กับวิสาหกิจชุมชนอีกทางหนึ่ง ดังนั้นการสร้างเครือข่ายไว้เป็นสิ่งจำเป็นต่อกลุ่มวิสาหกิจอย่างมาก นอกจากจะได้เป็นที่รู้จักกับคนอื่นแล้ว ยังคอยเป็นเพื่อนช่วยเหลือยามตกทุกข์ได้ยากอีกด้วย ก็คิดว่าความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะช่วยสร้างเครือข่ายที่แข็งแรงได้ และการช่วยกันพัฒนาสินค้าร่วมกันช่วยขยายกำลังผลิตได้อีกด้วย”

สำหรับปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล (ปลัด อบต.) ได้ให้ข้อมูลถึงการมีส่วนร่วมจากภาครัฐไว้ว่า “องค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะฝ่ายราชการ ได้มีโครงการที่สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้กับทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ผ่านศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร ซึ่งแต่เดิมศูนย์ดังกล่าวอยู่ภายใต้การกำกับของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่ในปัจจุบันได้กระจายลงมาสู่ท้องถิ่นที่กำกับดูแลโดย อบต. โดยภาระหน้าที่ของศูนย์แห่งนี้ จะเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างชุมชนหรือระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับภาครัฐในหน่วยงานต่าง ๆ โครงการและกิจกรรมที่เคยจัดผ่านศูนย์แห่งนี้ เช่น การจัดอบรมให้ความรู้ด้านการปลูกพืช ความรู้เรื่องน้ำและดิน และยังเป็นศูนย์สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย” โดยท่านปลัดยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “มักจะเชิญผู้นำของวิสาหกิจชุมชนเป็นวิทยากรผลิตหมุนเวียนกันให้ความรู้ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังได้ประสานงานกับบริษัทต่าง ๆ ไออาร์พีซี เองก็เคยขอข้อมูลวิสาหกิจสำหรับการเปิดตลาดจำหน่ายสินค้าตามเทศกาล ซึ่งหน้าที่ของ อบต. จะเป็นผู้ติดต่อ คัดเลือก และเสนอชื่อวิสาหกิจชุมชน ให้กับบริษัทห้างร้านเอกชนที่ได้สนับสนุนตลาดดังกล่าว เพื่อให้สอดคล้องตามเทศกาลด้วย สำหรับงานธุรการทั้งหลาย หน่วยงานได้ให้การสนับสนุนด้านงานเอกสาร และการให้ข้อมูล เพื่อสำหรับให้วิสาหกิจชุมชนเขียนโครงการนำเสนอขอรับการสนับสนุนเงินทุนกับหน่วยงานท้องถิ่นอีก

ด้วย แม้ว่าหน่วยงาน อบต. จะช่วยดำเนินงานด้านนี้ให้ แต่ก็ยังต้องผ่านการเห็นชอบจากสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (สภา อบต.) เพื่อที่จะขออนุมัติโครงการหรือกิจกรรมเพื่อสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เนื่องจากเป็นระบบการเงินของทางราชการ ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงช่วยร่างให้มีเหตุผลความจำเป็นที่จะขออนุมัติเรื่องดังกล่าวได้ อบต. จึงไม่สามารถสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนได้ในทุกโครงการ หรือทุกกิจกรรม”

จากผลการสัมภาษณ์ พบว่า หน่วยงานภาครัฐ (สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง) ได้มีการติดต่อประสานงานกับวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ อย่างสม่ำเสมอ โดยมากจะเป็นการสนับสนุนในด้านขององค์ความรู้การผลิตสินค้า การพัฒนาสินค้า การช่วยเหลือเรื่องของการจัดจำหน่าย ซึ่งเป็นการช่วยเหลือให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งในอนาคตได้ อีกทั้งวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความแข็งแรงในการพึ่งพาตนเองได้ในระดับที่ดี หน่วยงานภาครัฐ จึงไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือ จัดหาทรัพยากร จัดหาเงินทุน หรือช่วยเหลือโดยการซื้อสินค้า ซึ่งเป็นการช่วยเหลือแบบปลายเหตุและไม่ยั่งยืน อีกทั้งยังมีข้อจำกัดของการเบิกจ่ายของภาครัฐ ที่ต้องใช้เหตุผลที่มากพอในการใช้งบประมาณ จึงทำให้ภาครัฐมีความจำเป็นที่ต้องสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้แทนการช่วยเหลือแบบครั้งคราว การประเมินผลการสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ จึงได้ผลลัพธ์ในระดับดี (5 คะแนน)

4.3.3.4 การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก พนักงานบริษัทเอกชนที่ปฏิบัติงานที่ด้านมวลชนสัมพันธ์ในพื้นที่ตำบลบ้านแลง สนับสนุนกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน และการรับฟังข้อคิดเห็นในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับวิสาหกิจชุมชน จำนวน 3 ท่าน และสัมภาษณ์ประธานวิสาหกิจชุมชน โดยมีผลสัมภาษณ์ดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายว่า “วิสาหกิจชุมชนกับบริษัทไม่ได้มีการช่วยเหลืออะไรกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่ที่จะเข้ามาเก็บข้อมูลการร้องเรียนสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่าการเข้ามาช่วยสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เราสามารถพึ่งพาตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากพวกเขา (บริษัทเอกชน)”

พนักงานปฏิบัติงานมวลชนสัมพันธ์ของบริษัทเอกชน ได้อธิบายถึงบทบาทไว้ว่า “บริษัทได้มีนโยบายในด้านนี้ และนำไปปฏิบัติใช้อย่างจริงจังมาโดยตลอด เราอยู่ในพื้นที่ที่มีชาวบ้านประชาชนอยู่โดยรอบ จึงมีหน้าที่ที่ต้องดูแลและรับผิดชอบต่อสังคม มีหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นี้ชัดเจน” พนักงานผู้ที่เก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในพื้นที่ได้กล่าวเสริมเรื่องกิจกรรมส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า “เราได้ลงพื้นที่พบปะผู้นำในพื้นที่และผู้นำวิสาหกิจชุมชน ก็เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นข้อกังวล และข้อร้องเรียนในพื้นที่ โดยที่ผ่านมาชุมชนได้ตื่นตัวในประเด็นสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เรื่องแสงเสียง และกลิ่น ที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนได้มากที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่รับรู้ได้รวดเร็วสุด บริษัทเราก็ได้

ส่งเสริมให้เกิดการสร้างคุณค่าในชุมชน ทั้งจากชุมชนด้วยตนเอง และชุมชนกับโรงงาน ก็มีความตั้งใจให้โรงงานอยู่กับชุมชนและคนในพื้นที่อยู่ร่วมกันได้ตลอดไป โดยต้องควบคุมดูแลระบบภายในบริษัทไม่ให้ส่งผลออกไปยังภายนอกให้มากที่สุด เรามีการประเมินความคาดหวังของชุมชนสังคมเป็นประจำทุกปี เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวไปแปลงเป็นแผนงานให้ตอบสนองต่อชุมชนได้อย่างตรงจุด” พนักงานผู้มีบทบาทด้านวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายเสริมว่า “โครงการที่ดูแลวิสาหกิจชุมชน โดยมากจะเป็นการอำนวยความสะดวกที่ให้ชุมชนมีแหล่งจำหน่ายสินค้า ก็จะติดต่อไปยังท้องถิ่น ชุมชน อบต. หรือไม่ก็ติดต่อวิสาหกิจโดยตรง เพื่อให้พวกเขาได้มีลูกค้าเพิ่มขึ้น แต่สำหรับการช่วยเหลือในลักษณะช่วยเหลือซื้อสินค้า โดยมากจะเป็นชุมชนที่ผลิตขนม เพราะสามารถนำไปเป็นขนมแพ็คเกจ (อาหารว่าง) ในการประชุมได้ ซึ่งวิสาหกิจชุมชนนี้ไม่ได้ผลิตของในลักษณะนี้ เราจึงไม่ได้มีการซื้อสินค้ามาเพื่อใช้ในบริษัท”

จากผลการสัมภาษณ์ พบว่า การช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ เป็นไปในลักษณะเชิงตั้งรับ คือ ต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูล ขอร้องเรียน หรือรวบรวมข้อคิดเห็นก่อน พบการสนับสนุนการเปิดตลาดเพื่อส่งเสริมการขายให้ และสำหรับมุมมองของวิสาหกิจชุมชน ไม่พบการดำเนินงานร่วมกันระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับบริษัทแต่อย่างใด การประเมินผลการช่วยเหลือจากภาครัฐกิจ จึงได้ผลลัพธ์ในระดับที่ควรพัฒนา (1 คะแนน)

4.3.4 ความยั่งยืน

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน โดยจะประเมินผลด้านความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งสัมภาษณ์ ประธานวิสาหกิจชุมชน รองประธานวิสาหกิจชุมชน และสมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยมีผลการสัมภาษณ์ดังนี้

4.3.4.1 ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายการจำหน่ายสินค้าไว้ว่า “สินค้าหลักวิสาหกิจชุมชน คือ ข้าวเกรียบสมุนไพร โดยจะส่งไปจำหน่ายตามศูนย์โอท็อปต่าง ๆ จำนวนมากที่สุด แต่ลูกค้าก็สามารถมาหาซื้อได้ที่วิสาหกิจชุมชนได้เช่นเดียวกัน” รองประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวเสริมต่อว่า “โดยมากจะเป็นลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยว เราสามารถขายสินค้าจากศูนย์ที่กระจายไปตามภาคต่าง ๆ และจำหน่ายที่วิสาหกิจชุมชนได้มากที่สุดในช่วงฤดูผลไม้ (เดือนเมษายน ถึง มิถุนายน) เพราะเป็นช่วงที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมสวนผลไม้ในจังหวัดระยอง คิดว่าหากมีการกระตุ้นการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ก็จะทำให้เราขายได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน”

รองประธานวิสาหกิจชุมชนอธิบายต่อว่า “สินค้าของเราจะได้รับความนิยมในช่วงเทศกาล ทั้งฤดูผลไม้ที่นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวที่จังหวัดระยองสูง และช่วงเทศกาลวันหยุดต่าง ๆ เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น วิสาหกิจชุมชนสามารถจำหน่ายสินค้า แบบเป็นของฝากกลับบ้านได้มาก”

ข้อมูลการจำหน่ายจากประธานและรองวิสาหกิจชุมชน มีความสอดคล้องกับรายงานทางบัญชี ที่พบว่ายอดจำหน่ายข้าวเกรียบสมุนไพร และสินค้าชนิดอื่น มีจำนวนที่สูงขึ้นในช่วงวันหยุดปีใหม่ สงกรานต์ วันหยุดเทศกาลต่าง ๆ และช่วงฤดูผลไม้

ในด้านการพัฒนาความรู้ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตสินค้าได้ให้ข้อมูลเรื่องการพัฒนาตนเองไว้ว่า “ตนได้รับการอบรมและฝึกสอนในการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรและสินค้าตัวอื่น ๆ จากผู้ปฏิบัติงานในอดีตและนักวิชาการจากสำนักงานเกษตร ซึ่งนอกจากจะได้มาทำงานร่วมกันแล้ว ยังได้รับความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองได้อีกด้วย เช่น การทำบัญชีครัวเรือน การทำปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้ การปลูกพืชไร้ดิน เป็นต้น สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้ฝึกและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นเจ้าของร่วมกัน”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนอีกท่านได้อธิบายเสริมว่า “การเข้ามาพัฒนากระบวนการผลิตจากสำนักงานเกษตร ทำให้ข้าวเกรียบของที่นี่ มีมาตรฐานที่ดีขึ้น โรงผลิตสะอาด ผู้ผลิตต้องใส่ใจเรื่องความสะอาดของตัวเองมากขึ้น ก่อนจะเข้าไปทำข้าวเกรียบ ตัวสินค้าเองก็สามารถเก็บไว้ได้นานขึ้น โดยไม่ได้ใส่สารกันบูด กลิ่นก็หอม ใครเห็นก็น่าซื้อ” “เจ้าหน้าที่ที่เข้ามาตรวจสอบและดูแลเรามาตลอด เข้ามาดูทุกเดือน เราก็มีจดรายงานทุกครั้งที่ทำข้าวเกรียบ เพื่อให้เขาไปใช้รายงานต่อไปอีกที”

จากผลการสัมภาษณ์ พบว่า สินค้ามียอดจำหน่ายอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี และมีการจำหน่ายที่สูงขึ้นในช่วงวันหยุดเทศกาล ซึ่งสอดคล้องกับรายงานผลประกอบการ ว่ามียอดจำหน่ายที่สูงขึ้นจริงตามข้อมูลข้างต้น

สินค้าข้าวเกรียบสมุนไพร ได้รับการสนับสนุนและพัฒนากระบวนการผลิตให้มีมาตรฐานที่ดีกว่าในอดีต และมีกระบวนการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปฏิบัติงานให้ตระหนักเรื่องความสะอาดของการผลิต โดยผู้ที่มีบทบาทหลักในส่วนนี้ คือ นักวิชาการเกษตร จากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ซึ่งผลจากการอบรมให้ความรู้ และฝึกปฏิบัติการผลิตที่มีคุณภาพ ทำให้ปัจจุบันนี้วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความแข็งแรง จนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว จากข้อมูลยังพบว่ามีการติดตามการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนโดยรวมเป็นประจำทุกเดือน ทำให้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้รับการบรรเทาแก้ไขได้รวดเร็ว ยังช่วยลดผลกระทบที่อาจสร้างความเสียหายต่อวิสาหกิจชุมชนในระยะยาวอีกด้วย และถึงแม้ว่าวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถเลี้ยงตัวเองได้แล้ว ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดก็ยังได้ลงมาให้ความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อไป การประเมินผลความสามารถในการพึ่งพาตนเอง จึงได้ผลลัพธ์ในระดับที่ดี (5 คะแนน)

4.3.4.2 การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายเรื่องของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนว่า “ในการทำข้าวเกรียบสมุนไพร ได้สนับสนุนให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนช่วยกันปลูก พริก กระเทียม ตะไคร้ และผัก ชนิดต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นเครื่องประกอบในตัวข้าวเกรียบ” รองประธานวิสาหกิจชุมชน ได้กล่าวเสริมว่า “ที่ให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนช่วยกันปลูกผัก และนำผักมาใช้ในวัตถุดิบของข้าวเกรียบ ช่วยลดต้นทุนลงได้บางส่วน แม้ว่าจะไม่ใช้ส่วนหลัก แต่อย่างน้อยก็ส่งเสริมให้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่แต่ละคนมี ได้ช่วยแบ่งเบาวิสาหกิจชุมชนบางส่วน ก็ยังดีกว่าจะต้องซื้อของทั้งหมด”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ที่มีส่วนร่วมในการปลูกผักได้อธิบายว่า “พวกเราก็เต็มใจที่ได้ช่วยเหลือวิสาหกิจชุมชน แม้ว่าแค่การปลูกผักเล็ก ๆ น้อย ๆ จะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายแค่บางส่วน แต่ก็ทำให้ข้าวเกรียบไม่มีราคาที่แพงจนเกินไป ทำให้คนไม่อยากจะซื้อ เราก็จะไม่มีรายได้”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกยังได้อธิบายวงจรการปลูกผักด้วยว่า “เดิมทีในตอนแรกเราก็ได้ไปซื้อเมล็ดพันธุ์มา แล้วก็เริ่มแบ่งกันปลูก 3 - 4 แปลง พอถึงเวลาเก็บมาใช้งาน เราก็ไม่ได้ตัดต้นทิ้ง เพราะอย่างพริก เขาก็ออกเมล็ดได้เรื่อย ๆ แคใส่ปุ๋ยและดูแลให้ดี และตะไคร้ กระเทียม สามารถแตกหัวแตกหน่อใหม่ได้ ในอดีตเราปลูกแบบนี้ยังไม่พอที่จะเด็ดมาใช้ เลยขยายแปลงให้มากขึ้น ตอนนี้เราปลูกกันเยอะมาก ในพื้นที่วิสาหกิจเองก็มีปลูกอยู่ด้านหลัง ต่างคนต่างดูแลกันเอง จนไม่ต้องซื้อเพิ่มเลย แถมยังมีเหลือไว้ใช้กันเองในแต่ละบ้านอีกด้วย”

จากผลการสัมภาษณ์ พบว่า มีความสอดคล้องกับรายงานการซื้อวัตถุดิบของข้าวเกรียบสมุนไพร โดยมีรายการที่ซื้ออยู่ประจำมีดังนี้ แป้งข้าวเจ้า แป้งมันสำปะหลัง ไข่ไก่ และพริกไทย ส่วนรายการที่ซื้อเป็นครั้งคราวมีดังนี้ น้ำมันพืช พริกทอง และผักสลัด โดยไม่พบการซื้อจำพวกผักสวนครัว พริก ตะไคร้ และกระเทียม ซึ่งเป็นส่วนประกอบในการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ที่วิสาหกิจชุมชนมีการสนับสนุนการปลูกพริก ตะไคร้ และกระเทียม เพื่อนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในข้าวเกรียบสมุนไพร ทดแทนการซื้อจากภายนอก และยังช่วยลดต้นทุนวัตถุดิบได้

การใช้ทรัพยากรที่สามารถหมุนเวียนได้ คือ การปลูกพริก ตะไคร้ และกระเทียม ซึ่งเป็นผักสวนครัวที่ดูแลง่าย โตไว และขยายพันธุ์ได้ง่าย ทำให้ปัจจุบัน การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ไม่มีความจำเป็นจะต้องซื้อผักเหล่านี้จากภายนอกอีก เป็นกระบวนการที่ใช้วัตถุดิบที่วิสาหกิจชุมชนสามารถช่วยกันผลิตขึ้นเอง และยังเป็นทรัพยากรที่หมุนเวียน เกิดขึ้นใหม่ได้รวดเร็วอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงปริมาณและสัดส่วนของการผลิตวัตถุดิบขึ้นได้เองในวิสาหกิจชุมชน ยังพบว่าปริมาณที่ไม่มาก และยังสามารถช่วยลดต้นทุนวัตถุดิบได้เล็กน้อย เมื่อเทียบกับต้นทุนของแป้งและพริกไทย ที่มีราคาสูง จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยลดต้นทุนวัตถุดิบได้บางส่วน ซึ่งผักสวนครัวที่ปลูกได้เองเหล่านี้ เป็นส่วนประกอบหลักเพียงบางส่วนในกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ที่จะช่วยสร้างความร่วมมือภายในวิสาหกิจ

ชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้เห็นถึงจุดประสงค์และเป้าหมายของการปลูกผักนี้ร่วมกัน ซึ่งสามารถขยายผลต่อยอดไปในอนาคตได้ การประเมินการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีผลลัพธ์ในระดับปานกลาง (3 คะแนน)

4.3.5 ความสอดคล้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความสอดคล้องในวิสาหกิจชุมชน โดยจะประเมินผลความสอดคล้องของ ความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกับแนวทางการดำเนินงานที่ประธานวิสาหกิจชุมชนเป็นผู้กำหนดร่วมกัน ซึ่งสัมภาษณ์ประธานวิสาหกิจชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ประชาชนในชุมชน และปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง (ปลัด อบต.) โดยมีผลการสัมภาษณ์ดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายจุดมุ่งหมายของการทำงานในวิสาหกิจชุมชนนี้ว่า “เรามีเป้าหมายก็เพื่อส่งเสริมบทบาทสตรีในชุมชน ให้สามารถหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวตนเองได้ มีความรู้และทักษะที่จะสามารถเอาตัวรอดได้ ช่วยพัฒนาตนเอง ครอบครัว รวมถึงชุมชนได้ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนของเราจึงมีแต่แม่บ้าน ที่สามารถใช้เวลาว่างให้เกิดเป็นรายได้ และก็คาดหวังว่าเมื่อครอบครัวมีรายได้ที่ดีขึ้น มันคงขึ้น ก็จะช่วยป้องกันปัญหาในครอบครัวได้”

ประธานวิสาหกิจชุมชน ยังได้อธิบายถึงความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนอีกด้วยว่า “ในกลุ่มเรา (วิสาหกิจชุมชน) ได้มีการประชุมอยู่เป็นประจำทุกเดือน ในบางครั้งสมาชิกวิสาหกิจชุมชนก็จะมาเล่าปัญหาของตนเอง หรือปัญหาในครอบครัว เราก็ช่วยกันเท่าที่จะสามารถช่วยได้ อย่างในกลุ่มเราหากมีญาติหรือคนในครอบครัวใครเกิดเจ็บป่วยกะทันหัน หรือเสียชีวิต ในกลุ่มเราก็จะขอความเห็นที่จะนำเงินของกลุ่มบางส่วนไปช่วยเหลือในจุดนั้น แต่ส่วนมากที่ผ่านมาก็จะเป็นเงินส่วนตัวของแต่ละบ้านที่จะมาช่วยกันมากกว่า เพราะเราไม่อยากให้บัญชีของกลุ่มไปปะปนกับการใช้จ่ายในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้อง”

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ที่ปฏิบัติงานได้กล่าวถึงความคาดหวังของตนเองที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนว่า “พวกเราสมาชิกวิสาหกิจชุมชนคิดว่า ไม่ได้ต้องการแค่รายได้จากการทำงานในวิสาหกิจนี้ แต่ยังหวังถึงความเป็นอยู่ที่มีคุณภาพดีขึ้น ทำให้ครอบครัวอบอุ่น และชุมชนน่าอยู่มากขึ้น เพราะเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพผู้หญิงในชุมชน คิดว่าเป็นแนวทางที่ดีทางหนึ่ง ที่จะช่วยสร้างชุมชนที่น่าอยู่ได้ การที่ได้ทำงานกับวิสาหกิจชุมชนนี้ ทำให้มีรายได้เสริม นอกเหนือจากงานเกษตรที่บ้าน ได้ใช้เวลาที่ว่างจากงานที่บ้านมาสร้างรายได้ และยังมีสังคมรอบข้างมากขึ้นด้วย จากการที่มาทำงานร่วมกันในวิสาหกิจชุมชน”

ประชาชนผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้กับวิสาหกิจชุมชนท่านหนึ่งได้อธิบายว่า “การพูดคุยกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกันเป็นประจำ จะช่วยให้รับทราบถึงข้อคิดเห็นกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ถ้าสมาชิก

วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มมีความสนิทสนมกันอยู่แล้ว การพูดคุยจะช่วยแสดงความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแต่ละคนได้ดี และการตอบรับความต้องการนั้นได้ หรือการแก้ปัญหาให้กับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มได้ ก็จะทำให้เกิดความรักต่อกันได้เช่นเดียวกัน ความสนิทสนมและรักใคร่กันในชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นต่อยุคปัจจุบัน ที่มีการกลายเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ที่คนต่างคนต่างอยู่กันมากขึ้น วิสาหกิจชุมชนจะต้องเป็นแรงดึงให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในชุมชนแบบช่วยเหลือกัน”

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ความคาดหวังของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ทำให้ประธานหรือผู้นำกลุ่ม ได้ทราบถึงแนวทางที่วิสาหกิจชุมชนต้องไปให้ถึง โดยความคาดหวังนั้น จะต้องอยู่บนพื้นฐานเหตุผล และก่อให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงความต้องการส่วนตัว หรือเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง การดำเนินงานที่ดีควรมีการประชุมหารือ พบปะพูดคุยกันสม่ำเสมอ จะได้รับทราบถึงปัญหาได้รวดเร็ว และติดตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนได้ทันเวลา จากอดีตที่ผ่านมา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ล้มเหลวและปิดตัวลง ก็มีสาเหตุหนึ่งมาจากการไม่รับฟังเสียงสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ไม่ปรับตัวพัฒนาตามกระแส สมาชิกวิสาหกิจชุมชนจึงขาดการมีส่วนร่วม และไม่มุ่งที่จะพัฒนาเอาตัวรอดในที่สุด”

จากผลการสัมภาษณ์ พบว่า วิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการรับฟังความคาดหวังความต้องการ รวมถึงข้อคิดเห็นและปัญหาของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเป็นประจำทุกเดือน และมีการช่วยเหลือและร่วมกันแก้ปัญหาของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมกันทุกคน โดยทางประธานวิสาหกิจชุมชนจะพยายามใช้ทรัพยากรของวิสาหกิจชุมชนเท่าที่จำเป็น หรือเป็นมติของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนทั้งหลาย และยังพบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความความคาดหวังในเชิงสังคมมากกว่าตัวเงินหรือรายได้จากการทำงาน โดยให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวและการอยู่ร่วมกันในชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความเห็นที่ตรงกันกับจุดมุ่งหมายของวิสาหกิจชุมชนในด้านการพัฒนาสังคมและชุมชนให้มีความแข็งแรง และพัฒนาบทบาทสตรีภาคการเกษตรในชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกัน ผู้วิจัยยังพบว่ากระบวนการรับฟังความคิดเห็น ความต้องการ และรับฟังปัญหาสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ยังสอดคล้องกับความคิดเห็นของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ผู้ซึ่งให้การสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในด้านการประสานงานและทำหน้าที่ปกครองดูแลพื้นที่ตำบลบ้านแลง ในประโยชน์ของการมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็น ผ่านการประชุมในวิสาหกิจชุมชน ทำให้ผู้นำของวิสาหกิจชุมชนได้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และร่วมกันแก้ปัญหาของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้รวดเร็ว บนพื้นฐานของการใช้เหตุผลประกอบการตัดสินใจในการดำเนินงาน สามารถปรับปรุงแก้ไขในจุดที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้สังเกตเห็นได้ และสุดท้ายวิสาหกิจชุมชนก็จะมีความเข้มแข็งขึ้นได้ การประเมินผลความสอดคล้อง จึงได้ผลลัพธ์ในระดับที่ดี (5 คะแนน)

4.4 ผลการประเมินความยั่งยืนในภาพรวม

ผู้วิจัยได้ประเมินผลตามกรอบการประเมินความยั่งยืนที่อธิบายไว้ในบทที่ 3 ประกอบกับ ข้อมูลผลสัมภาษณ์ และข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ซึ่งจะนำมาประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจ ชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา โดยมีรายละเอียดผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 4.3 ผลการประเมินตามตัวชี้วัด

หัวข้อ	ประเด็นชี้วัด	ผลลัพธ์	คะแนน
ประสิทธิผล	การดำเนินงานของ วิสาหกิจชุมชนเทียบกับ เป้าหมาย	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในด้าน เศรษฐกิจ คือ การเลี้ยงตัวเองจากการ จำหน่ายสินค้าได้ และด้านสังคม คือ การส่งเสริมบทบาทสตรีภาค การเกษตรให้มีคุณภาพขึ้น	5
ประสิทธิภาพ	ผลตอบแทนทางสังคม จากการลงทุน SROI	SROI = 1.23	5
ผลกระทบ	การสร้างความร่วมมือใน ชุมชน	ผลจากการดำเนินงานของวิสาหกิจ ชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือใน ชุมชนได้โดยไม่มุ่งหวังเพียงค่าจ้าง	5
	การลดปัญหาความ ขัดแย้งในชุมชน	วิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีต่อสังคมรอบข้าง มี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงสามารถ ลดปัญหาความขัดแย้งได้	5
	ความร่วมมือจากภาครัฐ	หน่วยงานจากภาครัฐได้เข้ามา สนับสนุน ประสานงาน และส่งเสริม ความรู้แก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนให้ สามารถพึ่งพาตนเองได้ แทนการ ช่วยเหลือแบบครั้งคราว	5

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

หัวข้อ	ประเด็นชี้วัด	ผลลัพธ์	คะแนน
ผลกระทบ	การช่วยเหลือจากภาคธุรกิจ	การประสานงานระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับธุรกิจเอกชนเป็นในลักษณะเชิงตั้งรับ ไม่พบการดำเนินงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน	1
ความยั่งยืน	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	วิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการที่สามารถพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และมีการส่งเสริมรากฐานที่ดีจากหน่วยงานภายนอกจนสามารถพึ่งพาตนเองได้	5
	การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	วิสาหกิจชุมชนมีการผลิตวัตถุดิบขึ้นเพื่อใช้ในกระบวนการผลิต ซึ่งเป็นทรัพยากรหมุนเวียนภายในวิสาหกิจชุมชน แต่ทดแทนได้เพียงบางส่วน	3
ความสอดคล้อง	ความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน	แนวทางและนโยบายการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนมีความสอดคล้องกับความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน และมีกระบวนการรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อปรับแนวทางตามความเหมาะสมอีกด้วย	5

ต่อมานำเอาผลการประเมินแต่ละตัวชี้วัดมารวมผล เป็นการประเมินคะแนนความยั่งยืน โดยอ้างอิงจากตารางที่ 3.2 ได้ผลคะแนนความยั่งยืนดังนี้

ตารางที่ 4.4 ผลคะแนนความยั่งยืน

หัวข้อ	ตัวชี้วัด	ร้อยละ	คะแนน	ผล
ประสิทธิผล	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเทียบกับเป้าหมาย	20	5	1.00
ประสิทธิภาพ	ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI	20	5	1.00
ผลกระทบ	การสร้างความร่วมมือในชุมชน	5	5	0.25
	การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน	5	5	0.25
	ความร่วมมือจากภาครัฐ	5	5	0.25
	การช่วยเหลือจากภาคธุรกิจ	5	1	0.05
ความยั่งยืน	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	15	5	0.75
	การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	15	3	0.45
ความสอดคล้อง	ความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน	10	5	0.50
รวม		100		4.50

ผลคะแนนความยั่งยืนเท่ากับ 4.50 หมายความว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนามีการดำเนินงานที่มีความยั่งยืนในระดับที่สูงมาก ผลการประเมิน พบว่า ผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ และยังสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์อีกด้วย ต่อมาผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ซึ่งเป็นสินค้าโดดเด่นและมีการผลิตอยู่ตลอดทั้งปี การประเมินค่า SROI พบว่าเท่ากับ 1.23 หมายความว่า การลงทุนในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบทุก ๆ 1 บาท จะสร้างมูลค่าผลตอบแทนให้กับสังคม 1.23 บาท ต่อมาในประเด็นผลกระทบ จากผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน สามารถก่อให้เกิดความร่วมมือกันภายในชุมชนและไม่ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งต่อผู้อยู่อาศัยรอบข้างวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนเองก็มีกระบวนการพูดคุย รับฟัง และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันในลักษณะไม่เป็นทางการอยู่เสมอ จึงเป็นกระบวนการที่ช่วยให้วิสาหกิจชุมชนเองได้ทราบถึงทัศนคติของคนในชุมชนได้ชัดเจน และต่อมาในส่วนของความร่วมมือจากภาครัฐ ซึ่งเกิดจากความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ทำให้หน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้ร่วมกันดำเนินงานสนับสนุนและประสานงานในรูปแบบการส่งเสริมองค์ความรู้ การจัดอบรม และงานเอกสารธุรการทั่วไป จึงเป็นการดำเนินงานที่ช่วยสร้างพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนให้แข็งแรงและยั่งยืนขึ้น มากกว่าการช่วยเหลือแบบสั่งซื้อสินค้า

เพื่อเพิ่มยอดขายเพียงอย่างเดียว ทั้งยังพบการดำเนินงานร่วมกันระหว่างวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในลักษณะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งกันและกันอีกด้วย ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองสูง มีความสามารถดำเนินงานจัดหาวัตถุดิบ การผลิต การจัดจำหน่าย การจัดการภายใน รวมถึงกระบวนการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ โดยเกิดจากความร่วมมือของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนภายใต้การดูแลจัดการของประธานวิสาหกิจชุมชน และสุดท้าย นโยบาย แนวทาง และการดำเนินงานในวิสาหกิจชุมชนยังตอบสนองต่อความคาดหวังความต้องการ ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้อย่างตรงประเด็นอีกด้วย พบว่า ประธานวิสาหกิจชุมชนมีการรับฟัง ข้อคิดเห็นของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนผ่านการประชุมร่วมกันอยู่เสมอทุกเดือน โดยสามารถปรับเปลี่ยน การดำเนินงานตามความคาดหวัง และความเหมาะสมของสถานการณ์อยู่เสมอ

แต่อย่างไรก็ตาม ยังพบว่ามีจุดที่ต้องปรับปรุงพัฒนาอยู่ 2 หัวข้อ คือ การสร้างความร่วมมือ ดำเนินงานร่วมกันกับธุรกิจเอกชน และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดจุด ปรับปรุงพัฒนาในส่วนถัดไป

ตารางที่ 4.5 สรุปผลการประเมินความยั่งยืน

ประเด็น	หัวข้อประเมิน	ผลการประเมิน
ประสิทธิผล	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเทียบกับเป้าหมาย	ผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
ประสิทธิภาพ	ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน SROI	SROI เท่ากับ 1.23
ผลกระทบ	ความร่วมมือของชุมชน	การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนได้
	ความขัดแย้งในชุมชน	วิสาหกิจชุมชนมีการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
	ความร่วมมือจากภาครัฐ	มีความร่วมมือและได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากภาครัฐอย่างเต็มที่
	การช่วยเหลือจากภาครัฐ	ไม่พบการดำเนินงานร่วมกัน
ความยั่งยืน	ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	วิสาหกิจชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้
	การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	พบการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนเพียงบางส่วน
ความสอดคล้อง	ความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน	แนวทางการดำเนินงานสอดคล้องกับความคาดหวังของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน

4.5 การวิเคราะห์ SWOT

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ด้วย SWOT ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นความคิดเห็นจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน และกลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน พร้อมกับการวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายในและภายนอก ของวิสาหกิจชุมชนที่ส่งผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนและส่งผลต่อความยั่งยืน โดยแบ่งวิเคราะห์ตามปัจจัยภายในและภายนอก

4.5.1 จุดแข็ง

จากผลการสัมภาษณ์พบว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีจุดแข็งการดำเนินงาน ดังนี้ 1. ประธานวิสาหกิจชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและพัฒนาคุณภาพสินค้า 2. วิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ได้ด้วยตนเอง 3. ข้าวเกรียบสมุนไพรเป็นสินค้าเชิงสุขภาพและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน 4. วิสาหกิจชุมชนได้ดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และ 5. วิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือภายในชุมชนจากการดำเนินงาน ผลิตสินค้า และพัฒนาความรู้ให้แก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายถึงจุดแข็งไว้ว่า “วิสาหกิจชุมชนเรามีนโยบายที่ต้องการจะส่งเสริมให้สตรีในชุมชนมีความรู้ด้านการแปรรูปสินค้าเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นทักษะในการหาเลี้ยงครอบครัว ในช่วงเวลาที่ผลผลิตทางการเกษตรมีราคาที่ไม่แน่นอน กลุ่มเราจึงต้องมุ่งพัฒนาสินค้าให้จำหน่ายได้ตลอดทั้งปี เพื่อให้เป็นเงินทุนช่วยเหลือแก่สมาชิก และได้พัฒนาทักษะของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนให้มีความรู้เพิ่มขึ้นอีกด้วย ส่วนข้าวเกรียบสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนก็ได้รับการพัฒนามาโดยตลอด จากความร่วมมือกับสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง จนทำให้มียอดขายข้าวเกรียบที่ดีและสามารถหล่อเลี้ยงสมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้”

นักวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้มีความเห็นว่า “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีจุดเด่นในเรื่องของการดึงคนในชุมชนมาเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้จำนวนมาก โดยสร้างมุมมองและเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน ทำให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนก็เห็นถึงความสำคัญของเป้าหมายที่ต้องทำให้สำเร็จ ซึ่งเป็นผลดีในระยะยาวมากกว่าการรับค่าจ้างทำงานเพียงอย่างเดียว และก็ยังเห็นว่าวิสาหกิจชุมชนนี้มีการพัฒนาการด้วยตนเองที่ดีมาโดยตลอด ประธานวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความรู้มาก เป็นที่นับถือของคนในชุมชนอีกด้วย”

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้มีความเห็นที่สอดคล้องเช่นกันว่า “วิสาหกิจชุมชนนี้มีจุดแข็งที่ประธานวิสาหกิจชุมชน ที่เป็นที่เคารพของคนในชุมชน และยังพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เติบโตและมีชื่อเสียงในสาธารณะ จนทำให้วิสาหกิจชุมชนนี้มีความแข็งแกร่งสามารถพึ่งพาตนเองได้”

สำหรับจุดแข็งของการดำเนินงานประกอบไปด้วย ความรู้ความสามารถของประธานวิสาหกิจชุมชน รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นในวิสาหกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ต่อมาสินค้าข้าวเกรียบสมุนไพร เป็นสินค้าที่มีภาพลักษณ์เชิงสุขภาพ ใช้เป็นของฝากแก่ผู้อื่นได้ ทำให้สามารถจำหน่ายข้าวเกรียบสมุนไพรได้อย่างต่อเนื่องและมียอดขายที่สูงในช่วงเทศกาลต่าง ๆ และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจากความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ สุดท้ายการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนโดยการมาเป็นส่วนหนึ่งในวิสาหกิจชุมชนได้ โดยไม่มุ่งหวังแต่เรื่องราวได้เพียงอย่างเดียว

4.5.2 จุดอ่อน

จากผลการสัมภาษณ์พบว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีจุดอ่อนการดำเนินงาน ดังนี้ 1. ไม่พบการดำเนินงานร่วมกันระหว่างวิสาหกิจชุมชนและบริษัทเอกชน และ 2. วัตถุดิบที่ใช้ผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรบางส่วนยังต้องจัดหาจากภายนอกชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้กล่าวถึงจุดอ่อนในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ว่า “เราไม่ได้ทำงานร่วมกับบริษัทเอกชนมานานแล้ว หลายบริษัทก็มาทำสำรวจกับชุมชน แต่ก็ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือระหว่างกันนัก เพราะไม่ค่อยพอใจกันสักเท่าไร บางครั้งก็สั่งซื้อสินค้าไปเป็นครั้งคราว ไม่ได้ทำประจำ” และประธานวิสาหกิจชุมชนยังอธิบายต่ออีกว่า “วัตถุดิบที่นำมาทำข้าวเกรียบก็ต้องซื้อเข้ามาบางส่วน เพราะในชุมชนเราไม่มี ไม่สามารถผลิตได้เอง อย่างแป้ง เราผลิตเองไม่ได้ ก็คงต้องซื้อเข้ามา แต่ถ้าเราปลูกเองได้ อย่างผัก เราก็ปลูก เพราะช่วยลดค่าใช้จ่ายได้บางส่วน ทำให้เรามีกำไรเพิ่มขึ้น เศษขยะที่เหลือเราก็ให้เทศบาลนำไปทิ้งบางส่วน เพราะใช้ทำปุ๋ยได้แค่บางอย่างเท่านั้น”

นักวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้มีความเห็นสอดคล้องว่า “วิสาหกิจชุมชน และชุมชนในบริเวณนั้น (ตำบลบ้านแลง) มีความไม่พึงพอใจต่อโรงงานที่ตั้งอยู่ข้างเคียงนัก พวกเขามีความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยดี ส่วนมากบริษัทต่าง ๆ จะไม่ประสานงานไปโดยตรงไปที่ชุมชน แต่มักจะมาผ่านทางสำนักงานเกษตรในพื้นที่ หรือปกครองท้องถิ่น การสนับสนุนโดยมากจะเป็นการให้พื้นที่เพื่อขายของตามเทศกาลต่าง ๆ” ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้มีความเห็นที่สอดคล้องเช่นกันในเรื่องความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างวิสาหกิจชุมชน รวมถึงคนในชุมชนบ้านแลงกับโรงงานเอกชนรอบข้าง

สำหรับจุดอ่อนการดำเนินงานประกอบไปด้วย การสร้างความร่วมมือ การช่วยเหลือ และสนับสนุนจากภาคเอกชน ที่ยังไม่ชัดเจน และไม่พบการส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันอีกด้วย และการจัดหาวัตถุดิบยังต้องนำเข้าจากภายนอกบางส่วน จึงยังไม่ตอบสนองต่อการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.5.3 โอกาส

จากผลการสัมภาษณ์พบว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีโอกาสการดำเนินงาน ดังนี้ 1. ความนิยมของสินค้าเพื่อสุขภาพในยุคปัจจุบันเพิ่มสูงขึ้น และ 2. นโยบายและแผนยุทธศาสตร์จากภาครัฐที่มุ่งพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายไว้ว่า “วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือ และได้ประสานงานกับหน่วยงานราชการ (สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง) มาโดยตลอดตั้งแต่กลุ่มยังเล็ก ๆ เราได้ทำงานร่วมกันมานานมาก จนถึงตอนนี้วิสาหกิจชุมชนเรามีความแข็งแรงขึ้น สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ก็ด้วยความช่วยเหลือของพวกเขา (สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง)”

นักวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้อธิบายไว้ว่า “เราได้รับนโยบายยุทธศาสตร์ และแผนงาน จากส่วนกลาง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน โดยให้นักวิชาการต่าง ๆ เข้าไปช่วยเหลือชุมชนให้มีอาชีพที่ดีขึ้น พัฒนาทักษะ ความรู้ และผลิตสินค้า สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ผ่านการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของแต่ละวิสาหกิจชุมชน จะสอดคล้องกับสำนักงานเกษตรในพื้นที่ และตอบสนองต่อแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวง พวกเราก็จะต้องมีการรายงานผล และติดตามผลอยู่ตลอด” และยังคงกล่าวถึงตัวสินค้าข้าวเกรียบสมุนไพรอีกว่า “ทุกคนทราบกันดีว่าอาหารเพื่อสุขภาพจะขายดี และมีราคาสูง วิสาหกิจชุมชนจึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาข้าวเกรียบของตน ให้มีลักษณะเชิงสุขภาพมากขึ้น จึงพัฒนามาเป็นข้าวเกรียบสมุนไพรในปัจจุบัน จึงคิดว่าเป็นโอกาสที่ดี ในการผลิตสินค้าที่ผูกโยงกับเรื่องสุขภาพ”

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้มีความเห็นว่า “หน่วยงานรัฐมีแผนงานที่ชัดเจน ทุกปี และได้ขยายผลลงมายังถึงวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ จึงทำให้มีผลการดำเนินงานที่ดีได้ตามเป้าหมายมาโดยตลอด และยังทำให้ทำงานประสานงานกันในแนวทางเดียวกันอยู่ตลอด การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ จึงส่งผลดีต่อวิสาหกิจชุมชนนี้ทุกครั้ง”

สำหรับโอกาสการดำเนินงานประกอบไปด้วย ความนิยมของสินค้าเชิงสุขภาพ และความนิยมการรักษาสุขภาพมีเพิ่มมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ทำให้สินค้าข้าวเกรียบสมุนไพรเป็นที่ทางเลือกหนึ่งในกลุ่มผู้ที่ใส่ใจต่อการรับประทานขนมที่ไม่ทำลายสุขภาพมากนัก และโอกาสในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเกิดจากนโยบายและยุทธศาสตร์จากภาครัฐ ผ่านทางสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง จึงทำให้เจ้าหน้าที่และนักวิชาการ เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งจากภายในวิสาหกิจชุมชน

4.5.4 อุปสรรค

จากผลการสัมภาษณ์พบว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีอุปสรรคการดำเนินงาน ดังนี้ 1. สินค้าข้าวเกรียบเป็นสินค้าที่มีขายอยู่ทั่วไป และ 2. ต้นทุนวัตถุดิบที่ไม่คงที่และไม่สามารถควบคุมได้ เนื่องจากต้องจัดหาวัตถุดิบจากภายนอก โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประธานวิสาหกิจชุมชนได้อธิบายอุปสรรคภายนอกไว้ว่า “ราคาของวัตถุดิบที่มีราคาไม่คงที่ และมีแนวโน้มสูงขึ้นโดยตลอด ซึ่งส่งผลต่อค่าใช้จ่ายและกำไรของวิสาหกิจชุมชนโดยตรง และคาดไว้ว่าถ้าเราเพิ่มราคาสินค้าก็จะทำให้ขายได้น้อยลงอีกด้วย อีกประเด็นที่พบก็คือตัวข้าวเกรียบสมุนไพร ที่เป็นสินค้าของวิสาหกิจชุมชนอื่นเช่นกัน ลูกค้ามีโอกาสที่จะเลือกสินค้าเราไม่มาก”

นักวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า “วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ไม่ได้มีทรัพยากรเป็นของตนเองทั้งหมด หมายถึง ยังต้องซื้อของเข้ามาผลิต เข้ามาแปรรูป จะเกิดค่าใช้จ่ายที่ตัววิสาหกิจชุมชนเองควบคุมไม่ได้ ช่วงใดวัตถุดิบราคาพุ่งสูงขึ้น วิสาหกิจชุมชนก็จะรับภาระต้นทุนสูงขึ้น อาจส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนไม่ยั่งยืนได้ โดยปัจจัยทางต้นทุนมีมากมาย ทั้งค่าขนส่ง ภาษี ภัยพิบัติ น้ำท่วม เป็นต้น ราคาของก็จะขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอดเวลา วิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องหาแนวทางรับมือกับเหตุการณ์ทั้งหลายไว้”

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้มีความเห็นว่า “ในปัจจุบันทางเลือกของผู้บริโภคมีมากขึ้น สินค้าของวิสาหกิจชุมชนในหลาย ๆ พื้นที่ก็มีความคล้ายคลึงกัน วิสาหกิจชุมชนเองจึงต้องสร้างจุดเด่นให้กับสินค้าตัวเอง เพื่อดึงดูดให้คนมาซื้อสินค้าของตน ให้สินค้านั้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นอีกด้วย”

สำหรับอุปสรรคการดำเนินงานประกอบไปด้วย ทางเลือกอื่นของสินค้าข้าวเกรียบจากวิสาหกิจชุมชนอื่น ซึ่งเป็นสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ที่สามารถหาซื้อได้ทั่วไป อาจส่งผลให้ไม่เป็นที่นิยมได้ หากวิสาหกิจชุมชนอื่นมีการผลิตที่คล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมาก และอุปสรรคทางด้านต้นทุนวัตถุดิบจากการจัดหาภายนอก ซึ่งมีราคาที่ไม่คงตัว จะส่งผลโดยตรงต่อต้นทุนวัตถุดิบที่มีความไม่แน่นอน และยังส่งผลถึงผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) โดยตรงอีกด้วย ซึ่งหากต้นทุนวัตถุดิบเพิ่มขึ้น ก็จะทำให้ค่า SROI ลดลง และส่งผลต่อความยั่งยืนในที่สุด

จุดแข็ง Strength S1 ความรู้ความสามารถของประธานวิสาหกิจชุมชน S2 มีกระบวนการสร้างองค์ความรู้ พัฒนาตนเอง S3 ข้าวเกรียบสมุนไพร เป็นสินค้าเชิงสุขภาพ มียอดขายสูง S4 ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐ S5 ได้รับความร่วมมือจากชุมชน S6 วิสาหกิจชุมชนอยู่ร่วมกับชุมชนโดยปลอดความขัดแย้ง	จุดอ่อน Weakness W1 ไม่พบการทำงานร่วมกับบริษัทเอกชน W2 วัตถุดิบบางส่วน ยังต้องจัดซื้อจากภายนอก
โอกาส Opportunity O1 สินค้าเชิงสุขภาพได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น O2 นโยบายและแผนยุทธศาสตร์จากภาครัฐที่ช่วยพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	อุปสรรค Threat T1 ข้าวเกรียบสมุนไพรเป็นสินค้าที่หาซื้อได้ทั่วไป T2 ไม่สามารถควบคุมต้นทุนวัตถุดิบที่ต้องจัดหาจากภายนอกได้

ภาพที่ 4.7 ผลวิเคราะห์ SWOT

4.6 การวิเคราะห์ TOWS

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค จากการรวบรวมข้อมูลในหัวข้อข้างต้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ต่อเพื่อวางกลยุทธ์การปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อส่งเสริมให้มีความยั่งยืนที่สูงขึ้น ด้วยเครื่องมือ TOWS Matrix โดยใช้วิธีการจับคู่ปัจจัยระหว่างกลุ่มที่เป็นจุดแข็งและโอกาส จุดอ่อนและโอกาส จุดแข็งและอุปสรรค จุดอ่อนและอุปสรรค โดยผู้วิจัยจะนำเสนอกลยุทธ์ไว้ดังนี้

ตารางที่ 4.6 แสดงผล TOWS Matrix

ปัจจัยภายใน	S จุดแข็ง	W จุดอ่อน
ปัจจัยภายนอก		
O โอกาส	S4S5O2 พัฒนาไปสู่ธุรกิจเพื่อสังคม S3O1 พัฒนาสินค้าให้ตอบสนองต่อความต้องการ	W2O2 พัฒนาการใช้และหาทรัพยากร W1O2 สร้างความร่วมมือกับเอกชนผ่านทางนโยบายของรัฐ
T อุปสรรค	S4T1 ใช้ความร่วมมือจากภาครัฐมาพัฒนาสินค้า S5T2 รวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพิ่มกำลังการต่อรอง	W2T2 หาแนวทางควบคุมต้นทุน

ต่อมาผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำเสนอเป็นแนวทางการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาไว้ 3 แนวทาง ดังนี้

4.6.1 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงนโยบาย

แนวทางการปรับปรุงนโยบาย กลยุทธ์และยุทธศาสตร์ของวิสาหกิจชุมชน และหน่วยงานที่กำกับดูแลในส่วนที่เกี่ยวข้อง จะนำเสนอแนวทางที่ส่งผ่านจากผู้นำสู่ปฏิบัติ (Top-Down)

1. เพิ่มความโดดเด่นของตัวสินค้าข้าวเกรียบสมุนไพรให้มีความแตกต่างจากวิสาหกิจชุมชนอื่น โดยดำเนินการร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัด เพื่อปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ของสินค้า และให้มีสูตรรสชาติที่หลากหลายขึ้น ซึ่งเป็นการใช้จุดแข็งด้านความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ มาป้องกันอุปสรรคให้สินค้าข้าวเกรียบสมุนไพรจากวิสาหกิจชุมชนให้มีความโดดเด่นมากขึ้น
2. ปรับแนวทางการดำเนินงานจากวิสาหกิจชุมชนให้เป็นธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) โดยให้หน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เช่น การกำหนดแผนการผลิต และแผนการจัดจำหน่าย ให้สอดคล้องกับแผนการท่องเที่ยวจังหวัด หรือร่วมกันออกแบบสายโซ่อุปทานและการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืนภายในชุมชน ซึ่งเป็นการใช้โอกาสที่วิสาหกิจชุมชนมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายภาครัฐ กับจุดแข็งด้านความร่วมมือของภาครัฐ และคนในชุมชน เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชิงธุรกิจที่สร้างมูลค่าแก่ชุมชนเพิ่มขึ้น

4.6.2 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงปฏิบัติ

แนวทางปรับปรุงสำหรับกลุ่มปฏิบัติงาน การปรับปรุงกระบวนการทำงานในวิสาหกิจชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้น จะนำเสนอต่อผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน

1. จัดหาวัตถุดิบที่จำเป็นต้องนำเข้าจากภายนอกโดยตรงไปยังผู้ผลิต ได้แก่ แป้งข้าวเจ้า แป้งมันสำปะหลัง ไข่ไก่ และพริกไทย เพื่อลดต้นทุน โดยใช้จุดแข็งในเครือข่ายระดับชุมชนเป็นการรวมกลุ่มชุมชน เพื่อจัดซื้อวัตถุดิบที่ใช้ร่วมกันในชุมชน เป็นการป้องกันอุปสรรคด้านต้นทุนวัตถุดิบที่ไม่คงที่
2. ปรับปรุงจุดอ่อนเรื่องการใช้ทรัพยากรหมุนเวียน ด้วยการใช้โอกาสจากนโยบายภาครัฐที่เน้นให้ชุมชนใช้ทรัพยากรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และลดการปลดปล่อยของเสียสู่สิ่งแวดล้อม โดยร่วมกันออกแบบการไหลของทรัพยากร ตั้งแต่การนำเข้ามาในวิสาหกิจชุมชน ไปสู่ภายนอกวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างมูลค่าและประโยชน์สูงสุด ทดแทนการทิ้งเปล่าซึ่งเป็นการสร้างขยะในชุมชนที่มากขึ้น

4.6.3 แนวทางการปรับปรุงพัฒนาส่วนสนับสนุน

แนวทางปรับปรุงสำหรับส่วนสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เพิ่มความเข้มแข็งต่อผลกระทบภายนอก ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพต่อกระบวนการ และเพื่อส่งเสริมความยั่งยืน จะนำเสนอต่อประธานวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. เพิ่มกระบวนการจัดการกับของเสีย หรือของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร คิดค้นพัฒนาเป็นสินค้าชนิดใหม่ ๆ ขึ้น โดยสามารถปรับเปลี่ยนการประชาสัมพันธ์สินค้าของวิสาหกิจชุมชนเป็นในเชิงสุขภาพและสิ่งแวดล้อมได้อีกด้วย
2. ปรับปรุงจุดอ่อนจากการช่วยเหลือของภาครัฐกิจเอกชน ประกอบกับโอกาสที่ในปัจจุบันสินค้าเชิงสุขภาพกำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน โดยสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกันปรับปรุงภาพลักษณ์และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าข้าวเกรียบสมุนไพร ให้สินค้ามีความเด่นชัดเรื่องสุขภาพ และพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้สวยงามมากขึ้น

ผลการศึกษาเรื่อง การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแสงพัฒนา พบว่า วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีการดำเนินงานมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ก่อนจะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ก็ตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านขึ้น เพื่อดำเนินงานผลิตสินค้าประเภทแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และมีการส่งเสริมให้สตรีภาคการเกษตรมีความรู้ มีทักษะ นอกเหนือจากความรู้ด้านการเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ต่อมาเมื่อได้จัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน ภายใต้การกำกับดูแลจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้เริ่มคิดค้นและพัฒนาสินค้าชนิดใหม่ ๆ ขึ้น รวมทั้งได้ปรับปรุงพัฒนากระบวนการผลิต กระบวนการทำงาน และกระบวนการจัดการให้มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง จนได้รับการรับรองเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และมาตรฐานรับรองอื่น ๆ ต่อมาการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร พบว่า ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนมีค่าเท่ากับ 1.23 ซึ่งนอกจากมีผลกำไรจากการจำหน่ายสินค้าแล้ว ยังเกิดผลตอบแทนทางสังคมอีกด้วย การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรจึงสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สังคมชุมชนได้ ต่อมาผลการประเมินความยั่งยืนในด้านต่าง ๆ ตามตัวชี้วัดด้วยวิธีของ GIZ พบว่า ได้คะแนนการประเมินผลโดยรวม 4.50 คะแนน จาก 5.00 คะแนน วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความยั่งยืนในระดับที่สูงมาก แต่อย่างไรก็ดียังพบว่ามีประเด็นที่ต้องปรับปรุงพัฒนาอยู่ 2 หัวข้อ คือ 1. การช่วยเหลือและการประสานงานระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับภาครัฐกิจเอกชนยังคงเป็นเชิงตั้งรับ และไม่มีการดำเนินงานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ 2. การใช้ทรัพยากรที่ผลิตขึ้นในชุมชนยังมีสัดส่วนน้อย วัตถุประสงค์หลักของการผลิตข้าวเกรียบยังคงต้องจัดหาจากภายนอกอยู่ ผู้วิจัยจึงได้นำเอาข้อมูลทั้งหมดนี้มาวิเคราะห์ SWOT เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค จากปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทั้งจากภายในและภายนอก รวมถึงวิเคราะห์ TOWS ด้วย

การใช้ข้อมูลจาก SWOT นำเสนอแนวทางการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มแนวทาง ดังนี้ 1. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงนโยบาย 2. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงปฏิบัติ และ 3. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาส่วนสนับสนุน โดยแนวทางการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนาที่ได้นำเสนอนี้ ได้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุกัญญา อธิปอนันต์ และคณะ (2550) ในประเด็นเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันผู้คนเริ่มให้ความสำคัญในเรื่องสุขภาพและการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นหากสินค้าในวิสาหกิจชุมชน สามารถตอบสนองในเรื่องนี้ได้ ก็คาดว่าจะทำให้สินค้าเป็นที่นิยมเพิ่มขึ้น และอีกประเด็นคือ การทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก ตั้งแต่กระบวนการกำหนดแนวทาง พัฒนาระบบการ พัฒนาสินค้า การเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ และส่งเสริมการดำเนินงานร่วมกันกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งกันและกัน ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการที่จะสร้างวิสาหกิจชุมชนให้มีความสามารถพึ่งพาตนเอง และเกิดความยั่งยืนได้

และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ รัชณี รูปหล่อ ดุษฎี พรหมทัต และ วลภา ว่องวิวิธกุล (2558) ในประเด็นเรื่องการสร้างวิสาหกิจชุมชน ให้เป็นกิจการเพื่อส่วนรวม แทนการสร้างไปเป็นกิจการเอกชน โดยอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนที่เข้มแข็ง การจัดการทรัพยากรที่เท่าเทียมเป็นธรรม และได้รับแรงผลักดันสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งผู้วิจัยได้คาดหวังให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ จะได้นำแนวทางปรับปรุงพัฒนาไปประยุกต์ใช้ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีความเข้มแข็งทั้งจากภายในและภายนอก มีความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการที่ไม่แน่นอนในปัจจุบัน และเพื่อมุ่งสู่ความยั่งยืนที่สูงขึ้นในที่สุด

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในกิจกรรมผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในภาพรวม และหาแนวทางปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อความยั่งยืน ผลการประเมินพบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา มีความยั่งยืนในระดับที่สูงมาก และผู้วิจัยได้วิเคราะห์ SWOT และ TOWS สุดท้ายนำเสนอแนวทางการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

จากผลการศึกษาในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษา พร้อมกับอภิปรายผล โดยจะอธิบายถึงความสอดคล้องกันระหว่าง ผลการศึกษา ข้อมูลอ้างอิง แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง และวัตถุประสงค์ของการศึกษา และสุดท้ายแสดงข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษานี้

5.1 สรุปผล และอภิปรายผลการศึกษา

การสรุปผลการศึกษาครั้งนี้ จะประกอบด้วย สรุปผลการศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูล แนวคิด ทฤษฎี ข้อมูลอ้างอิง และวัตถุประสงค์การศึกษา ซึ่งจะอธิบายรายละเอียดดังนี้

5.1.1 บริบทและการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ในอดีตได้เริ่มก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมอาชีพให้กับแม่บ้านเกษตรกรในชุมชนบ้านแลง และส่งเสริมบทบาทของสตรีภาคการเกษตรให้มีความรู้มีทักษะในการพัฒนาตนเองมากขึ้น มีกิจกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรทั่วไป โดยต่อมาได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง ได้เข้ามาช่วยส่งเสริมความรู้การแปรรูป พัฒนาสินค้า กระบวนการผลิต และการจัดจำหน่าย ทำให้เพิ่มมูลค่าแก่สินค้าได้สูงขึ้น มีสินค้าที่วางจำหน่ายและได้ขึ้นทะเบียนอยู่ 4 รายการ ได้แก่ ข้าวเกรียบสมุนไพร กะปิ ทูเรียนทอด และทูเรียนกวน ผลิตภัณฑ์ข้าวเกรียบสมุนไพรนับเป็นสินค้าหลักอย่างหนึ่งของกลุ่ม โดยสามารถสร้างรายได้ให้กับกลุ่มมาโดยตลอด เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีการจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี ต่อมาหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 และมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาดูแลและสนับสนุนเพิ่มขึ้น ทางกลุ่มได้จดทะเบียนและยกระดับขึ้นเป็น

วิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่นั้นมา เริ่มมีการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน และเติบโตขึ้นจนในปัจจุบันมีสมาชิกวิสาหกิจชุมชนถึง 49 คน ด้วยความคาดหวังของประธานวิสาหกิจชุมชนที่ต้องการให้สตรีภาคการเกษตรมีรายได้ สามารถช่วยเหลือครอบครัวได้อีกทาง พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น มีความรู้ความสามารถที่มากขึ้นนอกเหนือจากการทำเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนแบบพึ่งพาตนเองได้ ด้วยกระบวนการทางวิสาหกิจชุมชน การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจึงมีแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายจากภาครัฐ และทำให้สามารถพัฒนาให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากความร่วมมือของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและคนในชุมชน ได้มีเป้าหมายของการดำเนินงานร่วมกัน ประกอบกับภาวะผู้นำของประธานวิสาหกิจชุมชนที่ตั้งเป้าหมายไว้ชัดเจน และการมีส่วนร่วมของหน่วยงานรัฐ ปัจจัยเหล่านี้สามารถทำให้วิสาหกิจชุมชนพัฒนาได้สอดคล้องกับแนวทางของการพัฒนาที่รัฐ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ณัฏฐินี ทองดี และคณะ (2553) ที่พบว่า ปัจจัยสู่ความสำเร็จการพัฒนาชุมชน ควรประกอบไปด้วย ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง การดำเนินงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการดำเนินงานพัฒนาแบบที่มีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จึงสรุปได้ว่า การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งควรประกอบไปด้วย การกำหนดแนวทางและตั้งเป้าหมายของวิสาหกิจชุมชนที่ชัดเจนและสามารถบรรลุผลได้ ความเป็นผู้นำในการจัดการและบริหารวิสาหกิจชุมชนให้ดำเนินงานไปในแนวทางที่ตั้งไว้ และการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแผนการพัฒนาทั้งแผนงานจากภาครัฐ รวมทั้งแผนงานจากภาคธุรกิจเอกชน

5.1.2 ผลการประเมินความยั่งยืน

ผลการประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา ด้วยวิธีการประเมินของ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) ดังนี้

5.1.2.1 ประสิทธิภาพ

การประเมินประสิทธิภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา สรุปได้ว่า การประเมินอยู่ในระดับที่ดี ประธานวิสาหกิจชุมชนได้กำหนดนโยบายวัตถุประสงค์ และแนวการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนไว้ชัดเจน และผลการดำเนินงานตลอดช่วงปี พ.ศ. 2559 ยังได้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ได้แก่ การพัฒนาความรู้ให้กับสตรีภาคการเกษตรในชุมชน การส่งเสริมบทบาทสตรี การพัฒนาอาชีพเสริมให้กับแม่บ้านเกษตรกร และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากสำนักงานเกษตรจังหวัด ที่ได้มีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ความสามารถ ใน

ด้านการแปรรูปสินค้า การผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร และการจัดการวิสาหกิจชุมชน ให้แก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชฎาพร ไชยศรี (2554) ที่พบว่า ปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชนที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ประกอบไปด้วย การวางแผนและการจัดการวิสาหกิจชุมชนที่ชัดเจน มีการกำหนดแผนงานและแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน ผู้นำวิสาหกิจชุมชนมีความรู้และประสบการณ์ในกิจการของวิสาหกิจชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทั้งภายในและภายนอกวิสาหกิจชุมชน และการสนับสนุนการดำเนินงานจากภาครัฐ ปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนบรรลุเป้าหมายความสำเร็จได้

และการศึกษาของ พรณิชา สุภาวงศ์ (2554) ได้อธิบายว่า ความชัดเจนของวัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้ทราบถึงทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มตนเอง การวางโครงสร้างหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่ชัดเจน และการประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และร่วมมือกันแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และจะทำให้สามารถบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงสรุปได้ว่าวิสาหกิจชุมชนจะเข้มแข็งได้ จำเป็นต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีการวางแผนไว้ชัดเจน และสร้างกระบวนการให้มีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกวิสาหกิจชุมชน

5.1.2.2 ประสิทธิภาพ

การประเมินประสิทธิภาพการดำเนินงาน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านแลงพัฒนา ประเมินด้วยผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ด้วยเหตุที่ข้าวเกรียบสมุนไพรเป็นสินค้าโดดเด่นของวิสาหกิจชุมชน และเป็นสินค้าที่มีการจัดจำหน่ายอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี จึงนำกิจกรรมนี้มาประเมินผล SROI ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2559 (เดือนมกราคม ถึง เดือนธันวาคม) และประเมินผลตอบแทนทางสังคมที่สร้างมูลค่าเพิ่มแก่สังคมจากกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร ประกอบไปด้วย ต้นทุนทางตรง ต้นทุนทางอ้อม ผลตอบแทนทางตรง และผลตอบแทนทางอ้อม และพบว่าผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน เท่ากับ 1.23 ซึ่งหมายถึงว่า กิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรสร้างมูลค่าผลตอบแทนทางสังคมได้มากกว่าการลงทุนขั้นต้น เปรียบได้กับการลงทุนในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบทุก ๆ 1 บาท จะสร้างมูลค่าผลตอบแทนให้กับสังคม 1.23 บาท จากผลตอบแทนและแนวคิดดังกล่าว จะแสดงให้เห็นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ทราบถึงประสิทธิภาพของกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนนี้ และสามารถนำไปขยายผลปรับปรุงกระบวนการ หรือพัฒนาต่อยอดให้มี SROI ที่สูงขึ้นได้

สุดท้ายการใช้ SROI เพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนากิจกรรม ยังสอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนในเรื่องของการพิจารณาองค์ประกอบในภาพรวมของการพัฒนาในเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม และสอดคล้องกับคำแนะนำของ สฤณี อาชวานันทกุล และ ภัทรพร แยมละออ (ม.ป.ป.) เรื่องของการนำผล SROI ไปใช้ประโยชน์ต่อยอดในอนาคต และใช้สื่อสารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมหรือโครงการ จึงสรุปได้ว่า การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน เป็นกระบวนการประเมินผลที่สำคัญกระบวนการหนึ่ง ที่จะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ทราบถึงผลตอบแทนทางสังคมที่เกิดจากกิจกรรม โครงการ หรือการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และยังนำผล SROI ไปใช้ตัดสินใจเพื่อปรับปรุงพัฒนากิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

5.1.2.3 ผลกระทบ

การประเมินผลกระทบจากการดำเนินงาน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านแลงพัฒนา สรุปได้ว่า การดำเนินงานและการผลิตสินค้าของวิสาหกิจชุมชนไม่ส่งผลกระทบด้านลบต่อประชาชนรอบข้างวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ เช่น การกำจัดขยะที่เหลือทิ้งจากการผลิต ก็จะไปทำปุ๋ยหมักใช้ประโยชน์กันภายในวิสาหกิจชุมชนได้ ส่วนที่เหลือก็ให้เทศบาลนำไปกำจัดอย่างถูกวิธี จึงไม่ก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจและความขัดแย้งกันภายในชุมชน

ประเด็นการสร้างความร่วมมือในชุมชน วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มุ่งพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ให้สามารถนำความรู้ที่มีไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและครอบครัวของตนเอง จึงทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาพร พรหมนิยม (2543) ที่ได้อธิบายว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้สืบทอดที่ตรงความต้องการจะพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน ประกอบกับการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เกิดความสำเร็จในกลุ่มหรือวิสาหกิจชุมชนได้

สำหรับความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ สรุปได้ว่าวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานภาครัฐมาโดยตลอด ซึ่งหน่วยงานที่ประสานงานติดต่อกันเป็นประจำ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง หน่วยงานดังกล่าวมีบทบาทสำคัญที่ช่วยเหลือและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ให้มีความแข็งแกร่งจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในปัจจุบัน จึงเกิดความร่วมมือระหว่างกันมาโดยตลอด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรณิชา สุภาวงศ์ (2554) ได้อธิบายว่า บทบาทการเข้ามาส่งเสริมของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงไปสู่ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องดังกล่าวควรกำกับดูแลวิสาหกิจชุมชน ประสานงานกับหน่วยงาน

ราชการที่เกี่ยวข้อง ให้คำปรึกษาแนะนำแก่วิสาหกิจชุมชน อบรมให้ความรู้เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และส่งเสริมการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนในระดับที่ใหญ่ขึ้น

สำหรับประเด็นการช่วยเหลือจากภาคธุรกิจเอกชน สรุปได้ว่าวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ไม่มีการทำงานร่วมกับบริษัทเอกชน และไม่พบการดำเนินงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การทำงานร่วมกันเป็นในลักษณะเชิงตั้งรับ เนื่องจากชุมชนและบริษัทเอกชนมีความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยดีต่อกันนัก

ประเด็นผลกระทบจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน สรุปได้ว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนไม่ส่งผลกระทบด้านลบต่อชุมชนรอบข้าง และมีกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่ตลอด ผลลัพธ์ของการทำงานร่วมกันกับวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ก่อให้เกิดความร่วมมือต่อกัน สำหรับการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ พบว่า มีการประสานงานติดต่อกันอยู่ตลอด วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ได้รับการพัฒนาความรู้ เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และสำหรับการทำงานร่วมกับธุรกิจเอกชน ไม่พบการทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือสนับสนุนเป็นไปในลักษณะเชิงตั้งรับ และมีความไม่พึงพอใจต่อกันอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปังกร วงศ์ชิตวรณ (2551) ที่ได้ให้แนวคิดว่า ผลจากการให้ความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชน เช่น การประสานงาน การให้ความรู้ การกำกับดูแลให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ เป็นต้น ส่วนผลจากความร่วมมือของหน่วยงานเอกชนหรือธุรกิจเอกชน จะพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน จากองค์ความรู้ด้านการพัฒนาธุรกิจของหน่วยงานเอกชน เช่น การพัฒนาการตลาด การพัฒนาคุณภาพสินค้า การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เป็นต้น จะเห็นว่าทุกภาคส่วน (รัฐ เอกชน และชุมชน) ย่อมมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและชุมชนโดยรวมเช่นเดียวกัน จึงสรุปได้ว่า ผลกระทบจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ย่อมส่งผลถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ย่อมช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง และส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือด้วยกันได้ และความร่วมมือที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน จะไม่ใช่เพียงการช่วยเหลือแบบครั้งคราวเท่านั้น แต่จะเป็นการร่วมกันสร้างสังคมให้เข้มแข็งขึ้น และทำให่วิสาหกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกันได้

5.1.2.4 ความยั่งยืน

การประเมินความยั่งยืนจากการดำเนินงาน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านแลงพัฒนา สรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีกระบวนการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ผ่านการอบรม และฝึกทักษะใหม่ ๆ เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มแก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน การได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในอดีต ทำให่วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งจากภายใน มีกระบวนการจัดการภายในที่ดี สามารถพัฒนาทักษะการผลิต และสามารถควบคุมคุณภาพการผลิตสินค้าได้ด้วยตนเอง อีกทั้งยังได้ริเริ่มให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนร่วมกันปลูกพืชผักสวนครัว ได้แก่

กระเทียม ตะไคร้ และพริก ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในกระบวนการได้อีกด้วย อีกทั้งยังช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านวัตถุดิบ และเป็นกระบวนการส่งเสริมความรู้ด้านการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนภายในชุมชน และตอบสนองต่อการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามยังพบว่ายังต้องจัดหาวัตถุดิบบางส่วนจากภายนอกชุมชน จะส่งผลต่อต้นทุนวัตถุดิบที่ไม่สามารถควบคุมได้ ผลกำไรอาจมีความไม่แน่นอน และการใช้ทรัพยากรวัตถุดิบหมุนเวียนภายในชุมชนยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชฎาพร ไชยศรี (2554) ที่พบว่า การพึ่งพาผลผลิตหรือวัตถุดิบจากภายนอก จะไม่สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ และส่งผลต่อความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนได้ในที่สุด จึงสรุปได้ว่า ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทั้งในเรื่องของทรัพยากร วัตถุดิบ การผลิต แรงงาน และองค์ความรู้ ที่ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนได้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างขึ้นจากภายในวิสาหกิจชุมชนได้เอง สามารถควบคุมความเสี่ยงที่เกิดจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ได้ และมีกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรลุเป้าหมายความยั่งยืน

5.1.2.5 ความสอดคล้อง

การประเมินความสอดคล้องจากการดำเนินงาน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านแลงพัฒนา สรุปได้ว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความสอดคล้องต่อความคาดหวังของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ได้เข้ามาทำงานร่วมกัน โดยประธานวิสาหกิจชุมชนได้มีการประชุมและรับฟังข้อคิดเห็นอยู่เป็นประจำ ซึ่งพบว่าปัญหาในวิสาหกิจชุมชนได้รับการแก้ไขและบรรเทาจากการรับฟังความคิดเห็นดังกล่าว และประธานวิสาหกิจชุมชนเองก็มุ่งหวังให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้ยาวนาน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างรายได้เพิ่มขึ้นแก่ครอบครัวได้ การเข้ามาทำงานร่วมกับวิสาหกิจชุมชนนี้จึงสอดคล้องต่อความคาดหวังความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สิทธิชัย หมั่นมี (2553) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวิสาหกิจชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนในฐานะผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน และประชาชนรอบข้าง ผ่านกิจกรรมที่ได้ทำร่วมกัน การพูดคุย และการประชุม ประกอบกับกิจกรรมและผลลัพธ์ของกิจกรรมดังกล่าวได้ส่งผลดีต่อตัววิสาหกิจชุมชนเอง และต่อสังคมรอบข้าง วิสาหกิจชุมชนเป็นที่ยอมรับของสังคม ปัจจัยเหล่านี้ ส่งผลการสร้างความคาดหวังของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนร่วมกัน และส่งผลให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความรู้สึกการเป็นส่วนหนึ่งของวิสาหกิจชุมชน

สรุปผลการประเมินความยั่งยืนเป็นคะแนนระดับความยั่งยืนตามหลักการของ GIZ พบว่า ความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา อยู่ในระดับสูงมาก ได้คะแนน 4.50 จาก 5.00 คะแนน วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความโดดเด่นในด้านการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และอยู่ร่วมกับคนในชุมชนโดยปราศจากความขัดแย้ง มีกระบวนการส่งเสริมความรู้

พัฒนาทักษะของผู้ปฏิบัติงานอยู่เสมอ เพื่อการพึ่งพาตนเอง ยังพบการดำเนินงานมีแนวทางและนโยบายที่ชัดเจนจากการนำของประธานวิสาหกิจชุมชน กระบวนการผลิตไม่ก่อให้เกิดข้อร้องเรียนและความไม่พึงพอใจต่อประชาชนรอบข้างวิสาหกิจชุมชน และผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชนยังมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนทุกคนได้รับการตอบสนองต่อความคาดหวังจากการทำงาน ในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ร่วมกัน ผ่านช่องทางการประชุมกลุ่มกันโดยตลอด อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีความยั่งยืนในระดับสูงมากก็ยังมีจุดที่ต้องพัฒนาอยู่ 2 ประเด็น คือ 1. การสร้างความร่วมมือการดำเนินงานร่วมกันกับธุรกิจเอกชนให้เกิดประสิทธิภาพที่สูงขึ้น ดำเนินงานร่วมกันกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ 2. การใช้ทรัพยากรหมุนเวียนภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดผลกระทบต่อภายนอก และมุ่งสู่ความยั่งยืน

จุดพัฒนาที่พบจากการประเมินความยั่งยืน มีความสอดคล้องกับ ผลการศึกษาของ สุกัญญา อธิปอนันต์ และคณะ (2550) ในเรื่องการสร้างความร่วมมือหรือสร้างเครือข่ายระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับหน่วยงานภายนอก ทั้งกับภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน เป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง สรุปได้ว่าการสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอกทำให้เกิดการสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน โดยท้ายสุดจะนำวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความยั่งยืนได้

5.1.3 แนวทางการปรับปรุงพัฒนา

จากผลการประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา พบจุดที่ต้องปรับปรุงพัฒนาอยู่ 2 ประเด็น ที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ข้างต้น มาวิเคราะห์ SWOT และ TOWS เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ และได้นำเสนอแนวทางการปรับปรุงพัฒนาไว้ดังนี้

1. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงนโยบาย
 - 1.1. ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดระยอง เพื่อปรับปรุงพัฒนาตัวสินค้าให้มีความโดดเด่นมากขึ้น ให้เกิดความแตกต่างกับสินค้าจากวิสาหกิจชุมชนอื่น
 - 1.2. ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดระยองและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องปรับเปลี่ยนวิสาหกิจชุมชนเป็นธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise)
2. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาเชิงปฏิบัติ
 - 2.1 จัดหาวัตถุดิบ แป้ง ไข่ไก่ และพริกไทย จากผู้ผลิตโดยตรง โดยการรวมกลุ่มชุมชนเป็นเครือข่าย ที่ใช้วัตถุดิบร่วมกันกันได้ เพื่อจัดซื้อในปริมาณมาก
 - 2.2 ออกแบบและปรับปรุงการไหลของทรัพยากรทั้งภายในวิสาหกิจชุมชนและการปล่อยสู่ภายนอกหลังจบกระบวนการผลิต เพื่อทดแทนการทิ้งเปล่าที่ไม่เกิดมูลค่า

3. แนวทางการปรับปรุงพัฒนาส่วนสนับสนุน

- 3.1 จัดให้มีการจัดการกับของเสียและสิ่งเหลือทิ้งจากกระบวนการ และพัฒนาเป็นสินค้าใหม่ ที่สร้างมูลค่าเพิ่มแก่สังคมและสิ่งแวดล้อมได้
- 3.2 สร้างความสัมพันธ์และดำเนินงานร่วมกับภาคธุรกิจเอกชน พัฒนาบรรจุกฎเกณฑ์ของสินค้า ให้มีความโดดเด่นและมีภาพลักษณ์ของสินค้าเชิงสุขภาพมากขึ้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการปรับปรุงไว้ในแบบจำลอง ดังนี้

ภาพที่ 5.1 แบบจำลองการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความยั่งยืน

5.2 ข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยเสนอการนำงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดการศึกษาวิจัยในอนาคต ใช้อ้างอิงข้อมูล หรือประยุกต์ใช้กับการศึกษาอื่นได้

5.2.1 การนำไปใช้ประโยชน์

การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI)

การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในงานวิจัยนี้ ประเมินในกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร โดยมีขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงาน และข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษารายงานทางบัญชีของวิสาหกิจชุมชน ในช่วงระยะเวลา 1 ปี เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559 เพื่อค้นหาต้นทุนทางตรงที่เกิดในกระบวนการผลิต และต้นทุนทางอ้อมที่แฝงอยู่ในกระบวนการ พร้อมกับประเมินมูลค่าผลลัพธ์ทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมเช่นเดียวกัน สุดท้ายจึงประเมิน SROI และสรุปผลการประเมิน ผู้วิจัยสามารถนำแบบจำลองนี้ไปประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในกิจกรรมหรือโครงการอื่นได้

การประเมินผลการดำเนินงานด้วยวิธีของ GIZ

การประเมินผลการดำเนินงานในหน่วยงาน หรือในขอบเขตที่สนใจศึกษา ด้วยวิธีของ GIZ จะแบ่งประเด็นการวัดผลออกเป็น 5 ประเด็น ประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ผลกระทบ ความยั่งยืน และความสอดคล้อง ซึ่งทำให้สามารถประเมินผลการดำเนินงานภาพรวมได้รอบด้าน โดยการออกแบบตัวชี้วัดให้สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา พร้อมทั้งกำหนดน้ำหนัก มุ่งประเด็นที่สำคัญและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การศึกษา การประเมินผลด้วยวิธีของ GIZ สามารถนำไปใช้ประเมินผลการดำเนินงานในขอบเขตที่สนใจศึกษาได้

5.2.2 การศึกษาวิจัยในอนาคต

การศึกษาเพิ่มเติมในอนาคตเพื่อตอบสนองต่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ควรศึกษาเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดเป็นธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) ภายใต้ความร่วมมือทุกภาคส่วนทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน ในทุกกระบวนการ และสร้างผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนที่มากขึ้น สามารถปรับตัวให้อยู่รอดในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน และมุ่งสู่ความยั่งยืนในที่สุด

ควรเพิ่มวิธีการศึกษาในเชิงปริมาณเพิ่มเติม เพื่อรวบรวมข้อมูลผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในด้านอื่น หรือข้อมูลด้านผลกระทบที่สามารถประเมินผลเป็นปริมาณได้ และควรเพิ่มกรณีศึกษา และขยายขอบเขตพื้นที่การศึกษาให้มากขึ้น เพื่อศึกษาและประเมินผลความยั่งยืนในจำนวนวิสาหกิจชุมชนที่มากขึ้นได้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- อัชชา เขตบำรุง. 2549. การบริหารจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น : กรณีศึกษากระบวนการจัดทำแผนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นัฐรุช แก้วสมบัติ. 2554. ความล้มเหลวของกลุ่มองค์กร สถาบันเกษตรกร. สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสมุทรสงคราม. กรมส่งเสริมการเกษตร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สฤณี อาชวานันทกุล และ ภัทธพร แยมละออ. ม.ป.ป. คู่มือการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐฐินี ทองดี และคณะ. 2553. การพัฒนาและถ่ายทอดความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นฐานของความพอเพียงของหมู่บ้านสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) จังหวัดนครราชสีมา. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สุกัญญา อธิปอนันต์ และคณะ. 2550. กลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรมส่งเสริมการเกษตร.
- สมพร แสงชัย. 2550. สิ่งแวดล้อม : อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน (ฉบับแก้ไขและปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จำลอง โพธิ์บุญ. 2545. ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ฉบับที่ 4.
- จำลอง โพธิ์บุญ. 2554. การบริหารโครงการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชฎาพร ไชยศรี. 2554. กลยุทธ์การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน แม่บ้านเกษตรกรบ้านผาฮ้าง ตำบลห้วยส้ม อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย. Rajabhat University. Academic Resources Center.
- กฎกระทรวง. 2557. กฎกระทรวง ฉบับที่ 303 ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร. กรมสรรพากร. กระทรวงการคลัง.
- กรมโรงงานอุตสาหกรรม. 2557. มาตรฐานความรับผิดชอบต่อผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ต่อสังคม. กรุงเทพมหานคร.
- กลุ่มทะเบียนและสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน. 2559. สรุปจำนวนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจ

ชุมชน จำแนกตามประเภทกิจการ . กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

กรมส่งเสริมการเกษตร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กลุ่มทะเบียนและสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน. 2559. **สรุปจำนวนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจ**

ชุมชน จำแนกตามพื้นที่. กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. กรมส่งเสริมการเกษตร.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

วีระสิทธิ์ คงประเสริฐอมร. 2556. **การวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชน**

ในจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. ม.ป.ป. **ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน 7 ประการ .**

กรมส่งเสริมการเกษตร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ชัยยุทธ์ ชำนาญเลิศกิจ. 2557. **กิจการเพื่อสังคมในระบบตลาดเป็นฐานเพื่อผลตอบแทน**

ทางสังคมต่อการลงทุนที่ยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ

มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2554. **หลักการทรงงานตามรอยพระยุคลบาท.** จังหวัดเชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2546. **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development).**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

เสรี พงศ์พิศ. 2549. **เศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.

สุภาพร พรหมนิยม. 2543. **ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี และ**

ผลกระทบต่อชุมชนชนบท : กรณีศึกษาตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2548. **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม 122 ตอนที่ 6ก.

อภิชัย พันธเสน. 2539. **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค แนวคิด ทฤษฎี**

และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

โสภณ ยอดพรหม. 2555. **เทคนิคการสร้างกลุ่มและความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร.**

กรมหม่อนไหม. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ปัทมกร วงศ์ชิตวรณ. 2551. **การพัฒนาเครือข่ายระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน**

เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจรภายใต้นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ของจังหวัดตาก. สำนักวิจัยและบริหารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์.

รัชณี รูปหล่อ ดุษฎี พรหมทัต และ วไลยา ว่องวิวิธกุล. 2558. **แนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนและ**

เจริญเติบโตของวิสาหกิจชุมชน. วารสารวิชาการและวิจัย มทร.พระนคร ฉบับพิเศษ.

การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 5.

สถาบันพระปกเกล้า. ม.ป.ป. **ความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility : CSR).**

สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2559 จาก

http://ppd.kpi.ac.th/index.php?name=content&main_id=12&page_id=26

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์. 2556. **แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของ**

วิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา. สำนักทรัพยากรการเรียนรู้คุณหญิงหลง

อรรถกรวิสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2559. **ดัชนีผลผลิตสินค้าเกษตร รายปี พ.ศ. 2548-2558.**

สืบค้นเมื่อ 19 ตุลาคม 2559 จาก http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=9749

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ม.ป.ป.

หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9). สืบค้นเมื่อ

11 พฤศจิกายน 2559 จาก <http://www.rdpb.go.th/RDPB/front/king.aspx>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2558. **ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด พ.ศ. 2548-2557.** สืบค้นเมื่อ

19 ตุลาคม 2559 จาก [http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/tables/](http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/tables/22100_Rayong/E11116-48-57.xls)

22100_Rayong/E11116-48-57.xls

สำนักนายทะเบียนและกฎหมาย. 2559. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์.** สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2559

จาก <http://webhost.cpd.go.th/rlo/knowledge.html>

สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา. 2554. **การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนา (Agricultural Extension for**

Development). สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

พรณิชา สุภาวงศ์. 2554. **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งในการบริหารงานรัฐวิสาหกิจ**

ชุมชนในเขตอำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต

มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สิทธิชัย หมั่นมี. 2553. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการแบบมีส่วนร่วมกับการจัดการองค์ความรู้**

ด้านการจัดการเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของนักศึกษาคณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

ภาษาอังกฤษ

John McCormick. 1989. **Reclaiming Paradise**. Bloomington: Indiana University Press.

Olivia Rauscher. 2012. **Social Impact Measurement and Social Return on Investment(SROI)-Analysis**. Vienna University of Economics and Business.

Silvia Schweitzer. 2013. **GIZ's monitoring and evaluation policy**. Germany: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit.

Sylvia Schweitzer. 2015. **Capturing results using contribution analyses**. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

International Organization for Standardization. 2016. **ISO 26000 and SDGs**. Retrieved 28 November 2016 from http://www.iso.org/iso/iso_26000_and_sdgs.pdf

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. 2015. **Measuring Results, Contributing to Results**. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. 2016. **Project Evaluation: Summary Report. SME Development Program**. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit.

แบบสัมภาษณ์ สำหรับกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในวิสาหกิจชุมชน
 การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน
 กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

ชุดที่

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้โดยภาพรวม เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และเพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้นำไปสู่ความยั่งยืน
2. ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับ ไปเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อปกป้องสิทธิส่วนบุคคล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ได้เสียสละเวลาในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ และผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะนำข้อมูลชุดนี้ไปสร้างแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

วันที่ให้สัมภาษณ์ _____ สถานที่ _____

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ _____

ตำแหน่ง _____

คำถามประกอบการสัมภาษณ์

1. โปรดอธิบายถึงความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชน การบริหาร และการดำเนินงาน

2. จุดประสงค์ของการจัดตั้ง เป้าหมาย และผลลัพธ์ของวิสาหกิจชุมชนเป็นอย่างไร

3. โปรดอธิบายกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

4. ท่านคิดว่าการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร เกิดผลตอบแทนทางสังคมในรูปแบบใดบ้าง

5. วิสาหกิจชุมชน กับ ความร่วมมือในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร โปรดอธิบาย

6. เป้าหมายจากการทำงานในวิสาหกิจชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง

7. การดำเนินงานส่งผลต่อปัญหาความขัดแย้งในชุมชนอย่างไร โปรดอธิบาย

8. โปรดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ

9. วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐในด้านใดบ้าง

10. โปรดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับธุรกิจเอกชน

11. วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากภาคเอกชนในด้านใดบ้าง

12. กลุ่มลูกค้าหลักของท่านเป็นกลุ่มใดบ้าง โปรดอธิบาย

13. วิสาหกิจชุมชนท่านมีกระบวนการอบรมหรือพัฒนาความรู้แก่สมาชิกอย่างไร

14. วิสาหกิจชุมชนได้ผลิตหรือใช้ทรัพยากรหมุนเวียนแบบใดบ้าง

15. วัตถุดิบมีแหล่งที่มาจากใดบ้าง โปรดอธิบาย

16. ท่านคิดว่าการทำงานในวิสาหกิจชุมชน สามารถตอบสนองต่อความต้องการท่านอย่างไรบ้าง

17. ท่านคาดหวังสิ่งใดจากการเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน

18. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีจุดแข็งในด้านใดบ้าง

19. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีจุดอ่อนในด้านใดบ้าง

20. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีโอกาสการพัฒนาจากปัจจัยใดบ้าง

21. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีอุปสรรคจากปัจจัยใดบ้าง

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ด้วย

แบบสัมภาษณ์ สำหรับกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ
 การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน
 กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

ชุดที่

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้โดยภาพรวม เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และเพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้นำไปสู่ความยั่งยืน
2. ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับ ไปเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อปกป้องสิทธิส่วนบุคคล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ได้เสียสละเวลาในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ และผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะนำข้อมูลชุดนี้ไปสร้างแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

วันที่ให้สัมภาษณ์ _____ สถานที่ _____

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ _____

ตำแหน่ง _____

คำถามประกอบการสัมภาษณ์

1. ท่านคิดว่าปัจจัยที่สำคัญของการสร้างความร่วมมือในชุมชนจากการทำงานในวิสาหกิจชุมชน
ควรประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง

2. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนกับความขัดแย้งในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

3. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนควรตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในปัจจัยใดบ้างเพื่อให้
เกิดความยั่งยืน

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ด้วย

แบบสัมภาษณ์ สำหรับกลุ่มผู้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน
 การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน
 กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแลงพัฒนา

ชุดที่

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้โดยภาพรวม เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และเพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้นำไปสู่ความยั่งยืน
2. ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับ ไปเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อปกป้องสิทธิส่วนบุคคล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ได้เสียสละเวลาในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ และผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะนำข้อมูลชุดนี้ไปสร้างแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

วันที่ให้สัมภาษณ์ _____ สถานที่ _____

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ _____

ตำแหน่ง _____

คำถามประกอบการสัมภาษณ์

1. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนกับความขัดแย้งในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

2. หน่วยงานท่านได้ประสานงานและได้ทำงานร่วมกันกับวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบใดบ้าง

3. โปรดอธิบายกระบวนการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

4. หน่วยงานท่านได้ประสานงานและได้ทำงานร่วมกันกับวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบใดบ้าง

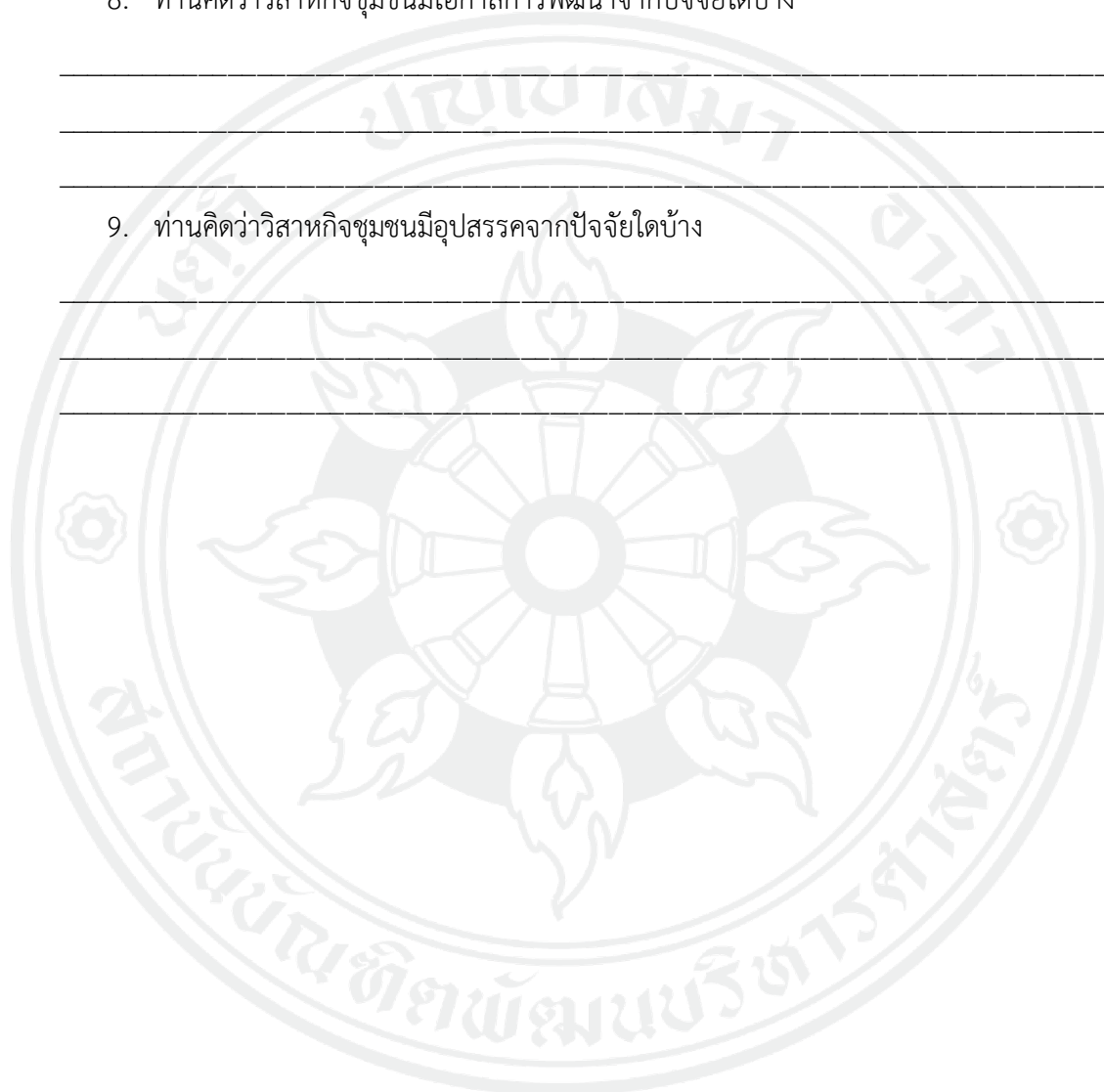
5. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนควรตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในปัจจุบันใดบ้างเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

6. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีจุดแข็งในด้านใดบ้าง

7. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีจุดอ่อนในด้านใดบ้าง

8. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีโอกาการพัฒนาจากปัจจัยใดบ้าง

9. ท่านคิดว่าวิสาหกิจชุมชนมีอุปสรรคจากปัจจัยใดบ้าง

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ด้วย

แบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร

คำชี้แจง

แบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ใช้สำหรับประเมินผลตอบแทนจากกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแสงพัฒนา โดยจะต้นทุนเป็นปัจจัยนำเข้าและผลตอบแทนทางสังคมที่เกิดขึ้น ว่าสังคมจะได้รับผลตอบแทนจากการดำเนินกิจการวิสาหกิจมากน้อยเพียงใด

ตารางปัจจัยนำเข้าจากการลงทุน

กิจกรรม	ปัจจัยนำเข้า (Inputs)		รวม (บาท)
	ต้นทุนทางตรง	ต้นทุนทางอ้อม	
รวมงบประมาณทั้งสิ้น (A)			

ตารางผลตอบแทนทางสังคม

กิจกรรม	ผลตอบแทน (Returns)			รวม (บาท)
	เศรษฐกิจ	สังคม	สิ่งแวดล้อม	
รวมผลตอบแทนทั้งสิ้น (B)				

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน

ของกิจกรรมการผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร (SROI) = (B) / (A)

= _____

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล กฤษณ์ จารุดำรงศักดิ์
ประวัติการศึกษา วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วิศวกรรมอุตสาหการ)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2554
ประสบการณ์การทำงาน วิศวกร
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)
2557 - ปัจจุบัน

